

TARTU ÜLIKOOL
RAKE

19–26-AASTASTE NOORTE NOORSOOTÖÖS OSALEMISE MOTIVATSIOON

Lõpparuanne

8 Oktoober

HARIDUS- JA
TEADUSMINISTEERIUM

19–26-AASTASTE NOORTE NOORSOOTÖÖS OSALEMISE MOTIVATSIOON

Tellinud Haridus- ja Teadusministeerium

Tartus 2018. aastal

Uuringu tellis Haridus- ja Teadusministeerium. Tööd rahastatakse Haridus- ja Teadusministeeriumi eelarvest. Uuringu tegid Tartu Ülikooli sotsiaal- teaduslike rakendusuuringute keskus RAKE koostöös MTÜ Rakendusliku Antropoloogia Keskusega (RAK).

UURINGU AUTORID:

Kerly Espenberg, RAKE

Maie Kiisel, RAKE

Kärt Saarsen, RAKE

Jaanika Jaanits, RAK

Liina Rajaveer, RAK

Kaidi Nõmmela, RAKE

Merli Aksen, RAKE

Viitamine: Espenberg, K., Kiisel, M., Saarsen, K., Jaanits, J., Rajaveer, L., Nõmmela, K., Aksen, M. (2018). 19–26-aastaste noorte noorsootöös osalemise motivatsioon. Uuringu lõpparuanne. Tartu: Tartu Ülikool

Uuringu autorid tänavad kõiki uuringus osalenud noori ja noorsootöö-, sotsiaal- ja haridusvaldkonna spetsialiste, kes aitasid kohtumisi noortega korraldada, Rena Selliovi ja Katrin Olti Haridus- ja Teadusministeeriumist ning Age Tomsonit Eesti Noorsootöö Keskusest mitmekülgse toe eest.

RAKE

RAKE on võrgustikutüüpi rakendusuuringute keskus. Meie missioon on edendada teadmisel põhinevat otsustamist Eesti ühiskonnas. Lisaks RAKE meeskonnale kaasame kõrgeima kvaliteedi tagamiseks oma uuringutesse eksperte nii Tartu Ülikoolist kui vajadusel ka väljastpoolt. RAKE võrgustikust leiab nii sotsiaalteadlasi kui meditsiini-, loodus-, tehnika- ja humanitaarteaduste valdkonna esindajaid.

KONTAKTANDMED:

Lossi 36-312,
51003, Tartu
www.rake.ut.ee

ISBN: 978-9985-4-1127-8

SISUKORD

SISUKORD	5
SISSEJUHATUS.....	6
1. UURINGU METOODIKA	7
2. NOORE TÄISKASVANU ETAPP ELUKAAREL.....	11
3. NOORSOOTÖÖ EESMÄRGID JA TEGEVUSED.....	17
4. EESTI NOORTE TÄISKASVANUTE TEGEVUSTES OSALEMIST MÕJUTAVAD TEGURID.....	21
4.1. NOORTE RÜHMAD	21
4.2. NOORSOOTÖÖS OSALEMIST MÕJUTAVAD TEGURID	27
4.2.1. KAASAEGNE ELUKORRALDUS JA ÜHISKONNA PROTSESSID	28
4.2.2. SOTSIAALSED SUHTED	38
4.2.3. TOIMIMISVÕIME.....	49
4.2.4. SÜNDMUSTE AJAKOHAASUS	61
4.3. SOOVITUSED.....	68
KOKKUVÕTE.....	74
VIIDATUD ALLIKAD	78
LISA 1. INTERVJUU KAVA.....	82
LISA 2. VAATLUSE KAVA	84
LISA 3. VAATLUSTE KIRJELDUSED	88

SISSEJUHATUS

Noortevaldkonna arengukava 2014–2020¹ üheks alaeesmärgiks on luua noortele rohkem valikuid oma loome- ja arengupotentsiaali avamiseks ning suurendada võimalusi noorte loovuse arendamiseks, omaalgatuseks ja ühistegevuseks. Noorsootööl on oluline roll selles, et luua noortele oma potentsiaali avamiseks ja oma elu puudutavate otsuste tegemiseks paremaid eeldusi ning toetada nende aktiivset osalust ühiskonnaelus ja toimetulekut tööturul.

Noorsootöö pakub noortele tegevusvõimalusi pere-, haridus- ja töövälisel ajal, seejuures on üheks põhimõtteks lähtuda noorte vajadustest ja huvidest. Noorsootöö on üks võimalustest, millega saab toetada mitteosalevate noorte osalemist ühiskonnaelus, vähendades nii muu hulgas nende tõrjutusriski. Ühiskonna muutuste ja tehnoloogia arengu tõttu peavad noorsootöö meetodid Eestis ja ka mujal vastama uutele väljakutsetele ja noorte vajadustele ning pakkuma kaasaegsete lahenduste abil uusi atraktiivseid võimalusi ja alternatiive vaid kaubanduslikel ja meelelahutuslikel eesmärkidel pakutavale. Erinevate Eesti uuringute andmetel osalevad noorsootöös eelkõige 7–18-aastased noored, 19–26-aastased noored osalevad noorsootöös oluliselt vähem.

Uuringu eesmärk on välja selgitada, **mis kujundab noorsootöös osalemist 19–26-aastaste noorte puhul** (uuringus nimetatakse seda rühma noorteks täiskasvanuteks) ning teha ettepanekuid selle vanuserühma vajadusi ja huve arvestavate tegevuste kavandamiseks noorsootöös.

Kuigi selle uuringu uurimisobjektiks on 19–26-aastased noored, kasutatakse selles analüüsis noorte täiskasvanute vanuserühma (*young adults, emerging adults* jm) mitmekesisest määratlemisest tulenevalt (nt 14–21, 16–24, 18–25, 18–30, jm) ka selliste teadustööde tulemusi, mis vaatlevad veidi nooremalt või vanemat vanuserühma.

Selleks, et pakkuda rohkem võimalusi noorsootöös osalemiseks ka 19–26-aastastele noortele, on vaja mõista, millised on selle vanuserühma noorte vajadused ja huvid, mis ajendab neid tegutsema (sh noorsootöös osalema). Noored ei ole homogeenne rühm – nende seas on mitmeid erinevate vajaduste ja huvidega alarühmi, mis omakorda üksteisega läbi põimuvad. Noore täiskasvanu tegevusi ning valikuid mõjutab nii tema taust ja päritolu kui teda ümbritsev maa- või linnakeskkond ning selles peituvad võimalused ja piirangud. Samuti kammitseb noort täiskasvanut varasemate elukogemuste laad ja praktiline kogenematus. Selleks, et mõista, mis üht noort täiskasvanut sütitab või tegutsema ajab, tuleb uurida, jälgida ja mõista neid tegevusi, milles ta meeleldi osaleb ja neid, mida tahtlikult või ka tahtmatult väldib. Selles analüüsis pööratakse tähelepanu just noorte täiskasvanute eri rühmade iseärasustest tingitud võimalustele noorsootöös osaleda.

¹ Haridus- ja Teadusministeerium. (2013). *Noortevaldkonna arengukava 2014–2020*. Tartu: HTM. https://www.hm.ee/sites/default/files/noortevaldkonna_arengukava_2014-2020.pdf

1. Uuringu metoodika

Uuringus kasutati kvalitatiivseid andmekogumis- ja analüüsimeetodeid. Uurijad rühmitasid üksikasjalikult noorte täiskasvanute vanuserühma (vt ptk 4.1), said nendega kokku, vestlesid nendega, vaatlesid nende tegevusi ja palusid noortel enda kogemusest-mõtetest kõneleda, näidata neile olulisi asju jne. Uuringus kasutati andmete kogumiseks kaht kvalitatiivset meetodit – rühmaintervjuusid ja osalusvaatlusi. Rühmaintervjuud viidi läbi noortega, kes on mingil viisil organiseerunud ja osalevad erinevates (korraldatud ja korraldamata) tegevustes ja/või otsustamises. Raskesti määratletavate, pigem mitteosalevate ja passiivsete noorte hõlmamiseks uuringus kasutati uurimismeetodina vaatlust.

UURINGU SIHTRÜHM

Uuringu sihtrühma – noored täiskasvanud, st noored inimesed vanuses 19–26 aastat – saab noorsootöös osalemise aktiivsuse alusel jagada kolme rühma: aktivistid, mõõdukalt aktiivsed ja kõrvalejääjad². Esimesse kuuluvad need noored, kes võtavad noorsootöös osaledes aktiivselt osa ka ühiskonnaelust, olles partneriks poliitikakujundajatele. Teise rühma kuuluvad noored, kes osalevad korraldatud ja/või korraldamata tegevustes. Siia kuuluvad nii huvikoolides, noortekeskustes, noorteühingutes kui vabatahtlikus töös osalevad noored. Kolmandas rühmas on need noored, kes noorsootöös ei osale. Uuringusse kaasati kõikidesse rühmadesse kuuluvaid noori täiskasvanuid, liigitades neid veel täiendavalt peatükkides 2 ja 3 selgunud vajadustest lähtuvalt.

Uuringus on eraldi tähelepanu pööratud haavatavatele ja riskirühma kuuluvatele noortele täiskasvanutele:

- mitteõppivad, mittetöötavad ja koolitustel mitteosalevad noored täiskasvanud (NEET³-noored);
- terviseprobleemidega noored;
- riskikäitumisega noored.

Haavatavatele ja riskirühmadele eraldi tähelepanu pööramine on uuringus oluline, et mõista, kas nende noorte täiskasvanute jaoks on noorsootöös osalemist mõjutavad tegurid teistest noortest erinevad. Uuringus analüüsiti erinevates Eesti piirkondades ning nii linnas kui maal elavaid ja nii eesti kui vene keelt koduse keelena kõnelevad noori. Intervjuude ja vaatluste kokkuleppimine ja tegemine toimus tihedas koostöös paljude asutustega.

² Noorte esialgsel rühmitamisel võeti aluseks Aksen jt (2018) esitatud tüpoloogia.

Aksen, M., Kiisel, M., Saarsen, K., Koppel, H., Jaanits, J., Tammsaar, H., Rajaveer, L., Narusson, D., Trumm, E. (2018). *Noorte osalemine otsustusprotsessides*. Tartu: Tartu Ülikool

³ Akronüüm võeti algselt kasutusele Suurbritannias ja on levinud üle maailma ning tuleneb järgnevast: *not in employment, education or training*.

INTERVJUUD JA VAATLUSED

Et noored ei kasuta oma pere-, kooli- ja töövälise tegevuste kirjeldamiseks ametikeeles tuntud mõisteid ning ei oska määratleda, milline tegevus liigitub noorsootöö alla, siis kasutati noortega vesteldes laiemat lähenemist. Noored kirjeldasid tegevustes osalemist ning uuringu tegijad liigitasid noorte tegevused analüüsides erinevateks noorsootöötegevuste liikideks.

Kokku tehti **10 poolstruktureeritud rühma- ja 3 individuaalintervjuud** ning **5 osalusvaatlust**, milles osales kokku 63 noort täiskasvanut (vt tabel 1). Need toimusid ajavahemikus mai–juuli 2018. Eesmärgiks oli intervjuuerida ja vaadelda 19–26-aastaseid noori. Siiski mõned uuringus osalenud noored olid sellest vanusevahemikust väljas (oli 1–2 aastat nooremaid ja vanemaid noori täiskasvanuid, vt ptk 4.1). Sellel oli mitu põhjust: uuringusse otsiti noori noorsootöö-, sotsiaal- ja haridusvaldkonna organisatsioonide kaudu, kus aga on samade tegevustega seotud ja käivad omavahel läbi eri vanuses noored. Seetõttu sattus valimisse sama ringkonna nn ebasobivas vanuses noori, kuigi kutse osaleda uuringus paluti edastada vaid 19–26-aastastele noortele. Teiseks, vanus on sotsiaalne – sama vanad inimesed võivad arengult olla väga erineval tasemel (nt eri vanuses õpingukaaslased võivad olla sotsiaalselt tasemelt sarnased). Ka arenguülesanded, mida omistatakse noorele täiskasvanule, hajuvad mööda elukaart varasemaga võrreldes üha rohkem.

Intervjuude ja vaatluste tegemiseks võeti e-posti ja telefoni teel ühendust spetsialistidega asutustest ja organisatsioonidest, millel oli kokkupuude uurijaid huvitanud noorte täiskasvanute rühmaga. Valdavalt võeti noortega ühendust nende organisatsioonide esindajate kaudu, kuigi osade rühmaintervjuude ja vaatluste osavõtjatega suhtlesid uurijad otse, saades noorte kontaktid vahendavalt organisatsioonilt. Noorte õigusrikkujatega viidi latusama kontakti saamise ja privaatsuse huvides läbi individuaalintervjuud. Enam kui pooled rühmaintervjuud toimusid noori koondava organisatsiooni ruumides, mis võimaldas uurijatel kogeda ka sealset keskkonda. Ülejäänud rühmaintervjuud viidi läbi uurijate korraldatud ruumides. Vaatlused toimusid noorte loomulikus keskkonnas. Rühmaintervjuud salvestati, hiljem koostati salvestuste põhjal põhjalikud kokkuvõtted. Aruandes nimetatud noorte nimed on muudetud.

Intervjuude tegemist toetasid intervjuu kava ja ettevalmistatud ülesanded (vt lisa 1), mille abil käsitleti nelja peamist teemat:

- noore täiskasvanu tavalise päeva tegevused – millega noor täiskasvanu igapäevaselt tegeleb, millised tegevused ja inimesed tema tavapärasesse päeva kuuluvad;
- noore täiskasvanu kokkupuuted noorsootöö erinevate võimalustega – noored täiskasvanud kirjeldasid oma seniseid kokkupuuteid ja kogemusi erinevate tegevustega, sealhulgas sellistega, mida nad ise noorsootöös osalemisena ei teadvusta või noorsootöökäes pidada ei oska;
- noorsootöötegevustes (sh täiendavates, alternatiivsetes) osalemise motiivid ja võimalused;
- noore täiskasvanu ootused oma lähitulevikule ja eluplaanidele.

TABEL 1. Intervjuude ja vaatluste ülevaade

	RÜHM	KOHT	OSALEJATE ARV
Intervjuud			
Noorte huvikaitstes osalevad noored	Kutseõppeasutuse õpilasesinduse liikmed	Ida-Virumaa	7
Korraldatud ja korraldamata tegevustes osalevad noored	Huvikooli tegevustes osalejad	Ida-Virumaa	5
	Noorteprogrammis osalenud noored, vabatahtlikud	Tallinn	2
	Õpilasettevõttes ⁴ tegutsenud noored	üle Eesti	5
	Kõrgkooli juures tegutseva erialaühenduse ⁵ liikmed	Tartu	4
Noorsootööst kõrvalejääjad	Täiskasvanute gümnaasiumis õppivad noored	Ida-Eesti	7
	Töötavad noored	Lõuna-Eesti maapiirkonna tööstusettevõtte	4
Haavatavad ja riskirühma kuuluvad noored	Tugila noored	Lõuna-Eesti linn	7
	Töötute programmis osalenud noored	Tartu	5
	Terviseprobleemiga noored	Tartu	3
	Kriminaalhooldusel noored	üle Eesti	3 (individuaalintervjuud)
Vaatlused			
Korraldatud ja korraldamata tegevustes osalevad noored	Ideekonverentsi TEDx korraldusmeeskonna liige, vene taustaga	Tallinn	1
Noorsootööst kõrvalejääjad	Arvutimängude mängijad	Tartu ja Kesk-Eesti väikelinn	2
	Noor ema	Lääne-Viru väikelinn	1
Haavatavad ja riskirühma kuuluvad noored	Linnakeskuse pargis aega veetvad noored	Tartu	5
	Töötukassa tegevustes kaasatud noored (osalesid tehase külastusel)	Lõuna-Eesti väikelinn	2

Allikas: autorite koostatud

Uuringu raames tehti noorte gruppides viis **osalusvaatlust**, kus osales kokku 11 noort. Vaatlused toimusid Tartus, Tallinnas, Lääne-Viru väikelinnas, Lõuna-Eesti väikelinnas ja virtuaalselt Kesk-Eesti väikelinnas. Noortega veedeti aega nende loomulikus keskkonnas, vesteldi ja prooviti samu tegevusi, mis noored ise tavapäraselt teevad. Eesmärgiks oli kogeda,

⁴ Õpilasettevõtte on Junior Achievement Eesti ettevõtlusõppe programm gümnaasiumiastme õpilastele, mille eesmärk on tutvustada noortele ettevõtlust ning anda neile esmane riskivaba ettevõtluskogemus.

⁵ Näiteid seltsidest, mis koondavad erialapõhiselt organiseerunud noori, on mitmeid: Bioteaduste Üliõpilaste Selts, Eesti Arstiteadusüliõpilaste Selts, Eesti Hambaarstiüliõpilaste Liit, Eesti Füsioteraapia Üliõpilaste Selts, Eesti Maastikuarhitektuuri Üliõpilaste Selts, Eesti Metsaüliõpilaste Selts, Eesti Veterinaarmeditsiini Üliõpilaste Selts, Tehnikaüliõpilaste Selts, Eesti Psühholoogiaüliõpilaste Ühendus, Eesti Õigusteaduse Üliõpilaste Liit, Teatriteaduse Üliõpilaste Loož, Tartu Üliõpilaste Looduskaitsering, Eesti Maaülikooli Keskkonnakaitse Üliõpilaste Selts, Eesti Sotsiaaltöö Üliõpilaste Selts.

kuulda ja näha, kuidas noored igapäevaselt oma elu elavad, ning mõista nende vaatepunkte erinevatele teemadele. Osalusvaatlus aitas mõista noorte varasemaid kogemusi ning märgata mustreid noorte käitumistes ja suhtumistes.

Osalusvaatlusel oli abiks vaatluskava (vt lisa 2), mis pakkus vaatluse ajal pidepunkte ja aitas uurijal suunata noori oma arvamusi ja kogemusi kirjeldama. Käsitleti järgnevaid teemasid:

- Noore taust (sh pere ja kodu). See teemavaldkond aitas avada laiemalt noore sotsiaalmajanduslikku konteksti, igapäevaseid elamistingimusi ning tegevusi ja seda, mis on mõjutanud noore kujunemist;
- Sõbrad. Suhtlusringkonna ja -praktikate käsitlemine aitas avada noore sotsiaalse võrgustiku variatiivsust ning selle mõju igapäevastele ja huvitegevustele;
- Suhtluskanalite ja sotsiaalmeedia kasutamine. See teemablokk aitas mõista, kuidas noorte vahel info liigub ning mismoodi ja millistest allikatest noored end huvitava teabe saavad;
- Vaba aja tegevused. Selle teema all käsitletu aitas saada teavet sellest, millega noored praegu tegelevad, kui ka nende kooliaja tegevuste kohta. Eesmärgiks oli mõista nii seda, kuidas noored vaba aega veedavad, mis neid selleks motiveerib, nende huvi hoiab, kui ka seda, milline on nende varasem kogemus erinevates tegevustes osalemise ja mitteosalemisega seoses. Ka uuriti, millega noored võimaluse korral sooviksid tegeleda ning mis võiks neile potentsiaalselt huvi pakkuda.

Vaatlus võimaldas kaasata uuringusse gruppe, kes ei vasta näiteks veebiküsitlustele ning kellega ametlikumat intervjuusituatsiooni on keeruline kokku leppida. Vaatlused dokumenteeriti uurija märkmete ja võimalusel vestluste salvestamisega. Andmaks lugejale paremat ülevaadet ja aimdust vaadeldud noortest ja nende kogemustest on kõiki viit vaatlussituatsiooni kirjeldatud lisas 3.

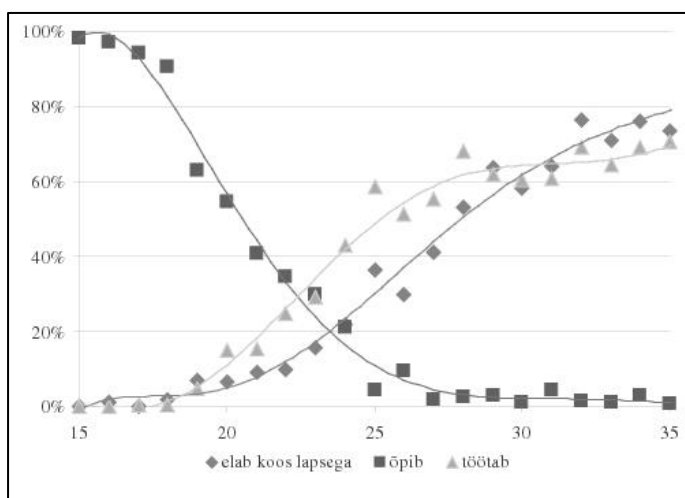
ANDMETE ANALÜÜS

Andmete analüüsimisel kasutati kvalitatiivse tekstianalüüsi meetodeid, sisuanalüüsi. Kirjeldati iga vastajat vastavalt tema taustsüsteemile/keskkonnale, elutrajektoorile ja arengu-ülesannetele, tegevustele ja osalemisele sotsiaalses elus ning unistustele/tulevikuplaanidele. Seejärel rühmitati omavahel sarnased noored, võttes aluseks teoreetilistes peatükkides kirjeldatud tegurid.

Järgnevalt analüüsiti erinevaid rühmi sarnaste küsimuste lõikes: millised ühiskondlikest muutustest tingitud proovikivid ja võimalused eri rühmade jaoks vajavad noorsootöö tähelepanu, millised on noort ümbritsevad tugisüsteemid ja sotsiaalsed suhted, millel on potentsiaal neid noorsootöösse kaasata, milline on noorterühma enese võime muutuseid kujundada või juhtida ning kuidas suhestuvad noorsootöötegevused ajalis-ruumiliselt noore eluga nii, et võimaldavad talle arenguvõimalusi pakkuda (kindla noore vajadustest lähtuvalt olla õigel ajal õiges kohas). Järeldused-soovitused tehti nii 19–26-aastaste noorte täiskasvanute vanuserühma vajadusi ja motiive tervikuna kui kirjeldatud rühmasid eraldi silmas pidades. Ettepanekud arutati läbi ja täiendati viie mh noorte täiskasvanutega töötava spetsialisti kaasabil.

2. Noore täiskasvanu etapp elukaarel

Uuringu teoreetiliseks aluseks on Elderi (1998) elukaareteooria ja Arnetti (2004) noore täiskasvanu teooria⁶, mille kohaselt ootab **kindlas elukaare etapis suurt osa inimestest võrdlemisi sarnane arengukogemus**. Inimese elukaare arengut uuritakse, kõrvutades ühiskonnas kehtestunud ettekirjutusi kindlale vanusele inimeste endi kogemuste ja tõlgendustega. Kui täiskasvanu ja lapsega iseloomustavad järk-järgulised ning loomupärased muutused, siis noori täiskasvanuid **väga eripalgelised, samaaegsed ning kiired muutused**. Seda ilmestab joonis 1, mis näitab, et olulised muutused jäävad võrdlemisi kitsasse vanusevahemikku täiskasvanuea alguses. See periood tähendab noorele inimesele tegutsemise tingimuste pidevat muutumist ning sellest tingitud kohanemise vajadust – oluline on olla paindlik ja tulla toime selgete tegevusjuhiste puudumisega. Muutuste iseloom, nende tagajärjed ning nendega toimetulekust saadud kogemus kujundavad vaimseid võimeid ja elueesmärkide seadmist, mis mõjutavad omakorda ka noore hilisema täiskasvanuea arenguprotsesse⁷.

JOONIS 1. Erineva hõivestaatusega ja oma lapsega samas leibkonnas elavate inimeste osakaal vanuserühmas (Taru 2013, Eesti tööjõu-uuringu andmetel 2010)⁸

⁶ Elder, G. H., Jr. (1998). *The life course and human development*. In W. Damon & R. Lerner (Eds.), *Theoretical models of human development*. Handbook of child psychology (Vol. 1., pp. 939–991). Hoboken, NJ: Wiley.

Arnett, J. J. (2004). *Emerging adulthood. The winding road from the late teens through the twenties*. New York: Oxford University Press.

⁷ Ranta, M. (2015). *Pathways to adulthood: Developmental Tasks, Financial Resources and Agency*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

⁸ Taru, M. (2013). *Koolist tööle, lapsest lapsevanemaks*. Riigikogu Toimetised 28. Tallinn: 29 Riigikogu Kantselei. [2015, jaanuar 15]

Üleminek noore täiskasvanu ikka tähendab tegelikult **viit erinevat arenguülesannet**: vanematekodust lahkumist ja omaette elama asumist, haridustee lõpetamist, tööellu sisenemist, uute lähedussuhete sõlmimist ning lapsevanemaks saamist⁹. Havighurst¹⁰ rõhutab, et tegu pole ühekordsete muutustega, vaid protsessidega – näiteks ei ole oluline ainult lapse saamine, vaid ka lapsevanema rolliga kohanemise protsess. Ta lisab arenguülesannete loetellu veel ühiskondlike rollide võtmise ning lähisuheteväliste sotsiaalsete suhete sõlmimise. Kõik noored täiskasvanud ei läbi neid üleminekuid (arenguülesandeid) või lükkavad neid edasi.

Elukaarega kaasnevad arenguülesanded on vanusenumbrites liikunud ajas nii ette- kui tahapoole. Noorte üleminekueale iseloomulikku kogemust leiab nii noorematest (nt perest eraldi elama asunud koolis käiv noor) kui ka vanematest vanuserühmadest (nt lapsesaamise edasilükkamine keskeani, ümberõpe). Võib öelda, et ühiskondlikud ettekirjutused vanusenumbrile ja sellega kaasnevatele arenguülesannetele vähenevad. Kollektiivses teadmises peituvad elustsenaariumid (*life scripts*) hägustuvad ja killustuvad. Võib öelda, et varem toimusid muutused samaaegselt. Näiteks tähendas varem abiellumine tüüpiliselt ka kodust lahkumist ja laste saamist. Kuigi praegu pole see enam reegel, võib siiski näha, et näiteks tööalane ebakindlus ja hariduse omandamine tingib romantiliste suhete või kodu loomise edasilükkamist. Eesti tööjõu-uuringu andmed näitavad, et kolmandas aastakümnes saab enamik noori lubada endale varasemast rohkem õigusi ja vabadusi, olles veel mitte seotud töötamise ja laste kasvatamise kohustustega¹¹. Sarnaselt teiste riikidega liiguvad Eesti noored tööturule üha vanemana, hiljem luuakse ka pere ja saadakse lapsevanemaks. Suhteliselt väike osa kuni 26-aastastest noortest Eestis täidab mitut kohustust korraga (töötamine ja õppimine, õppimine ja lapse kasvatamine või töötamine ja lapse kasvatamine). Enam kui pool noortest täidab ühte (või mitte ühtegi) kohustust kuni neljanda aastakümne alguseni.

Tänapäeval ei toimu noore täiskasvanuea muutused samaaegselt, vaid pigem spiraalina. Osa inimestest läbib üht ja sama muutust mitmeid kordi ning mitte üksnes noorukieas – näiteks tööle saanud noor võib mingil hetkel olla jälle töötu, minna tagasi kooli vms¹². Seetõttu on hilisemate muutustega toimetulekus võtmeroll esimese arenguülesande õnnestumisel.

Sellele, kuidas noored täiskasvanueas ootavatele proovikividele lähenevad, loovad olulise lähtepunkti tema perekond, sotsiaalmajanduslik olukord, naabruskond, rahvus, sugu jms. Näiteks võib perekonna kõrge sissetulek toetada seda, et noor lükkab tööturule siirdumist

⁹ Elder, G. H., Jr. & Shanahan, M. J. (2007). *The life course and human development*. In W. Damon & R. M. Lerner (Eds.), *The handbook of child psychology* (Vol. 1). New York: Wiley, 665–715.

¹⁰ Havighurst, R. J. (1948). *Developmental tasks and education*. New York: Longman. Viidatud Ranta (2015) kaudu.

¹¹ Taru (2013).

¹² Ranta (2015).

edasi, aga ka seda, et tema stardipositsioon tööturul algab kõrgemalt, sest ta ootused on kõrgemad. Siiski võib öelda, et kuigi noortel täiskasvanutel on tugevad suhted oma perekonna ja tegutsemiskontekstiga ning sellest tulenevad eelised või puudused, kasutavad nad sellel perioodil oluliselt teistsuguseid toimetulekustrateegiaid võrreldes nendega, mis on neile tuttavad varasematest eeskujudest ja võrgustikest¹³. Hawkins jt¹⁴ leiavad, et kuigi üleminekuea rollid, millesse tuleb asuda, on täiesti uued, kanduvad lapsepõlve ja noorukiea tegevusmustritest mitmed ka noore täiskasvanu perioodi. Näiteks kui noor suutis enne riskikäitumist vältida, on väiksem tõenäosus, et ta sellega noore täiskasvanuea aastatel alustab. See periood võib osutuda ka murrangupunktiks, kus üks muutus aitab teisele paremini vastu minna. Näiteks abielu või lapse saamine varases täiskasvanueas võib aidata riskikäitumisega lõpparve teha (väheneb kuritegevus ja narkootikumide tarvitamine, nooruk muutub sotsiaalsemaks). Noore arengut kujundab sellel perioodil nii sisemine kasv kui muutus talle võimaldatud rollis¹⁵. Sisemine kasv tuleneb arenenud oskustest ja muutunud maailmamõistmisest, rolli muutus tuleneb sellest, et noort ümbritsevate osaliste ootused noorele muutuvad (nt vaadatakse teda kui potentsiaalset töötajat). Need muutused pakuvad uusi võimalusi (saada tööle, luua lähisuhe), aga ka sunnivad toime tulema olukordadega, mis on võõrad, proovima järele uusi strateegiaid jne. Arnett¹⁶ toob välja, et noort täiskasvanuiga iseloomustavad katsetused identiteediga (mis väljendub erinevate tegevusalade pakutavate võimaluste ja romantiliste suhete läbiproovimises), kõrge ebastabiilsuse määr, enesekeskne tegevus ning eriline tunnetus üleminekufaasis viibimisest.

Ranta toob välja, et kaasaegsete arusaamade järgi inimesed mitte ei järgi etteantud ootusi või mustreid, vaid pigem tõlgendavad jagatud arusaamu selle kohta, mida pidada nn elustsenaariumiks ja kuidas seda järgida. Noore inimese jaoks võivad seega arengule kriitilised proovikivid peituda mitte pere loomises või tööle asumises, vaid selles, mida noortepoliitikas pole otseselt võimalik arenguülesandena esile tõsta ja vastavalt toetada (näiteks täiskasvanute teistsugused suhtlusmaneerid või enesekontrolli tavad, väiksema suhtlusingkonnaga toimetulek, ajavaesus, isiklik vastutus tervise eest jne).

¹³ Helve, H. & Bynner, J. (Eds.) (2007). *Youth and social capital*. London: Tufnell. Viidatud Ranta (2015) kaudu.

Holland, J. (2007). *Inventing adulthoods: Making the most of what you have*. In H. Helve & J. Bynner (Eds.), *Youth and social capital* (pp. 11–28). London: Tufnell. Viidatud Ranta (2015) kaudu.

¹⁴ Hawkins, J. D., S. Oesterle, K. G. Hill (2004) *Successful young adult development: executive summary*. University of Washington, <https://docs.gatesfoundation.org/documents/successfuldevelopment.pdf>

¹⁵ Grob, A. (2001). Youth to adulthood across cultures, Transition from. In N. J. Smelser & P. B. Baltes (Eds.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*. Oxford: Elsevier, 16678–16682.

¹⁶ Arnett (2004).

ELUKAARE TEOORIAST TULENEB NOORSOOTÖÖ JAOKS NELI OLULIST JÄRELDUST, mida järgnevalt lühidalt kirjeldatakse, kuid millel peatutakse rohkem empiirilise analüüsi peatükkides (vt ptk 4).

1. Noorte täiskasvanute põhjused tegevustes (sh noorsootöös) osalemiseks erinevad põhjustest, miks nad võiksid neis tegevustes osaleda oma eelnevates või järgnevates elukaareetappides.

See peegeldub eri vanuserühmade tegevuslikes valikutes (ja kohustustes) ning ajaressursi kasutamises. Statistikaameti¹⁷ andmed näitavad, et 15–24-aastaste vanuserühmas on 10–14-aastaste vanuserühmaga võrreldes mõnevõrra väiksem vaba aja osakaal, õppimisele kuluv aeg, aga ka uneaeg. Noorema rühmaga võrreldes kulub neil rohkem aega majapidamise ja perekonnaga seotud tegevustele ning lisandub aeg, mis kulub tasustatud töötamisele ja vabatahtlikule tööle. Küsitlus-uuringu „Mina. Maailm. Meedia“¹⁸ põhjal tehtud noorte täiskasvanute (15–29-aastaste) ja keskealiste (44–59-aastaste) vaba aja kasutuse kõrvutav analüüs näitas, et noorte täiskasvanute tegevuste struktuuris on rohkem vabalt sisustatavat aega. Seega suureneb inimese vananedes konkurents tema ajale. Erinevad ka eri vanuserühmade omavahel kokkusobivad tegevused. Keskealiste ja noorte täiskasvanute eri tegevusstruktuurides ainuke ühine tegevuskimp kätkeb kodu ja perekonnaliikmete eest hoolitsemise tegevusi.

Noorte täiskasvanute rühmad ja nende arenguülesanded/trajektoorid on erinevad, mistõttu ka nende vajadused noorsootöös on erinevad. Näiteks Oesterle¹⁹ eristab noorte täiskasvanute rühmi selle alusel, millist arenguülesannet nad oma elus esmatähtsaks seavad. Osa noortest pühendub rohkem pereelule ja haridusteed või tööelu oluliselt edasi ei arenda, osa noortest seab esiplaanile haridus- või tööalase arengu ning lükkab pereelu algust edasi.

¹⁷ *Ajakasutuse uuring*. (2010). Eesti Statistikaamet. <https://www.stat.ee/63886>

¹⁸ Keller, M., Kiisel, M. (2017) *Tarbimine: võimalused, eneseväljendus ja sääst*. Vihelemm, P jt (toim). Eesti ühiskond kiirenevas ajas. Uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ 2002–2014 tulemused, 299–342. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

¹⁹ Oesterle, S. (2013). *Background Paper: Pathways to Young Adulthood and Preventive Interventions Targeting Young Adults*, Workshop on “Improving the Health, Safety, and Well-Being of Young Adults”, Washington (DC), National Academy of Sciences Building, May 7–8, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK202209/>

NOORTE KOLM TÜÜPILISEMAT ARENGUTRAJEKTOORI on eri riikides tehtud uuringuid aluseks võttes Oesterle järgi:

1. ülikooliõpingute läbimine vanuses 20–30 ning perekonna loomise (abielu, aga eriti lastekasvatamise) edasilükkamine vähemalt sama aastakümne lõppu (u 40–45%) vanuserühmast);
2. pere loomine (nii abiellumine kui laste saamine) enne kolmekümnendat eluaastat ühes täisajaga (omasem meeste) või osaaajaga (tüüpilisem naistele) töötamisega, millele mõnikord eelneb ülikooli läbimine (u kolmandik vanuserühmast);
3. töötavad emad (saavad enamasti lapsed 21. eluaastaks) ja töötavad mehed (reeglina ei ole lapsi), kes ei ole abielus ning kelle haridustase on madal ja suhted tööturuga on eripalgelised (u 25–30%).

2. Et noor täiskasvanu osaleks pakutavas tegevuses, peab tegevus sobituma tema tegutsemiskontekstiga, olema tema vaatepunktist loogiline, loomulik, tarvilik.

Sellised tegevused kuuluvad ühistesse „kimpudesse“. Küsitlus-uuringu „Mina. Maailm. Meedia“²⁰ põhjal selgub, et noorte täiskasvanute töövälise aja kasutuses põimuvad loomulikult kokkukuuluvatena väga erinevad tegevused. Näiteks leiab siit eripärase, ainult puhkamise, ostlemise ja suhtlusega seonduvate vaba aja tegevuste kimbu. Sellele vastukaaluks leiab tööajavälisele põhitööle keskendumise (ületöötamise) ja transpordis viibimise kimbu. Noortele eripärase tegevuste „kimpudena“ tulid välja ka (netis) lugemisekeskne passiivne tegevusmuster ning iseenesele pühenduv tegevusmuster, mis väljendub harrastuste ja hobidega tegelemises, sportimises ja liikumises ning ka õppimises (võrdluseks - täiskasvanutel on lugemine ja huvitegevus ühes tegevusmusteris, lugemine peegeldab statistiliselt aktiivset eluviisi. Sellist iseenesele pühenduvat mustrit vanemate rühmade tegevuses ei ole). Viienda mustrina joonistus välja juba eelnevalt mainitud täiskasvanutega ühine kodule ja pereliikmete eest hoolitsemisele pühenduv tegevusmuster. See näitab, et noored võivad läheneda arenguülesannetele väga erinevalt, sh pühenduda neile ükshaaval ning intensiivselt, vajades seetõttu tuge võrdlemisi erinevatelt noorsootöö väljunditelt.

3. Noore täiskasvanu osalemine tegevustes (sh noorsootöös) ei sõltu niivõrd sisemisest motivatsioonist, kui pädevuste ja oskuste arengust vastusena välistele ahvatlustele ja proovikividele.

²⁰Keller ja Kiisel (2017).

Noorte oskused ja pädevused arenevad järk-järgult. Kui noorele pakutakse osalusvõimalust tegevustes, mille jaoks tal veel piisavaid oskusi ei ole, loobub või katkestab ta selle tegevuse. Siin peitub ka võimalus noorsootöö jaoks – osalusprotsessi kaudu saab noorte oskuste arengut järk-järgult toetada, kasvatades nende eneseteadvust väikeste õpikogemuste varal.²¹

4. Noored sünnivad oma eelnevate põlvkondadega võrreldes alati veidi teistsugusesse ühiskonda, mistõttu seda, mida nad vajavad, ei suuda vanemad põlvkonnad endale hästi ette kujutada. Noorte arengutrajektoolid on vähem määratletud kui vanemate põlvkondade omad.

Sotsiaalteadlased ennustavad tulevikuks kiireid muutuseid töö tegemise viisides, mobiilsuses, eluasemeturul, õppimise vormides, peremudelites. Noorsootöö peaks noori tulevikus asetleidvateks muutusteks ette valmistama, kuid et noorte ees seisvad väljakutsed pidevalt muutuvad ja uuenevad, on noorsootöötajatel keeruline kõike seda praegu täpselt ette näha ja noortele täiskasvanutele igakülgset tuge pakkuda.

²¹ Aksen jt (2018).

3. Noorsootöö eesmärgid ja tegevused

Rahvusvaheliselt ei ole kokku lepitud ühtset noorsootöö definitsiooni. Eestis reguleerib valdkonda noorsootöö seadus²², mille kohaselt on noorsootöö tingimuste loomine noore isiksuse mitmekülgseks arenguks, mis võimaldab noortel vaba tahte alusel perekonna-, tasemeharidus- ja tööväliselt tegutseda (§ 4 lg 1) ning noorena defineeritakse 7–26-aastast inimest (§ 3 p 1). Seaduse järgi on noorsootöö korraldamise põhimõtted (§ 4 lg 2):

- noorsootööd tehakse noorte jaoks ja koos noortega, kaasates neid otsuste tegemisse;
- tingimuste loomisel teadmiste ja oskuste omandamiseks lähtutakse noorte vajadustest ja huvidest;
- noorsootöö põhineb noorte osalusel ja vabal tahtel;
- noorsootöö toetab noorte omaalgatust;
- noorsootöös lähtutakse võrdse kohtlemise, sallivuse ja partnerluse põhimõttest.

Euroopa tasandil on noorsootöö eesmärgina kokku lepitud noorte inimeste kujutlusvõime (*imagination*), initsiatiivi (*initiative*), integreerituse (*integration*), kaasatuse (*involvement*) ja püüdluste (*aspiration*) arendamine. Noorsootöö on hariv, võimustav, osalev, kaasav ja aitab noorel leida oma koha kogukonnas ja ühiskonnas²³. **NOORSOOTÖÖD ERISTAB TEISTEST POLIITIKAVALDKONDADEST KOLM ISELOOMULIKKU TUNNUSJOONT**²⁴:

- keskendumine noortele inimestele,
- nende personaalse arengu toetamine,
- vabatahtlik osalemine tegevustes.

Peter Lauritzen²⁵, üks Euroopa Nõukogu pikaajalisemaid noortevaldkonna töötajaid, defineerib noorsootöö peamise eesmärgina seda, et anda noortele võimalusi kujundada oma tulevikku:

„Noorsootöö on noortega ja noorte jaoks tehtavate sotsiaalsete, kultuuriliste, hariduslike ja poliitiliste tegevuste kogum, kuhu kuuluvad ka sport ja noortele suunatud teenused. Noorsootöö kuulub õppekavavälise hariduse valdkonda ning sellele viidatakse kõige enam kui mitteformaalsele või informaalsetele õppimisele“.

²² Noorsootöö seadus. RT I 2010, 44, 262. – RT I, 04.07.2017, 39.

²³ The 2nd European Youth Work Declaration. https://pjp-eu.coe.int/documents/1017981/8529155/The+2nd+European+Youth+Work+Declaration_FINAL.pdf/cc602b1d-6efc-46d9-80ec-5ca57c35eb85.

²⁴ Dunne, A., Ulicna, D., Murphy, I., Golubeva, M. (2014). *Working with young people: the value of youth work in the European Union*. Euroopa Komisjon, http://ec.europa.eu/assets/eac/youth/library/study/youth-work-report_en.pdf

²⁵ Lauritzen, P. (2008). *Eggs in a Pan: Speeches, Writings and Reflections*. (A. R. Yael Ohana, toim.) Council of Europe Publishing. <https://www.coe.int/t/dg4/eycb/Source/Peter%20Lauritzen%20book.pdf>

Samas mitte kõik mitteformaalse õppe tegevused, kus noored osalevad, ei ole noorsootöö, ning samal ajal ei saa kogu noorsootööd alati liigitada konkreetsetesse struktuuridesse²⁶. Noorsootöö ja teiste noorte pakutavate ja nende aega sisustavate tegevuste vahel piiri tõmbamine ei ole lihtne. Noorsootöös kasutatakse sageli noortega tegelemisel näiteks spordi- ja kultuuritegevusi. Noorsootöötegevuste hulka sobituvad sporditegevused, mille eesmärk on pakkuda noortele tegevust selleks, et nad oleksid kaasatud, õpiksid olema nemad ise, arendama suhtlemisuskust teiste inimestega, väljendama iseennast. Sama kehtib kultuuritegevuste kohta: noorte tegevused, kus kunsti- ja kultuuritegevusi kasutatakse selleks, et arendada noorte loomingulisust, suhtlemisuskust ja soodustada nende kaasatust, kuuluvad noorsootöötegevuste hulka. Suunatus kindlale rühmale versus avatus kõigile soovijatele on teine kriteerium, mis eristab noorsootöötegevusi pakkuvat spordi- või kunstiklubi n-ö tavalisest klubist või muust organisatsioonist (ühes organisatsioonis võivad olla mõlemad)²⁷.

Kokkuvõtlikult kirjeldab noorsootööd iseloomustavaid tunnuseid joonis 2.

Eestis pakub noorsootöö noortele alljärgnevaid võimalusi (noortel on võimalik osaleda alljärgnevates **NOORSOOTÖÖ STRUKTUURIDES**)²⁸:

- noortekeskused – oma tegevuses avatud noorsootöö põhimõttest lähtuvad keskused noortele;
- huvikoolid – pakuvad huvihariduse võimalusi erinevates valdkondades;
- huviringid²⁹ ja muu noorsootöö koolides³⁰;
- noorteühingud – mittetulundusühingud, mille liikmetest vähemalt kaks kolmandikku on noored ja mille eesmärgiks on noorsootöö korraldamine ja läbiviimine;
- noorte osaluskogud – võimaldavad noortel osaleda otsustamisprotsessis, nt noortevolikogu valla- või linnavolikogu juures;
- noorte esinduskogud – nt õpilasesindused koolides, mis esindavad õpilaskonna huve;
- noortelaagrid – püsilaagrid, projektlaagrid noortele;
- noortemalevad jt tööhõivevalmidust toetavad tegevused, mida pakuvad malevakorraldajad, kogukonnaorganisatsioonid, kutselaborid;
- noorteprogrammid ja –projektid (nt Erasmus+, noortekohtumised, „Nopi üles” jne).

²⁶ Selliov, R (2017). *Osalus noorsootöös*. Haridus- ja Teadusministeerium. https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/eesti_noorte_osalemine_noorsootoos.pdf

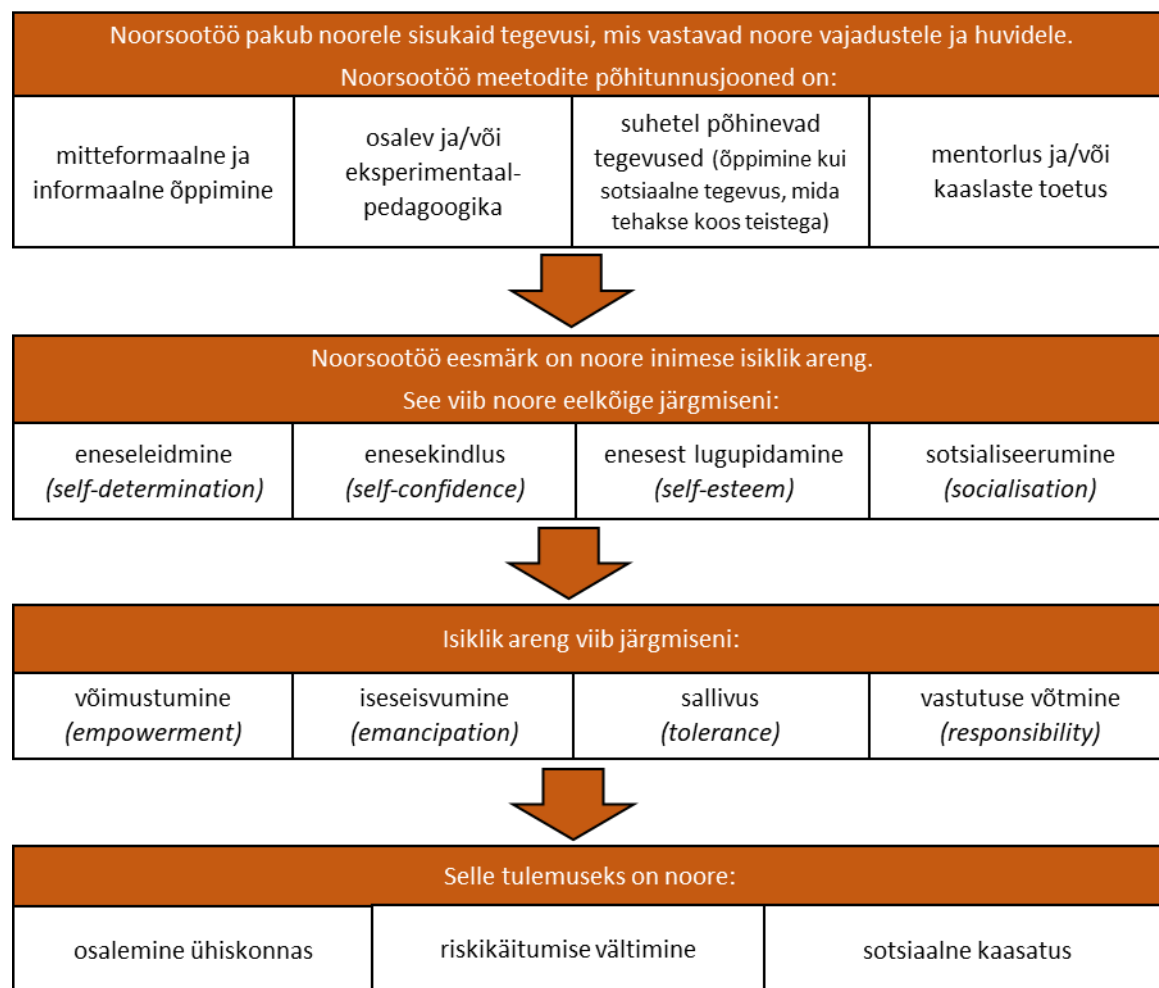
²⁷ Dunne jt (2014).

²⁸ Selliov (2017).

²⁹ Huviringe korraldatakse lisaks üldhariduskoolidele ka avatud noortekeskuste või muude asutuste või organisatsioonide juures.

³⁰ Noorsootöö koolis on üldhariduskoolides ja kutsekoolides teostatav noorsootöö, mis toetab kooli õppekava eesmärkide saavutamist, põhineb tunnivälisel tegevusel ning seda korraldavad kooli huvijuht ehk koolinoorsootöötaja, kooli õpilasesindus, ringijuhid.

Noortele pakuvad mitmesuguseid tegevusi ka rahvakultuuriasutused, spordiklubid, kultuuri- ja seltsimajad, raamatukogud ja muud kultuuriasutused, st organisatsioonid, mis ei ole otseselt noorsootöotegevuste pakkujad, vaid loovad harrastusvõimalusi kõigile huvilistele, sh noortele.

JOONIS 2. Noorsootöö iseloomustavad tunnused (Dunne jt 2004).

Demokraatia üheks nurgakiviks on aktiivsete kodanike, sh ühiskondlikes tegevustes osalevate noorte, olemasolu³¹. Kaasatud noored puutuvad väiksema tõenäosusega kokku erinevate käitumuslike või vaimsete probleemidega, nad tulevad ühiskondlikele normidele vastamisega

³¹ Ballard, P. J., Pavlova, M. K., Silbereisen, R. K., Damon, W. (2015a). *Diverse routes to civic participation across ages and cultures: An Introduction, Research in Human Development*, 12: 1-9.

Ballard, P. J., Malin, H., Porter, T., Colby, A., Damon, W. (2015b). *Motivations for civic participation among diverse youth: More similarities than differences. Research in Human Development*, 12(1-2), 63-83.

paremini toime³². Noorena väljaarendatud oskused säilivad ka täiskasvanueas³³. Täiskasvanuks saamisel noorsootöös osalemine väheneb kordades³⁴. Mitmed uuringud põhjendavad seda noorte uute kohustustega, näiteks täiskohaga tööl käimise või lapsevanemaks saamisega, aga ka huvide muutumisega³⁵. Noorsootöö võimalustega ollakse üldiselt kursis: teatakse noortekeskustest, laagritest, malevatest, noorteprogrammidest ja noorteorganisatsioonidest. Noored täiskasvanud peavad end aga nende tegevuste jaoks kas liiga vanaks või ei leia, et loodud tingimused vastaksid nende tegelikele vajadustele.

Mõistmaks seda, millised noorsootöötegevused sobivad noortele täiskasvanutele ja milliseid võimalusi tuleks täiendavalt arendada või kohandada, analüüsitakse järgnevas empiirilises peatükis noorte täiskasvanute rühmi eraldi, võttes aluseks teises peatükis tehtud ülevaate noore täiskasvanu elukaarest ja kolmandas peatükis kirjeldatud noorsootöö ülesannetest ja tegevustest.

³² Ballard jt (2015a).

Borden, L. M., Perkins, D. F., Villarruel, F. A., Stone, M. R. (2005). *To participate or not to participate: That is the question*. New Directions for Student Leadership, 2005(105), 33-49.

Denault, A. S., Poulin, F., Pedersen, S. (2009). *Intensity of participation in organized youth activities during the high school years: Longitudinal associations with adjustment*. Applied Development Science, 13(2), 74-87.

³³ Borden jt (2005).

Manganelli, S., Lucidi, F., Alivernini, F. (2014). *Adolescents' expected civic participation: The role of civic knowledge and efficacy beliefs*. Journal of adolescence, 37(5), 632-641.

³⁴ Kirss, L., Batueva, V. (2011). *Eesti noorte osalemine noorsootöös*. Noored ja noorsootöö. Noorteseire aastaraamat 2011, 37-54.

Tallinna 18+ ja riskiohus noorte osalemine noorsootöös. Uuringu kokkuvõte. (2016). Tallinn: Tallinna Spordi- ja noorsooamet, <http://www.tallinn.ee/TLN-noorsootoo-2015-aruanne-11.04.2016%20https://www.tallinn.ee/>

³⁵ Oesterle, S., Johnson, M. K., Mortimer, J. T. (2004). *Volunteerism during the transition to adulthood: A life course perspective*. Social Forces, 82(3), 1123-1149.

Tallinna 18+ ja riskiohus noorte osalemine noorsootöös. Uuringu kokkuvõte. (2016). Tallinn: Tallinna Spordi- ja noorsooamet.

4. Eesti noorte täiskasvanute tegevustes osalemist mõjutavad tegurid

4.1. Noorte rühmad

Selleks, et selgitada, kuidas noorsootöö saab noori nende elukaare etapist lähtudes kas täiendavalt võimestada või toetada ummikteede vältimisel, rühmitati intervjuudes ja vaatlustes osalenud noored edaspidiseks analüüsiks. Rühmitamise aluseks võeti erinevad teoreetilised ja empiirilised käsitlused: toimimisvõime põhine liigitus (vt ptk 4.2)³⁶, elutrajektoore (pereloom, haridustee, karjäär) põhine liigitus (vt ptk 2)³⁷, noorte tegevusmustrite ja -rühmade põhine liigitus (vt ptk 2)³⁸ ning noorsootöös osalemise liigitus (vt ptk 3)³⁹. Erinevad liigitused koondati üheks liigituseks niimoodi, et eri liigituste põhijooned säilisid. Uuringus osalenud noored rühmitati omakorda selle liigituse järgi, kuid liigitust kohendati täiendavalt noorte kogemusi aluseks võttes.

Järgnevalt antakse ülevaade noorterühmade üldistest tunnustest, toetudes uuringus osalenud noorte kogemustele:

- Noore tegevuse ja valikute kontekst, mida ta ei saa ise eriti valida (nt elukoht väikelinnas, puue);
- Käsil olevad arenguülesanded (töö, kool, pere või uus pere, lapsed, elukoht);
- Olulisemad tegevused ning seda toetavad, selleks ajendavad suhted, tugisüsteemid;
- Eluplaanid, sh nende puudumine või mitmekülsus.

RÜHM 1: ALGATAJAD JA EESTVEDAJAD

Sellesse rühma paigutatud noored elavad suuremas linnas, kus on rohkem ja mitmekesisemaid tegevusvõimalusi. Nad on aktiivsed ja oma tegemistes iseseisvad, taustal toetab neid piisavate võimalustega päritolupere. Nad on pere loomise ja laste saamise edasi lükanud, keskendudes esmajärjekorras õpingutele või õpingute lõpetamise järgselt tööalase karjääri alustamisele ning enesearendamisele, katsetades mitmetel eri viisidel ja eri valdkondades oma võimeid ja oskusi.

Empiirilised vasted:
 N, 25 (õpilasettevõtluse kogemus, Eesti)
 N, 22 (noorteühendus, Tartu)
 M, 23 (kutsekool, Ida-Viru)

³⁶ Kiisel, M., Saarsen, K. ja Tammsaar, H. (2018). *Kuidas kohalikke otsustusprotsesse noortele lähemale tuua?* Noored ja osalus. Noorteseire aastaraamat 2017–2018. Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus.

³⁷ Oesterle (2013).

³⁸ Keller ja Kiisel (2017),

Vihalemm, T., Lauristin, M. (2017). Ajakasutussuutlikkus ja kihistumine Eesti ühiskonnas. Vihalemm, P jt (toim). *Eesti ühiskond kiirenevas ajas. Uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ 2002–2014 tulemused*, 437–454. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

³⁹ Selliov (2017).

Küsitletud noored on pikka aega tegelenud huvialaga (nt mõne spordiala harrastamine), mis võib olla jäänud õppimise, töö ja noorteühingu eestvedamise tõttu tagaplaanile. Algatajate ja eestvedajate rühma noored tunnevad suurt vastutuse koormat, valutavad südant oma ühingu tuleviku pärast.

Need noored on projektide ja organisatsioonide eestvedajateks, nad on võimelised suuremaid muutusi ette võtma, tegevuste elluviimiseks eri allikatest rahalisi vahendeid hankima, inimesi kaasama ja juhtima, on loovad, julgevad katsetada. Nad otsivad nõu, tuge ja ressursse oma ideede realiseerimiseks – näiteks ettevõtlust või kodanikuühendusi toetavatest institutsioonidest (nt EAS, fondid, ettevõtlusinkubaatorid) või ettevõtetest, mentoritelt, sh mitte üksnes noortele suunatud rahastus- või toetusmeetmetest. Töökohta praktikale sattudes võivad leida sobivaid eeskujusid, teda võidakse tööle värvata.

Algatajad ja eestvedajad unistavad enda erialasest/töölalasest realiseerimisest ja millegi suure ärategemisest või olulisesse valdkondadesse panustamisest. Nad hoiavad end eemale valdkondadest, kus neisse võidakse suhtuda kui abivajajatesse. Neile on oluline, et neile antaks suhtlemisel võrdväärne positsioon.

RÜHM 2: OMA ASJA KÄIVITAJAD

Teise rühma paigutatud noored elavad linnas, maakonnakeskuses ja suuremas tömbekeskuses. Nad kasutavad meelsasti sealseid võrdlemisi mitmekesisemaid võimalusi, osaledes erinevates tegevustes, projektides, organisatsioonides. Materiaalsed võimalused on neil enamasti piisavad, nad võivad arvestada oma lähedaste toetusega.

Selle rühma noored püüavad lõpetada õpinguid ja siirduda tööellu kas mingi valdkonna spetsialisti või oma ettevõtte eestvedajana. Üks noortest tegutses ka mitmel rindel puuetega inimeste eestkõnelejana, kaitstes eeskätt enda õigusi sotsiaalsest elust aktiivselt osa võtta. Neist noortest oli mõnel ka laps ja pere. Nad on võrdlemisi aktiivsed tegutsejad, mitmekülgsete huvialadega ja uutele võimalustele avatud. Nad on end proovile pannud väiksemate projektide juhtimisel, seetõttu on neid kasvanud julgus alustada uute, endale huvi pakkuvate projektidega või olla mingis valdkonnas eestkõnelejaks. Sarnaselt esimese rühmaga konsulteerivad nad vajadusel tuge pakkuvate täiskasvanutega kodust, koolist või mõnest tugistruktuurist, nt otsivad koolitusi, ettevõtte starditoetusi. Leiavad üsna kergesti rakendust täiskasvanute töökeskkonnas ning suudavad kasvatada oma sotsiaalset võrgustikku (sh nt terviseprobleemidest hoolimata).

Unistus on elada huvitavat elu. Selleks seavad need noored oma samme väga teadlikult. Erinevalt eelmisest rühmast ei mõtle need noored kogukondlikele, vaid isiklikele eesmärkidele.

Empiirilised vasted:

M, 20 (õpilasettevõtluse kogemus, Eesti)

N, 27 (tervisemure, Lõuna-Eesti)

N, 27 (Tugila, Lõuna-Eesti)

N, 22 (huvikool, Ida-Viru)

M, 29 (kutsekool, Ida-Viru)

RÜHM 3: HUVIPÕHISED OMAETTE TEGUTSEJAD

Selle rühma noored on leidnud neid huvitava valdkonna või tegevuse, millega järjepidevalt tegeleda. See võib olla seotud õpitava eriala või hobiga (IT-, tehnika-, teadus- või ettevõtlushuvi, sport, loodushoid vm). Nad pühendavad palju aega oma huvialaga tegelemiseks, aga teiste inimeste kaasamisest ja kollektiivi arendamisest ei ole nad huvitatud.

Need noored on pärit turvalisest arengukeskkonnast, mis on andnud neile võimaluse oma huvialaga tegeleda ja huvi süvendada. Kolmanda rühma noori võib leida nii suurematest linnadest kui väiksematest tömbekeskustest, kus on tema huvialaga tegelemiseks võimalused loodud. Nad töötavad või õpivad (omandades mingit eriala) ning erinevalt esimesest rühmast jätkavad enda arendamist huvipakkuvas valdkonnas. Seetõttu nad pere loomisele ja laste kasvatamisele veel ei mõtle, kuigi need on plaanis. Ka need noored tulevad enese juhtimisega hästi toime, nad saavad oma eluga üsna hästi hakkama. Vahel on neil selleks ka tuge vaja (nt teenuseid, mille abil saavad oma oskusi ja teadmisi edasi arendada, teavet tööturu ja täiendõppe kohta, sama ala esindajate võistlusi), aga nad otsivad need endale välja ise või lähima mentori kaasabil, nad pole passiivsed järgijad või vastuvõtjad. Tegutsemisihiga võib kaasneda läbikukkumiskriis, mis võib noorte elutrajektoori katkestusi tuua (olümpiaadiks valmistujad, iduettevõtjad, ühekülgsete tööülesannetega üle töötavad noored). Omaette tegutsevad noored unistavad endale huvipakkuvas valdkonnas väljundi leidmisest, et vanaduspõlves oma elule tagasi vaadates saaks öelda: „Elatud on huvitavat elu“.

Empiirilised vasted:

M, 19 (õpilasettevõtluse kogemus, Eesti)
 M, 20 (õpilasettevõtluse kogemus, Eesti)
 M, 22 (õpilasettevõtluse kogemus, Eesti)
 M, 21 (noorteühendus, Tartu)
 N, 26 (vabatahtlik tegevus, Tallinn)
 M, 24 (vabatahtlik tegevus, Tallinn)
 M, 25 (tööstusettevõtte, Lõuna-Eesti)
 M, 24 (tööstusettevõtte, Lõuna-Eesti)
 N, 18 (huvikool, Ida-Viru)
 M, 21 (kutsekool, Ida-Viru)
 M, 20 (kutsekool, Ida-Viru)
 M, 19 (kutsekool, Ida-Viru)
 N, 23, (ideekonverents, Tallinn)
 N, 26 (teadushuvi, Tartu)

RÜHM 4: PÄRSITUD TEGUTSEJAD, OMA VÕIMALUSE OTSIJAD

Sellesse rühma paigutatud noored on loomult toimekad, kuid nende tegutsemisvabadus on isiklikust tahtmisest sõltumatutel põhjustel piiratud, näiteks terviseprobleemi või pereliikme hoolduskohustuse tõttu. Nad püüavad leida endale oma võimaluste piires meelepäraseid tegevusi (pigem üksluisuse eest põgenemise tegevused, nagu üksinda jooksmas käimine, käsitöö), kuid peavad oluliselt arvestama oma piirangutega. Neil ei ole silmatorkavaid hobisid. Selles rühmas on nii väikeste lastega kodus olevaid noori emasid, kelle tegevusvabadus sõltub tugivõrgustiku olemasolust (kas ja kui palju saab keegi lapsi hoida), kui ka puudega noori, kes peavad leppima nende tegevusaladega, millega tegelemist nende terviseprobleem ei takista või mille puhul on olemas toetav tugisüsteem. Ka on sellesse rühma paigutatud keerulistes oludes toimetavad noored (nt napib neil toimetulemiseks vajalikke ressursse), kes ei jõua peale eluspüsimiseks hädavajaliku muud teha (nende päevi täidab töö – pikad vahetustega tööpäevad, mille kõrvalt nad õpivad). Neil on silmis kaugem eesmärk,

Empiirilised vasted:

N, 27 (töötus, Lõuna-Eesti)
 M, 25 (töötus, Lõuna-Eesti)
 N, 21 (Tugila, Lõuna-Eesti)
 N, 27 (Tugila, Lõuna-Eesti)
 N, 24 (täiskasvanute gümnaasium, Ida-Eesti)
 M, 23 (kriminaalhooldus)
 N, 21 (täiskasvanute gümnaasium, Ida-Eesti)
 N, 25 (täiskasvanute gümnaasium, Ida-Eesti)
 N, 19 (huvikool, Ida-Viru)
 N, 21 (varajane vanemlus, Lääne-Viru)

mille nimel nad pingutavad, aga nad ei tea, kas neil jätkub jaksu seda saavutada. Mitmed neist tõdevad, et on kogu aeg väsinud.

Selle rühma noored pärinevad nii maalt kui linnast, neil on madalam haridustase ja eriala pole nad veel jõudnud omandada. Nad sõltuvad neid ümbritsevatest suhetest, taristust ja keskkonnast, seega tulevad nad paremini toime, kui töö ja õppimise võimalused on hästi kättesaadavad ja paindlikud ning neil on võimalik oma kohustusi aeg-ajalt kõrvale jätta. Näiteks toetab neid täiskasvanute gümnaasiumis õppimine (õhtune õpe, sessioonõpe, omas tempos individuaalprogrammi järgimine), lapsehoiuvõimalused.

Neil noortel on oht jääda kõrvale nende valikuid toetavast teabest ja tugisüsteemist. Nende ümber on vähem inimesi, kes saaksid märgata, kui noor ei jõua enam. Sedalaadi tuge saavad noored vahel koolist või hariduse tugisüsteemist (õpetajatelt, nõustajatelt), vahel mujalt, näiteks Töötukassast, sotsiaal- või tervishoiu tugisüsteemist, ka kriminaalhooldusest. Pärsitud tegutsejate rühma jaoks on keeruline see, et nende toetamine on jagatud eri ametkondade vahel – neil pole piisavalt teadmisi ja oskusi, et killustatult osutatavaid teenuseid enda huvides ära kasutada. Näiteks osutatakse puuetega noortele sotsiaalsüsteemi teenuseid kohati liialt eraldatuna, mistõttu puudega noor saabki osaleda ainult puuetega inimestele mõeldud tegevustes. Sama on noorte õigusrikkujatega: politsei, vangla ja kriminaalhooldus on suletud süsteem, mis alles arendab koostööd teiste valdkondadega. Selle rühma unistused ei ole eriti kõrgelennulised: nad hindavad eeskätt rahulikku päevakava, toetavat peret. Kuigi nad soovivad midagi põnevat õppida ja teha huvitavat tööd, peab teekond unistusteni võimaldama ka puhkamist, endale aja võtmist.

RÜHM 5: TEISTEST SÕLTUVAD TEGUTSEJAD

Sellesse rühma paigutatud noored tegutsevad pigem üksi või on end sidunud mõne ühistegevusega seetõttu, et nende ümber on piisavalt suur ring aktiivsemate rühmade esindajaid, kes passiivsemaid kaasavad. Nad võivad tunda huvi näiteks looduse-loomade, laulmise, spordi, sõidukite, pildistamise, lugemise või arvutimängude vastu, kuid võivad ka teistega koos tegutsedes jääda võrdlemisi omaette.

Sõltuvad tegutsejad tulevad hästi toime seni, kuni nende ümber on toetav keskkond, mis võimaldab neil näiliselt tegutseda ka võrdlemisi üksi, ilma teisteta. Nad on ebakindlad tundmatu rolli võtmisel, nt suhtlemisraskuste või piiratud oskuste tõttu, ka võib neil olla hirm vastutuse või pikaajalise järjepideva tegevuse ees. Selle rühma küsitletud on pärit turvalisest arengukeskkonnast, majanduslikud võimalused nende noorte valikuid otseselt ei piira.

Sellesse rühma paigutatud noortest osa töötab, osa õpib, osa elab maal, osa linnas. Oma peret ja lapsi neil veel ei ole. Nad otsivad vahel tuge karjääri- ja õppenõustajatelt (Töötukassa, hariduse tugi-

Empiirilised vasted:

N, 22 (noorteühendus, Tartu)

N, 23 (noorteühendus, Tartu)

M, 25 (tööstusettevõtte, Lõuna-Eesti)

M, 23 (kriminaalhooldus)

M, 21 (arvutimängude mängimine, Kesk-Eesti linn ja Tartu)

süsteemid) või sotsiaalsüsteemist. Nende enesekindlust aitab tõsta teadmiste ja oskuste pidev täiendamine.

Selliste noorte ohuks on tegutsemiskeskonna järsud või suured muutused ja toetavate inimeste kadu, sest nad võivad siis kaotada orientiiri. Väga eripäraseid unistusi neil ei ole, nad tahavad teha meelepärast tööd ja end materiaalselt kindlustada.

RÜHM 6: VÄHESE TOIMIMISVÕIMEGA NOORED

Sellesse rühma paigutuvad noored saab jagada kahte alarühma: 1) muude võimaluste puudumise tõttu peamiselt internetis aega veetvad noored; 2) noored, kes on kasvanud nende arengut toetava taustsüsteemita. Neid iseloomustab madal haridustase, ebastabiilne tööelu ja pereta või üksikvanema elutrajektor. Nende rühmade noortel pole silmatorkavaid eluplaane.

RÜHM 6.1: VÄHESE TOIMIMISVÕIMEGA VIRTUAALSUHTLEJAD

Selle rühma noored hoiavad omaette, suhestudes välise maailmaga võimalikult vähe. Nad veedavad palju aega ühekülgsest ja passiivselt Internetis tegutsedes. Nendeks tegevusteks (nt veebi sirvimine) vajalikke oskusi ei ole võimalik teisteks ühiskonnas (nt tööelus) hinnatud tegevuseks „konverteerida”. Need noored võivad netis ka endasarnastega vestelda, kuid need jutud jäävad pinnapealseks, vähearendavaks. Selle rühma noored tunnevad end stigmatiseeritult, sest on üksi oma terviseprobleemidega või on kõrvale jäänud õigusrikkumistega kaasnenud halvaks panu tõttu. Nad võivad tööl käia või õppida kõrgkoolis, neil võib olla lapsi. Vanemate tugi on sellesse rühma paigutatud noortel erinev: osadel suur (nt rakendus vanemate ettevõttes), osadel märksa tagasihoidlikum. Selle rühma osalemist ohustab, kui nende harjumuspärane tugi (nt tegevuse juhendaja) ära kaob; tegutsemisvõimet võib pärssida ka pikk tegevusetuse kogemus. Nad ei oska oma unistusi sõnastada, kuid väikeseid soove neil siiski on. Nad teevad aeg-ajalt muutusteks plaane, kuid neile ei järgne tegusid. Virtuaalsuhtlejatel napib pealehakkamist, kuid nad võivad tegevustes osaleda, kui neid kaasa kutsutakse. Nad ei suuda iseseisvalt probleeme lahendada ja tunnevad end ebakindlalt.

Empiirilised vasted:

M, 23 (tervisemure, Lõuna-Eesti)
M, 25 (tervisemure, Lõuna-Eesti)
M, 26 (Tugila, Lõuna-Eesti)

RÜHM 6.2: VÄHESTE SOTSIAALSETE SIDEMETEGA NOORED

Sellesse rühma paigutati noored, kel pole oma huvisid ega isiklikku pealehakkamist. Ka pole neil palju kaaslasi, kes neid kuhugi kaasa kutsuks, samuti võivad nad kõrvale jääda olulisematest teabekanalitest, kust leida tegevuseks innustust. Teevad seda, mida elu pakub: istuvad arvutis, hängivad sõpradega tänaval, käivad (koera) jalutamas, vaatavad filme ja telesarju, aitavad vanemaid või tuttavaid. Sidemeteta noorte rühma paigutatud elavad väiksemates maa-asulates või on sealt pärit, olles linnas üsna uued asukad. Nad on sageli

Empiirilised vasted:

M, 21 (töötus, Lõuna-Eesti)
N, 27 (töötus, Lõuna-Eesti)
N, 24 (Tugila Lõuna-Eesti)
N, 20 (Tugila Lõuna-Eesti)
N, 19 (täiskasvanute gümnaasium, Ida-Eesti)

pärit vähesemate võimalustega kasvukeskkonnast – neil pole sidemeid, mis aitaksid saavutada isiklikke arengueesmärgi. Sidemeteta noorte haridustee on (varakult) pooleli jäänud või katkemisohus. Selles rühmas on noori, kes ametlikult ei tööta ja kellel pole õpitud ametit. Osad teevad hooajatöid, mitmed on töötud, osadel on lapsed. Nende seast leiab noori, kes on saanud abi Töötukassast, Tugila- programmist või mõnest noortele töötutele suunatud projektist. Ka nemad unistavad lihtsatest asjadest, näiteks soovivad nad midagi osta, lahutada mingil moel oma meelt, kolida suuremasse linna.

M, 19 (täiskasvanute gümnaasium, Ida-Eesti)
M, 20 (täiskasvanute gümnaasium, Ida-Eesti)
N, 19 (huvikool, Ida-Viru)
N, 19 (huvikool, Ida-Viru)
M, 24 (kriminaalhooldus)
N, 20 (hängimine, Tartu)
M, 26 (hängimine, Tartu)
M, 26 (hängimine, Tartu)

Mõlema kuuenda rühma noorte puhul võib juhtuda, et kui nad vajalikul hetkel sobivat tuge ei leia, jäävad nad aktiivsest tööelust või õpingutest kõrvale ning loobuvad iseseisvuse taotlemisest. Teadmatuse ja kogenematus ning kitsa sotsiaalse ringi tõttu on neil suurem oht riskikäitumiseks ja halbade valikute tegemiseks (narkootikumid, tumeveeb, kiirilaenu, riskikäitumine liikluses ja lähisuhtes). Võimalikud on materiaalse toimetuleku raskused. Valikuvõimalusi võib piirata vähene eesti keele oskus.

RÜHM 7: AJUTISELT PASSIIVSED, ÄRAOOTAVAD NOORED

Selle rühma noored on võimelised iseseisvalt tegutsema, kuid nad ei tea veel, mida nad teha või millises suunas liikuda tahaksid, neil napib püsivust. Neil pole tegutsemiseks otseseid takistusi, kuid nad ei tunne selleks ka vajadust. Selles rühmas on noori, kes saavad täiskasvanuks hiljem, mistõttu nad ei mõtle eesseeisvatest arenguülesannetest ega asu nende täitmiseks tegutsema. Nad küpsevad ja asuvad tegutsema mõningase viivitusega. Siia rühma on lisatud ka need, kes on saanud noorelt lapsevanemaks ja kelle laps on jõudnud sellisesse vanusesse, mis võimaldab noortel juba ka endale aega võtta. Uuringus osalenud noored tegelevad ühe arenguülesandega korraga, näiteks ainult õpivad (sh täiskasvanute gümnaasiumis), ainult töötavad või tegelevad ainult hobidega. Mitmel neist on pikaajalise töötajana kogemus. Mitmed on teinud juhutöid, näiteks hoidnud lapsi, osalenud talgutel, aidanud vanemaid, teinud vabatahtlikku tööd. Mõned on kooli ajal teinud sporti, kuid see soikus pärast kooli lõpetamist, osad tõdevad, et nad ei leidnudki kooliajal neile sobivat tegevust.

Need noored on pärit peredest, kus on laste arengut vähem toetatud. Praegu on nad hõivatud tegevustega, mis on pigem väliselt ette kirjutatud. Teadmatuse ja kogenematus tõttu võivad nad eksperimenteerida tegevustega, mis viivad halbade valikute ja riskikäitumiseni. Nad võivad vahel koolis või Töötukassas õppe- ja karjäärinõustamisel käia (mitte niivõrd oma initsiatiivil, kui just seetõttu, et see on neile ette nähtud).

Äraootavate noorte unistused on üldsõnalisel. Neisse kuulub edasiõppimine ja huvipakkuv töö, kuid neil unistustel pole selgeid piirjooni, mis aitaks neile lähemale jõudmiseks samme astuda.

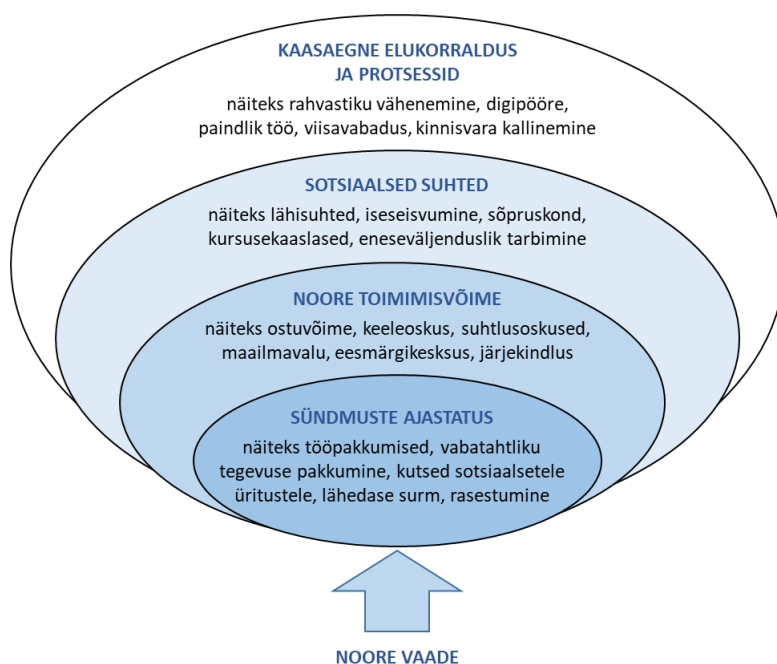
Empiirilised vasted:

N, 25 (töötus, Lõuna-Eesti)
N, 19 (Tugila, Lõuna-Eesti)
M, 24 (tööstusettevõtte, Lõuna-Eesti)
N, 24 (täiskasvanute gümnaasium, Ida-Eesti)
N, 17 (kutsekool, Ida-Viru)
N, 17 (kutsekool, Ida-Viru)
M, 21 (arvutimängude mängimine, Tartu, Kesk-Eesti linn)
N, 19 (hängimine, Tartu)
M, 27 (hängimine, Tartu)

4.2. Noorsootöös osalemist mõjutavad tegurid

Elder & Giele (2009)⁴⁰ leiavad, et teguritest, mis tingivad noorte täiskasvanute elutrajektooride kujunemist, on olulisemad neli (loetelu on järjestatud kahaneva tähtsuse järjekorras):

1. **kaasaegne elukorraldus ja ühiskonna protsessid**, mis kujundavad seda, mida noorel inimesel on oma ajas võimalik realselt kogeda (nt tehnoloogiline areng, uued materjalid, normid),
2. **sotsiaalsed suhted**, millega antud noor suhestub (näiteks romantilised suhted, sõpruskond, perekond, töökoht),
3. **noore individuaalne toimumisvõime** (nn agentsus, mis loob tegutsemisrutiini isiklike eelduste ja konteksti poolt pakutavate võimaluste vahele),
4. **sündmuste ajakohasus**, mis tingib, milliste antud ajastu pakutavate võrdlemisi juhuslike asjaoludega tuleb noorel kokku puutuda (nt sündmused, oodatavad või pakutavad rollid, üleminekuvõimalused).

JOONIS 3. Noore elutrajektoore kujundavad tegurid, kohandatud Elder & Giele (2009, 11) põhjal.

Need neli erineva mõjukusega tegurit on **PIDEVAS VASTASTIKMÕJUS, KUJUNDADES ÜKSTEIST**. Juhuslikud sündmused muutuvad osaks elukaare trajektoorigi, tuues kaasa nii arenguvõimalusi kui põhjustades seisakuid. Seega ei saa noore arengust ja otsustest rääkida kui noore enese valikutest, vaid pigem kui nähtustest, mis sünnivad kaasregulatsiooni käigus, pool-autonoomselt, üksteisest sõltudes. Seetõttu ei saa noore elutrajektoorigi rääkida kui tema

⁴⁰ Elder, G. H., Jr. & Giele, J. Z. (Eds.) (2009). *The craft of life course research*. New York: Guilford.

selgelt teadvustatud valikute tagajärjest, vaid tagantjärele nähtavaks muutuvast juhuslike sündmuste ja noore osaliselt teadvustatud valikute jadast. Oluline on, millised on noore oskused, ressursid ja sotsiaalne tugi neil hetkedel, kui ta oma valikuid teeb või on selleks sunnitud.

Hoolimata tänapäevasest murest NEET-noorte pärast tuleb enamik noortest täiskasvanuks saamisega toime ilma suuremate probleemideta, kogedes enesehinnangu, eluga rahulolu ning heaolu kasvu. Siiski on samas vanuses olevatel noortel täiesti erinevad arengukogemused⁴¹. Hawkins jt⁴² toovad välja mitmeid tegureid, mis noori ühele või teisele trajektoorige suunavad. Näiteks kujundab varane lapsesaamine oluliselt naiste järgnevat elutrajektoori, põhjustades vähesemat edukust teistes eluvaldkondades. Ka madalama sissetulekuga, üksikvanema peredest ning lahutanud peredest noored valivad sagedamini lühema haridustee ja perekeskse arengutrajektoori. Kõrge sotsiaalmajandusliku staatusega noored jätkavad seevastu tõenäolisemalt ülikooliõpingutega, lükates pereloomet edasi. Samas toimub madala sotsiaalse staatusega rühmadest liikumine ka kõrgema sotsiaalse staatusega rühmadesse ja vastupidi. Selles uuringus tuleb arvestada sellega, et antud ajamomendil on keeruline teha oletusi noorte edasiliikumise trajektoorige kohta. Näiteks Oesterle⁴³ toob välja, et noorte kohta järelduste tegemine ühest ajapunktist lähtudes võib olla siiski üsna eksitav. Tema uuringus olid kaks väga erinevat meeste rühma 21-aastaselt väga sarnased, nt elas mõlemast rühmast oma lastega koos umbes 30%. 30. eluaastaks oli ühest rühmast kolmveerand mehi abiellunud ja veerand lahutanud, 71% elas lastega ja 87% töötas täisajaga, teisest oli abiellunud vaid 13%, 34% elas lastega ja 57% töötas täisajaga.

Järgnevad alapeatükid vaatlevad noorte täiskasvanute rühmi eraldi, mõtestades nende elutrajektoore ning noorsootöö toetavat rolli neis, lähtudes elueesmärke kujundavate tegurite eripäradest (vt joonis 3).

4.2.1. Kaasaegne elukorraldus ja ühiskonna protsessid

Ühiskonnas toimuvad muutused võivad noorte täiskasvanute osalemist noorsootöös kas toetada või takistada. Need muutused võivad olla ka põhjuseks, miks on noorsootööd noortele vaja – näiteks selleks, et toetada mõne rühma üleminekut täiskasvanuikku või suurendada teise olemasolevat potentsiaali. Järgnevalt antakse põgus ülevaade praeguses ühiskonnas toimuvatest muutustest, sellele järgneb ülevaade sellest, kuidas need muutused kujundavad eelnevalt kirjeldatud noorte rühmade võimalusi⁴⁴.

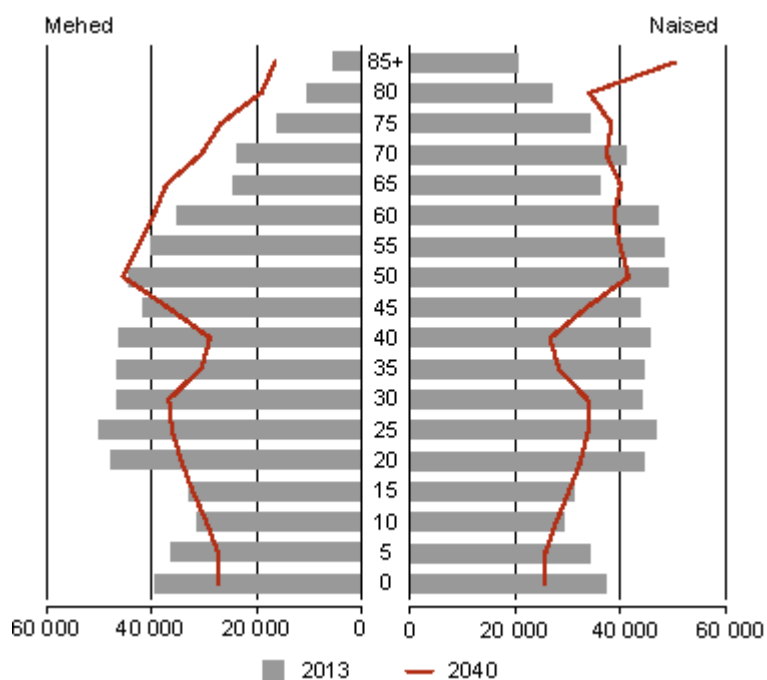
⁴¹ Ranta (2015)

⁴² Hawkins, Oesterle ja Hill (2004)

⁴³ Oesterle (2013)

⁴⁴ Neid ühiskondlikke muutuseid illustreerivad noorte tsitaadid, mida edasises osas on kasutatud, ei ole kõik tingimata noorsootööst, aga kinnitavad muutust, millega ka noorsootöö peab arvestama.

RAHVASTIKU VANANEMINE, RÄNNE. Pikemaajalistest trendidest mõjutab noorte positsiooni ühiskonnas rahvastiku vähenemine ja noorte vähenev osakaal (vt joonis 4). Statistikaameti prognoosid näitavad, et võrreldes 2013. aastaga väheneb Eesti rahvaarv väljarände ja negatiivse iibe tõttu 2040. aastaks 125 000 inimese võrra.

JOONIS 4. Rahvastikupüramiid 2013 ja 2040 (allikas: Statistikaamet⁴⁵).

Kuigi noorte täiskasvanute vanuserühma osakaal rahvastikus on praegu varasema põlvkonnaga võrreldes oluliselt suurem, siis selle peatne langus võib tuua noortele rohkem tähelepanu ja suurema valmisoleku neile vastu tulla (tööturul, hariduses), nende soovide ja valikutega arvestada. Noortel, keda on suhteliselt vähem, on rohkem avatud uksi, nad ei pea soovitud valikute nimel nii palju teistega konkureerima.

„Arvan, et Narvas on mul rohkem võimalusi kui Tallinnas, sest Narvas olen ma praegu ainus selline spetsialist, kes lõpetas kolme aastaga ülikooli ja selliseid siin ei ole, Tallinnas on neid palju, konkurentsivõime langeb koheselt. Seetõttu, kui siia jääda ja tööle asuda, enda kallal töötada, siis võib siin jõuda palju suuremate kõrgusteni kui Tallinnas” (oma asja käivitaja: N, 22, huvikool).

LINNASTUMINE JA HARGMAISUS. Üldiseks kaasaja trendiks on elanikkonna koondumine linnadesse ja sellega kaasnev maapiirkondade ääremaastumine. See avaldab mõju ka noorte täiskasvanute arengutrajektooredele. Maapiirkondades elavad noored liiguvad linnadesse, et seal õppida, seejärel siirdutakse tööpostile juba teistesse linnadesse, ka välismaale. Kui varem liikusid maanoored linna kõrg- või kutseharidust omandama, siis nüüd lahkuvad nad

⁴⁵ Statistikaamet. Pressiteade, 26.02.2014. <https://www.stat.ee/pressiteade-2014-022>

koolireformi tõttu juba pärast põhikooli lõppu. Noored on vanematest põlvkondadest mobiilsemad, sest neil pole veel püsivaid kohustusi. Noorte mobiilsust edendavad ka riiklikud toetused. Noored liiguvad mitmesuguste õppe- ja reisistipendiumide abil ning EL-sisese tööjõu vaba liikumise ja viisavabaduse tõttu. Uude elukohta liikumine katkestab tihti noore vanad hovid ja suhted. Uues asukohas tuleb noorel leida uued kaaslased ja uued tegevused.

„Kui ma Tartusse tulin, siis mul ei olnud eriti tuttavaid, kes olid, olid Tallinnast ainult. Tahtsin siia kuidagi rohkem sisse sulanduda, siis läksin rahvatantsu.” (huvipõhine omaette tegutseja: M, 21, noorteühendus)

„Tegelesin kooli ajal, kuni 12ndani välja, päris paljude asjadega... Aga ma kolisin teise kohta ülikooli tõttu ja siis pigem tekkisid uued huvid, uued kohad ja võimalused. Jah, lihtsalt et kodukohast kolisin välja ja otse loomulikult ma ju ei hakanud käima ringides, vaid hakkasin tegelema õppimisega ja õppimise kõrvalt ülikoolis tegelesin pigem sotsiaalsete asjadega.” (oma asja käivitaja: N, 27, Tugila)

TÖÖSUHETE MUUTUMINE. Noorte elukorraldust mõjutab ka muutuv tööelu korraldus – kõrvuti tavalise „kaheksast viieni töö” ja lepinguga töösuhete kõrval eksisteerivad uued töövormid, näiteks projektipõhine töö, tööampsud, praktika- ja töövarjuvõimalused, iduettevõtlus, töö ja töötaja jagamine, töö väljakutsel. Samuti ei ole töötegemise aeg ja koht enam nii üheselt fikseeritud kui varem⁴⁶. Rõhutatakse vajadust töötajate järele, kes on mingis valdkonnas süvateadmistega, kuid suudavad ise veelgi juurde õppida, on head suhtlejad ja meeskonnatöötajad ning oskavad lahendada probleeme. Intervjueeritud noored on kogenud vajadust olla pidevalt valmis, teinud pikki vahetusi, töötanud reguleerimata tööajaga. Töövormide muutumist aktsepteerivad noored vanematest põlvkondadest paremini, näiteks mõistavad täiskasvanud noorte arvates tööna vaid sellist tegevust, mille eest saab tasu. Iduettevõttes tegutsemist tööks ei loeta.

„Kõige imelikum ongi see vist just vanema generatsiooni jaoks, et sa teed tasuta tööd. Et sul on mõnes mõttes töö, sa tegeled mingi asjaga, aga sa ei saa palka selle eest ja sa ei tea, kas see viib kuhugi.” (huvipõhine omaette tegutseja: M, 24, vabatahtlik tegevus)

PEREMUDELITE MUUTUSED. Peremuodelite muutused on toonud kaasa mitmeid nähte: abiellumise kõrval on levinud vaba kooselu eripärastes vormides, laste saamist planeeritakse, üksikema staatust ei võõristata enam, kooselud on vähempüsivad⁴⁷. Muutustega kaasneb

⁴⁶ Tuleviku töö – uued suunad ja lahendused. Uuringu lõpparuanne. Technopolis Grupp/TÜ RAKE. https://skytte.ut.ee/sites/default/files/skytte/tuleviku_too_lopparuanne.pdf

⁴⁷ Perekond, perepoliitika ja selle suundumused Eestis ja mujal Euroopas. Riigikogu Kantselei õigus- ja analüüsiosakond. Teemaleht nr 1, 13.01.2014.: https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2015/01/Teemaleht_1_2014.pdf

vajadus suurendada eluasemete arvu, edendada vanainimeste hooldust ja pakkuda tuge laste kasvatamisel, toetada naisi ja mehi soorollide ajakohastamisel. Uuringus osalenud noorte peretaust on väga erinev, kuid kuigi paljud elavad veel vanema(te) juures, võivad nad oma eluplaanide tegemisel neist siiski võrdlemisi vähe sõltuda.

TARBIJAKULTUUR. Noored täiskasvanud astuvad maailma, kus nad peaksid olema iseseisvad, kuid neil pole veel selle lubamiseks erilisi materiaalseid vahendeid. Oma identiteedi ja kuuluvustunde konstrueerimine välimuse ja välise põhjal on noorte täiskasvanute rühmas samas kõige kõrgem, see vajadus hakkab vanuse kasvades langema. 15–29-aastaste grupis oli 2014. aastal tervelt 47% neid, kelle vajadus end teadliku kehateenuste ja tarbeesemete valikuga väljendada oli kõrge või väga kõrge (eriti vene noorte seas), samas kui pensioniealiste seas oli see näitaja 19%⁴⁸. Noorte täiskasvanute jaoks võib kindlatele esteetilistele nõuetele vastava välimuse ja tegutsemiskeskonna olemasolu olla eriti oluline, sest muud võimalused näidata oma kuulumist täiskasvanute hulka ei pruugi veel kättesaadavad olla (nt tööalane positsioon, oma elukoht, oskus käituda täiskasvanuna). Vanuse lisandudes kasvavaid standardeid näitlikustavad noorte täiskasvanute arvamused, et selleks, et noortekeskused vastaksid nende ootustele⁴⁹, tuleks sealsed ruumid renoveerida, nooremad külastajad vanematest eraldada, tegutsemise võimalusi mitmekesistada, printimis- ja õppimisvõimalusi luua jm. Nende tingimuste loomine iseenesest noori keskusesse ei too, noored märgivad esteetilise ebasobivuse ära eeskätt selleks, et öelda, et noortekeskus pole nende koht.

TEABERUUM JA TEHNOLOOGIA ARENG. Noored kasutavad täiskasvanutega võrreldes rohkem kaasaegset tehnoloogiat ja teistsuguseid teabekanaleid. Märkimisväärne osa noortest veedab aega arvuti taga (ajakasutuse uuringu andmetel on 20–29-aastaste noorte osakaal virtuaalrähklejate rühmas 42%). Kui noor virtuaalmaailmas tegutsemist reaalse elu vajadustega siduda ei suuda, võib noore arenguülesannete täitmine jääda unarusse.

Teaberuumi killustumine avaldab mõju noorte täiskasvanute tegevuskontekstile ja elutrajektooridele ka keeleruumi plaanis: vene noored ei tea, kust oma tegevusele (nt ettevõtte) toetust saada, sest teave pole vene keeles kättesaadav või ei osata seda leida.

Näide uuringust: Ida-Virumaal ei olnud vene keelt kõnelevate noorteni jõudnud teave, millest neil võiks olla oma tegevuses kasu, kuigi see oli olemas paarsada meetrit eemal asuva asutuse eestikeelsel stendil.

Vaatlused osutasid, et teaberuumi killustumine võib tuua kaasa soovi üleküllastunud informumist eemalduda: kuna jagatav teave on võrdlemisi vastukäiv, loobutakse üldise uudistevoo ehk peavoolumeedia jälgimisest. Piirduda võidakse ainult enda kindlate huvide

⁴⁸ Keller ja Kiisel (2017).

⁴⁹ Tallinna 18+ ja riskiohus noorte osalemine noorsootöös. Uuringu kokkuvõte. (2016). Tallinn: Tallinna Spordi- ja noorsooamet.

(näiteks turundusuudised) või sobiva ideoloogilise suunitlusega kanalitega, nn alternatiivmeediaga.

„No eriti uudisteportaale ma ei vaata, sest... Vahest vaatan, mul on olemas isegi brauseris eraldi kaust, kus on kogutud igasugused Postimehed, Delfid ja vene uudised ja CNN-id. Lihtsalt kui hakkad neid vaatama, näiteks üks ja sama uudis on erinevates kanalites, siis üldse ei tea, mida mõelda pärast. Ja sellepärast ma eriti ei vaata. Ma tean, et näiteks mu vanemad vaatavad vene telet, see on kohutav, seal räägitakse nii huvitavaid asju, ütleme nii.“ (huvipõhine omaette tegutseja: N, 23, ideekonverents)

VALIKUTE PALJUSUS, SUNDUS KIIRELT OTSUSTADA. Tänapäeval räägitakse sotsiaalse aja tihenemisest ja kiirenemisest (*acceleration of social time*), mis viitab sellele, et ühiskondlik surve soorituste tempo tõstmiseks kasvab. Elutempo kiireneb, tegevuste ja kogemuste arv, aga ka õppimise vajadus ühes ajaühikus suureneb. Sotsiaalse aja tihenemine ei toimu kõigis ühiskondades ja ühiskonnagruppides sarnaselt. Uurijad on leidnud, et teatud elanike rühmadel on vaba aeg kasvanud tänu sellele, et nende jaoks on tehnoloogilis-majanduslik areng võimaldanud kiiremaid ja paindlikumaid sooritusi ning kasvatanud seeläbi aega, mida saab oma äranägemist mööda kasutada⁵⁰. Ajakasutuse analüüsist⁵¹ selgub, et võrreldes vanemate inimestega tulevad 20–29-aastased noored ajasurve ja rööptegutsemisega paremini toime, mida toetab ka nende oskuslikum moodsate infotehnoloogiliste vahendite kasutamine. See annab tänastele noortele täiskasvanutele täiendavat vaba aega, mida meelepäraste tegevustega täita.

Vaatlused tõid välja, et ühiskondlik surve ühelt ning valikute paljusus teiselt poolt võivad tekitada olukorra, kus väiksema eneseteadlikkusega, vähesema toimimisvõimega noor teeb mingil hetkel valiku lihtsalt otsustussurve tajumise tõttu (vanus, ümbritsevate inimeste ootused, sõprade eeskuju). Noored tõdevad ka, et muretsevad ajasurve mõju pärast oma tervisele.

„Mingi hetk sain ma aru, et suured inimesed on nagu mina, kohati sama „lost“ kui mina, seega ei ole vaja põdeda.“ (algataja ja eestvedaja: N, 25, õpilasettevõtluse kogemus)

⁵⁰ Rosa 2013, Harro-Loit & Vihalemm (2017) kaudu.

Rosa, H. (2013). *Social Acceleration. A New Theory of Modernity*. New York: Columbia University Press.
Harro-Loit, H, Vihalemm, T. (2017). *Personaalse ja sotsiaalse aja kiirenemine ja tihenemine*. P. Vihalemm jt (toim). Eesti ühiskond kiirenevas ajas. Uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ 2002-2014 tulemused, 411-421. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

⁵¹ Vihalemm & Lauristin (2017)

PSÜHHOLOOGILISE PINGE KASV. Archer⁵² toob välja, et iga noorte põlvkond reageerib ühiskonnaelu korraldusele, mille ta eest leiab, mõneti erinevaid toimetulekustrateegiaid kasutades. Tema põgusad analüüsid näitavad, et noorte seas on kasvanud selliste noorte osakaal, kes on oma nahal kogenud, et hakkamasaamiseks vajalikud toimimise reeglid muutuvad järsult ja ulatuslikult (vt ptk 4.2.3). Kasvanud on nii nende noorte hulk, kes ei tule iseseisvalt uue raja leidmisega toime (killustatud), kui ka nende hulk, kes saavad olukorda ära kasutades edukalt edasi liikuda (autonoomse tegutsemisviisiga noored).

Mõneti võib see olla tingitud sellest, et tänased noored täiskasvanud elavad globaliseerunud maailmas, mida iseloomustab võimaluste (tehnoloogiliste ja muude) pidev avarumine. Ka liikumisvabadus ja –võimalused on suuremad, mis muudab ringirändamise ja teiste kultuuridega tutvumise paljudele kättesaadavamaks. Sotsiaalmeedia areng toob samas kaasa selle, et noored saavad rohkem suhelda omaette, väljaspool täiskasvanute ruumi. Seega peavad noored teavet rohkem iseseisvalt selekteerima, muudatustega kaasas käima, vajadusel ümber orienteeruma. Ühest küljest tagab see noortele valikute paljususe, teisalt võib kasvada psühholoogiline pinge, et ei suudeta „õigesti“ valida – vajadus vastata edukas olemise normile ei ole kuhugi kadunud.

„Tahaksin meeletult teha mingit erialast tööd, see oleks mul väga-väga suur unistus. aga ma hetkel ei tea, mis see oleks. ... Ma tõesti väga tahaks, et sellel oleks mingi ... noh mingi suurem väljakutse... Aga hetkel ma ei tea, kuidas see väljenduma peaks“ (teistest sõltuv tegutseja: N, 22, noorteühendus)

ÜHISKONNA PROTSSESSIDE MÕJU RÜHMADE LÖIKES

Järgnevalt kirjeldatakse lühidalt, kuidas ühiskonnakorralduse muutused erinevaid noorte täiskasvanute rühmi puudutavad, milliseid proovikive ette veeretavad või milliseid eeliseid pakuvad.

RÜHM 1: ALGATAJAD JA EESTVEDAJAD

1. rühma noored suudavad edukalt ära kasutada neile loodud ühiskondlikku tuge selleks, et püüelda oma (sageli maailmaparanduslike) eesmärkide poole ning kaasata selleks endasarnaseid. Nende kõrgem toimimisvõime aitab neil sujuvalt jõuda praktikakohtade ja vabaühenduste tööharjutuste toel uute, ka materiaalselt kasulike töösuheteni (kuigi see pole ehk esimene eesmärk). Iseseisvumise trajektoor kulgeb tänu ühiskonna arenenud tugisüsteemile sujuvalt. Praegune linnastunud ja hargmaine (virtuaal)maailm sobib neile, võimaldades rahuldada uudishimu ka Eestis vähetuntud küsimustes ja aidates jõuda täiuslikumate tegutsemise viisideni. Asukoht ei esita neile noortele erilisi väljakutseid, nad võivad liikuda paikadesse, kust leiavad eest kaasamõtlejaid, aga ühenduda nendega ka virtuaalruumis. Asudes suhtlusruumi sõlmpunktides, tuleb neil võtta nn rööptegutseja roll.

⁵² Archer, M. S. (2012) *The Reflexive Imperative in Late Modernity*. Cambridge University Press.

Tarbijakultuur pakub neile noortele võimalusi väljendada oma keha, välimuse ja silmatorkavate tegevustega oma heasoovlikku maailmavaadet, näiteks võivad nad muusikafestivalile minna oma joogikõrrega. Nad valivad tarbimiseks esemeid väga hoolikalt, see aitab neil näidata oma elitaarsust vähestest materiaalistest vahenditest hoolimata. Tarbijakultuurist tulenev sundus tervise eest hea seista ja keha eest hoolitseda on nende noorte elu normaalsus (n-ö elamise kood), kuid mitte eesmärk omaette. Ootuste kadumine kindlale peresuhte mudelile ja töösuhete muutused sobivad neile, sest nad saavad ajada oma asja, katsetada „maailma parandamisega“ ja kaasata mõttekaaslasi.

RÜHM 2: OMA ASJA KÄIVITAJAD

Sellele rühmale sobivad ühiskondlikud muutused sarnaselt eelmise rühmaga. Järjest arenevad tugisüsteemid, mis toetavad just autonoomsemate noorte võimestamist (huviringid, hobidega tegelemise võrgustikud, töö- ja pereelu tugisüsteemid, ettevõtlusinkubatsioon) sobituvad hästi nende isiklike ambitsioonidega. See rühm pole vastuvõtlik niivõrd globaalsetele maailmaparandamise püüdlustele ja sotsiaalsete liikumiste ahvatlusele, kus tuleb palju teistega arvestada, kui keskkondadele, mis toetavad nende oma valitud sihte. Hargmaisena tegutsemist või välisriikide suurlinnadesse liikumist intervjueeritavad otseselt ei kavandanud, sest vestlemise ajal olid nende ambitsioonid pigem lokaalsed (oma linn, piirkond). Suurema toimimisvõime ja ettevõtlikkuse tõttu on võimalik, et nad satuvad näiteks ettevõtluse tugisüsteemi kaasabil ka rahvusvahelisse konteksti.

„Mul on kogu aeg olnud üks põhimõte, mida ma siiaamaani olen järginud. Ma vihkan igavat elu. Iga hommik, kui ma ülesse ärkan, ma tahan kogeda midagi uut. Iga õhtu, kui ma lähen magama, siis ma mõtlen, mis ma tegin, ketran läbi. Et mis ma tegin, mis ma järgmisel nädalal tahan teha, mis ma järgmisel kuul tahan teha. Et sa kogu aeg kuhugi liiguksid“ (M, 20, õpilasettevõtluse kogemus)

Sotsiaalne kohustus oma keha eest hoolitseda ja hea tervise eest seista leiab selles rühmas soodsa kandepinna. Noortele ettevõtjatele on nende välimus oluline.

RÜHM 3: HUVIPÕHISED OMAETTE TEGUTSEJAD

Noorte täiskasvanute vanuserühma praegune tippseis rahvastikus, linnastumine, vaba aja juurdetekkimine ning suhteliselt hea materiaalne baas võimaldavad edutegureid ka nendele noortele, kellel pole erilist silmatorkavat elustiili, mis neid teiste inimestega kokku tooks. Neil on rohkem võimalusi harrastada spetsiifilisi ja mitte üldtuntud hobisid või tegevusi ning sellest tulenevaid eeliseid rohkem enda heaks ära kasutada. Püsiv majanduskasv toetab seda, et nende huvialast sündinud tegevusele jätkub piisavalt tarbijaid või nende abi vajatakse, nt saavad nad olla toitumisgruppides nõustajad, õpetajatena üles astuda, seminaridel teadmisi jagada, üritusi üles pildistada. Tänu mõõdukale (rohkem pädevuste kui inimsuhete kesksele) toimimisvõimele liiguvad nad kaasaegse elukorraldusega kaasa, eelkõige nende muutustega, mis toimuvad nende huvialal. See, et eripärased või spetsiifilised tegevused/huvid/hobid

vajavad arenguks piisavat harrastajate mitmekesisust ja arvu, võib tingida, et nad asuvad eneseteostuse võimalusi otsima ka välismaalt. Lihtsalt teaduslikku läbimurret ei ole võimalik saavutada üksinda külakohas tegutsedes, ballitantsude õpetamisega teenida Eesti väikelinnas, tipptasemel jalgpalli mängida Tartus. Olles kitsas valdkonnas spetsialistid, võivad nad olla mitmel pool asendamatud, kuid sõltuda samas väga palju teiste inimeste loodud keerukast turvavõrgust. Nad on haavatavad, kui neid toetav keskkond kokku kukub (nt turumuutus, majanduslangus).

„...surve selline peal, et ilma palgata [iduettevõttes] tööd teha, see kuidagi, tundub selline, mitte normaalne viis, et äri alustada“ (M, 21, noorteühendus)

Tarbikakultuur võib sellele rühmale teenimisvõimalusi pakkuda, kui noor huvitub näiteks spetsiifiliste kehahooldusteenuste osutamisest, treeningprogrammidest, fotokunstist.

RÜHM 4: PÄRSITUD TEGUTSEJAD, OMA VÕIMALUSE OTSIJAD

Rahvastiku vananemine ühes individualiseerimisega (mitte egoismi, vaid protsessi tähenduses, mis kasvatab inimese kohustust ise oma edu eest vastutust võtta) koos liiga vähe arenenud sotsiaalsüsteemiga võib osadele noortele põhjustada lisakoormuse, mis pärsib nende võimalusi ühiskondlikele normidele vastata. Nende osalemist võib kammitseva vajadus hoida lapsi, hooldada vanemaid või puudega lähedasi, minna vähetasuvale, vähe kvalifitseeritud või demotiveerivale töökohale, et hankida sissetulekut. Väliselt pealesurutud kohustused võivad luua olukorra, kus algselt kõrgem toimimisvõime väheste harjutamisvõimaluste tõttu taandareneb (nt elupõline kelner, kes unistas noorena arstiks saamisest). Täiendavad kohustused vähendavad valmisolekut tugisüsteemist abi otsida, maapiirkondades ei pruugigi vajalikku abi leiduda – seal on noori vähem. Hetkel, kus oleks võimalik ette võtta oluline elumuutus, võib pärsitud noorel jääda puudu rahast (korterit üürimine, õppemaks, praktikaperioodil teises linnas elamine).

Tarbimiskultuur ei paku sellele rühmale ühiskonnaellu integreerumise võimalusi, sest need noored saavad endale lubada lühiajalisi ja vähe raha nõudvaid hedonistlikke hetki või asju. Tarbimiskultuuri norme võib neil olla keeruline järgida, see võib omakorda noore teisi valikuid piirata (näiteks loeb välimus töövestlusel). Ühiskondlikest muutustest toetab rühma kasvav sallivus erinevuste vastu (puue, laps, keel vms).

„Kui oleks väikeste lastega emadele mingit tegevust, siis käiksin hea meelega. Lapsel oleks ka põnevam. Aga ei ole kuulnud, et oleks. Ükskord küsisin ühe naise käest, kes kogu aeg on siin [väikelinnas] elanud. Siin oli küll beebikool, aga kaotati ära, kuna nii vähe rahvast oli – ei tasunud ära.“ (N, 21, varajane vanemlus)

RÜHM 5: TEISTEST SÕLTUVAD TEGUTSEJAD

Selle rühma noortele ei too ühiskondlikud muutused kaasa eriti palju uusi võimalusi, sest oskused neid ära kasutada ei tule järele. Nad tulevad paremini toime suuremates keskustes, kus on rohkem võimalusi vähem arenenud pädevuste, väheste huvi pakkuvate valdkondade ja ühekülgse sotsiaalse ringiga toime tulla. Väiksemates kohtades sõltuvad nad oma tegevuse korraldaja (nt tööandja, sõprade) ootustest ja pakutavatest võimalustest.

„Nooremana oli, jah, sujuv, et kui uus kool või uus vanus tuli, siis läksin otse koori. Aga nüüd ülikooli jõudes ei tulnud meelde see. Esimesel aastal ma ei käinud kooris. Siis hakkasin mõtlema, et midagi, mingi tegevus on puudu. Siis teisel aastal läksin koori tagasi.“ (N, 22, noorteühendus)

Muutustega kaasaliikumist toetab nende puhul eelkõige massikultuuris ja tarbimises osalemine (reisid, ostud), tänu aktiivsematele kaaslastele võivad sattuda ka ülesannete peale, mis ei eelda isiklikku pealehakkamist (nt rahvusvahelise konverentsi vabatahtlike sekka). Nad tajuvad sotsiaalset survet kindlat stiili või rolli järgida, kuid valikute paljususe, vastuolulisuse ning ka sotsiaalsete normide sage muutumine toetavad pigem läbiproovitud toimimisviisidega jätkamist, uute valikuvõimaluste ignoreerimist, järjekindlust otsustes. Sõltuvatel tegutsejatel on oma maailmavalu, kuid nende tegevuskeskkonnas puuduvad võimalused selle järgimiseks. Nad toimivad hästi keskkonnas, mis võimaldab neile rutiinset elu. Seda pole aga alati võimalik tagada. Hariduse, sotsiaal- ja noorsootöö tugisüsteemidel on kasvav roll selle rühma noorte elutrajektoorie ümbersuunamisel (sest nende lähedased seda ei suuda), samuti neist ettevõtlikumatel inimestel, kellega ühiskonna muutused neid kokku tuua võivad.

RÜHM 6: VÄHESE TOIMIMISVÕIMEGA NOORED

Sellele rühmale ühiskondlikud arenguprotsessid olulisi eeliseid kaasa ei too. Kasvavad ootused noorte põlvkonnale (näiteks vanema põlvkonna eest hoolitsemisel) lähevad vastuollu selle noorte täiskasvanute rühma tegelike võimetega. Tehnoloogia areng võib pakkuda küll rohkem valikuvõimalusi ning edendada suhtlemist, kuid vestlused noortega ei näidanud, et nad oleksid seetõttu puutunud rohkem kokku endast erinevate inimestega või võtnud ette uusi tegevusi. Võib oletada, et Internet võib toetada ka hoopis muu maailma eest peitumist või suhtlemist ainult omataolistega. Ühelt poolt kavandatakse selle rühma noorte (sageli NEET-noored) võimestamiseks üha julgemaid üle-Euroopalisi poliitikaide, teisalt on ühiskondlike muutuste tempo niivõrd kiire, et pole selge, kas kõik noored ikka suudavad tehnoloogiate arenguga kaasas käia (nt keeled, operatsioonisüsteemid, asjaajamine). Liiga kiired muutused võivad selles rühmas põhjustada segadust ja ärevust, põhjustada tegevusest hoidumist.

„See lugu [probleemid vaimse tervisega] oli mulle vahepeal tuttav, kaitseväes. /.../ Mul on teatud terviseprobleem, mille tõttu ma ei saa osasid asju teha, aga sellest ei tahetud aru saada ja selle pärast oli hullult raske.“ (M, 21, töötus)

Tarbijakultuuri areng ei paku sellele rühmale olulisi samastumisvõimalusi, sest kuigi eneseväljendus on sellele rühmale oluline, ei ole siia kuuluvatel noortel ressursse või oskusi neid ära kasutada uute kasulike suhete loomiseks.

RÜHM 7: AJUTISELT PASSIIVSED, ÄRAOOTAVAD NOORED

Ühiskondlikud protsessid pakuvad selle rühma noortele võimalusi sotsiaalseks innovatsiooniks, sest kuigi antud hetkel ei osale nad noorsootöös ega ka täiskasvanuea arenguülesannete täitmisel, on neil olemas tegutsemisvõime. Valikute paljusus ühes survega otsustada (näiteks erialavaliku üle) võib pärssida nende noorte otsustusjulgust, sest nad ei tunne end selleks piisavalt küpsena ja kardavad oma otsuse tagajärgi. Nad vaatavad eri muutusi kõrvalt, hindavad neid ja planeerivad tasapisi oma järgmisi samme.

K: „Mille järgi sa valid kanaleid?” – V: „Vaatan, kuidas mingit sündmust kajastatakse, Objektiiv ja Uued Uudised on sellised, mida võiks vaadata – teise pilgu läbi nagu. Postimehes nagu välisuudised on tõlked näiteks. Ja siis tuleb ka see propaganda kaasa, mis seal sees on olnud.” (M, 21, arvutimängude mängimine)
Selgituseks: K – küsija, V – vastaja.

Tarbijakultuur ei paku neile erilisi eneseväljendusvõimalusi, sest nad ei tunneta kokkukuuluvust ühegi silmapaistva tarbijarühmaga ja neis pole küpsenud huvisid, mis võiksid tarbimisvalikutes väljenduda.

Vaatluste käigus ilmnas, et noorte täiskasvanute n-ö küpsemist võib pidurdada noorsootöö ja muude noorte tegevuste tugisüsteemi vähesem väljaarendatus maapiirkondades. Noorte tegevused katkevad maal sageli pärast kooli lõppu: kas ei ole noorte täiskasvanute earühmale enam tegevusi (õpilasstaatus, vanus) või muutub suhtlusvõrgustik. Ka tarbimisvõimalused ei vasta nende ootustele – alevikus või väikelinnas ei pruugi olla meelepäraseid võimalusi sõpradega kokkusaamiseks (puudub kohvik, meelelahutusasutus).

„Suures linnas on teil muidugi igasugu asju, aga siin nagu midagi teha pole väga. Lähim koht on [maakonnakeskus], kuhu minna. Sinna sõidad 33 km ühes suunas, siis jälle tagasi.” (M, 21, arvutimängude mängimine)

4.2.2. Sotsiaalsed suhted

Jans'i ja De Backeri kaasamistooria järgi⁵³ löövad noored ühiskonnaelus kaasa siis, kui on tekkinud tasakaal kolme faktori vahel: proovilepanek, piisavad oskused ja sotsiaalsed sidemed. Noor vajab tunnet, et see, mida ta ette võtab, on tema jaoks oluline väljakutse. Kui noor saab aru ja kogeb, et ta on suuteline midagi muutma, korda saatma, parandama, siis on ta soov osaleda tunduvalt suurem. Sotsiaalsed sidemed ehk head suhted teiste omavanuste, juhendajate, kogukonna ja organisatsioonidega loovad noorele kindlustunde ning aitavad ülesandega paremini hakkama saada. Kui meeldivana noor tegevust tajub, sõltub paljuski tegevusest endast, eriti aga just sellest, kellega koos tegevuses osaletakse, osalejate rollist ning nendevahelistest sotsiaalsetest suhetest⁵⁴. Noorte täiskasvanute madal enesekindlus takistab neil sageli kaasa löömast⁵⁵, sest nad kõrvutavad oma võimeid ja oskusi nende inimestega, keda nad arvavad neis tegevustes osalevat. Oluliseks takistuseks osalemiseks on seega ka vajadus tegevuses osalevasse rühma eelnevalt kandideerida⁵⁶. Soodsad sotsiaalsed sidemed peavad aga olema tasakaalus tegevuses peituva väljakutse ja osaleja oskuste tasemega, sest kui näiteks tegevus ei sunni proovile panema, tekib tüdimus.

SELTSKOND ja sellega kaasnev **MEELELAHUTUSLIK KOMPONENT**⁵⁷ osutusid analüüsis oodatult olulisteks noorte täiskasvanute tegevuses osalemist kujundavateks teguriteks. Need ei pruugi olla alati tegevusega alustamise põhjuseks, ent omavahel sobivatel inimestel on rohkem põhjusi kooskäimist jätkata.

⁵³ De Backer, K., & Jans, M. (2002). *Youth (-work) and Social Participation: Elements for a Practical Theory*. Brussels: Flemish Youth Council, 22. Viidatud Randma (2015) kaudu.

Randma, K. (2015). *Noorsootöö võimalused Tallinnas. 18–26-aastaste noorte teadlikkus ja ootused*. Tallinna Ülikool, lõputöö.

⁵⁴ Akiva, T., Horner, C. G. (2016). *Adolescent motivation to attend youth programs: A mixed-methods investigation*. *Applied Developmental Science*, 20(4), 278–293,

Borden jt (2005),

Lanero, A., Vázquez, J. L., Gutiérrez, P. (2017). *Young Adult Propensity to Join Voluntary Associations: The Role of Civic Engagement and Motivations*. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 46(5), 1006–1029.

⁵⁵ Manganelli jt (2014).

⁵⁶ Akiva & Horner (2016),

Borden jt (2005).

⁵⁷ Lanero, Vázquez & Gutiérrez (2017),

Ramey, H. L., Lawford, H. L., Rose-Krasnor, L. (2016). *Motivations for Activity Participation as Predictors of Emerging Adults' Psychological Engagement in Leisure Activities*. *Leisure Sciences*, 38(4), 338–356,

Rämmer, A. (2011). *Noorte motivatsioon noorsootöös osalemiseks ja nende hoiakud noorsootöö suhtes*. Noored ja noorsootöö. Noorteseire aastaraamat, 55–69. Koost. Poliitikauuringute Keskus Praxis

„See [Kaitseliit] on saanud osaks elust, ei oska enam mitte käia. Pluss seltskond jälle, head sõbrad olen saanud sealt. Osa käivad üldse välismaal tööl ja siis saab nendega nädalavahetusel jälle näha ja väljas käia, pingelangus ka ja. Huvitav on ka.” (ajutiselt passiivne, äraootav noor: M, 21, arvutimängude mängimine)

„Sest see [õpilasesindus] on lõbus. Selles on elu ja liikumine, huvitav. Hea on töötada kollektiivis, koos meeldiva kollektiiviga” (huvipõhine omaette tegutseja: M, 19, kutsekool)

Noorte sotsiaalsete sidemete rohkus ja iseloom sõltub paljuski neist keskkondadest, milles noor on varem olnud ning milliseid rolle ta seal on täitnud, nt **KOOLIS ÕPPIDES, TÖÖTADES, OMA PERES VÕI JUBA ISE LAPSEVANEMANA, HOBIDEGA TEGELDES, KOGUKONNAS**. Kui noor on osalenud mitmekesistes tegevustes ja suhelnud erinevate inimestega, on tal edaspidi lihtsam erisugustes olukordades toime tulla.

„Mul on neid tegevusi hästi palju. Ülikoolis lõpetasin raamatukogunduse eriala. /.../ Minu päev koosneb paljudest erinevatest asjadest. Olen lõpetanud muusikakooli, mängisin seal plokkflööti, õppisin 7 aastat. Tegelen ratsutamisega alates 7. eluaastast, peaaegu 20 aastat /.../. Praegu on tekkinud hobustes väike paus, aga muidu tegelen nendega igapäevaselt. Lisaks sellele olen organisatsioonis naiskodukaitse, toetajaliige olen seal ... Siis veel olen seotud vähivahenditega „Kingitud elu”, erinevatel üritustel aitan koguda annetusi vähihaigetele. Siis on selline spordivabatahtlike ühendus, mis tegeleb erinevate spordiürituste läbiviimisega ja kaasab sinna vabatahtlikke.” (pärssitud tegutseja, oma võimaluse ootaja: N, 27, Tugila)

Noore täiskasvanu vanuses **SENISED SOTSIAALSED SIDEMED NÕRGENEVAD VÕI KATKEVAD**. Keskkharidus läbitud, satuvad noored uutesse keskkondadesse (kõrg- või kutsekooli õppima, tööle, aga ka omavalitsusse, välismaale, senisest perest eraldi). Selles vanuses võivad noored täiskasvanud püüda peresiseseid traditsioone üleval hoida, kuid üldine on **SUUNDUMUS PERESIDEMETEST TASAPISI LAHTI LASTA** ning liikuda edasi uute sõprade ringis või elukaaslasega. Kuigi sõpru peetakse vaba aja veetmise põhilisteks kaaslasteks, leitakse, et nendega aja veetmiseks jääb kooli ja töö kõrvalt varasemaga võrreldes siiski liiga vähe aega. Kuigi pere on üha rohkem taustale jäänud, tagab see intervjuueeritud noortele olulise võimenduse uute tegevustega alustamiseks. Näiteks tõi üks noor välja, et just vanemate julgustus aitas kaasa sellele, et ta esitas sooviavalduse Keeniasse vabatahtlikuks kandideerida. Õppivad lapsevanemad rõhutasid, et ilma vanemateta, kes nende lapsi hoiavad, oleks õppimise ja pereelu ühitamine väga keeruline. Samamoodi võib pere ka vanematest sõltuvat noort täiskasvanut iseseisvate valikute langetamisel tagasi hoida.

„Mul on üks sõbranna, ta tegeles balletiga, talle ei meeldinud see väga, aga tal kästi seal käia... kuid teatud hetkel otsustas ta loobuda ja läks üle teise spordiala peale, mis talle palju rohkem meeldis. Ja tänu sellele, et ta vahetas oma tegevust muutus ta ka nii-öelda huvitavamaks inimeseks. Tal pole enam sellist koormust nagu varem, ta ei ole kurb inimene, kes ta varem oli, vastupidi, elurõõmus.” (ajutiselt passiivne, äraootav noor: N, 17, kutsekool)

Tegevustes osalemine nõuab noorelt sellel eluperioodil rohkem iseseisvust kui varem. Näiteks selgus, et kõrgkoolis õppides ei pruugi enam tekkida kursusevaimu ja seltskonda, kellega midagi koos ette võtta. Noorte täiskasvanute tegevus võib edaspidi sõltuda vähem loomupärastest sõprussuhetest ning vajada rohkem formaalset tuge noorsootööst.

„Peamiselt on sõbrad pärit gümnaasiumi ajast. Mitte ülikooli ajast, seal on palju lihtsam võõraks jääda. Ülikoolis on loengud, kõik käivad erinevalt, kui on vaheaeg, siis kes läheb koju. Pole enam nii palju koosviibimist kui gümnaasiumi ajal.” (huvipõhine omaette tegutseja: M, 24, vabatahtlik tegevus)

Pärast põhikooli ja/või gümnaasiumi lõppu vahetavad noored täiskasvanud sageli elukohta. Uues elukohas ei pruugi olla samu tingimusi või sobivat seltskonda, et jätkata varasemaid tegevusi. Kui eelmises elukohas on tegevusega jätkamine võimalik, võib noor jätkata selles osalemist **HARGMAISENA**. Näiteks üks Tartus elav noormees (21) käib võimalusel kodukoha puhkpilliorkestris mängimas. See on tore harjumus, aga ka auasi – orkestrisse mängima kutsuti teda isiklikult. See noormees ning tema samaealine sõber elavad füüsiliselt Tartus, kuid on mõtetega pigem kodukohas, osaledes vaba aja tegevustes just seal. Seda soodustab nii virtuaalne suhtlusruum kui muutunud ootused mobiilsusele. Nad tajuvad elukohta Tartus pigem ajutisena.

*K: „Kas sa ei tunne, et see on su kodu?” – V: „Pigem mitte, pigem ikka [endine kodu]alevik.”
- K: „Miks sa arvad, miks see nii on?” - V: „Sõbrad ja pere kõik seal ju, siin pole midagi väga. Tunnen küll end siin hästi ja koduselt, aga...” (ajutiselt passiivne, äraootav noor: M, 21, arvutimängude mängimine)
Selgituseks: K – küsija, V – vastaja.*

Noored suhtlevad palju **VIRTUAALSELT, TÄISKASVANUTEST ERALDI**. Pidev Internetis istumine võib kaasa tuua sotsiaalsete sidemete vähenemise eriti vanemate inimestega, probleemide korral arvutisse peitumise. Interneti ja sotsiaalmeedia kaasabil võib aga leida ka **EESKUJU** või inimese, kellega samastuda, end võrrelda – võib leida julgustust hakata tegelema mõne hobiga või seda edasi arendada, nagu tegi see noor, kes asus ülikooli ajal oma joonistusi sotsiaalmeedias jagama.

*„Ma olen pikka aega vaadanud teisi inimesi, kes joonistavad ja ma vaatasin, kuidas nad arenevad. Kõige peamine asi on alustada ja see arenemine ongi kõige huvitavam pool.“
(huvipõhine omaette tegutseja: N, 23, ideekonverents)*

„Enamus suhtlust käibki... telefonides, värkides, enam ei ole sellist näost näkku suhtlust, sellest tunnen suht puudust.“ (pärsitud tegutseja, oma võimaluse ootaja: N, 25, täiskasvanute gümnaasium)

Uuringus osalenud terviseseisundist tuleneva erivajadusega noored tõid välja, et nad ei ole eriti aktiivsed suhtlejad, kuid osaleksid hea meelega tegevustes, kui neid kaasa kutsutaks. Tegevuse sisu polegi seejuures väga oluline. Seda kinnitab üks varasem uuring⁵⁸ – riskinoored (vaimse tervise probleemid, koolist väljalangemine, vanemate halb majanduslik olukord) võivad oma taustast hoolimata võrdlemisi hästi toime tulla, kui riskitegureid tasakaalustavad isiksuslikud omadused (näiteks temperament, enesehinnang, IQ), perekonna toetus ning **SIDEMED VÄLJASPOOL PEREKONDA (TOETAV INIMENE, ASUTUS, TEGEVUSEGA SEOTUS)**. Terviseprobleemiga noor jutustas loo sellest, kuidas ta tahtis liituda ühe Eesti riigikaitse organisatsiooniga. Selle liikmeks saamine oli tema jaoks pikk ja valulik protsess, sest tema sõnul püüti leida võimalusi, kuidas talle ära öelda. Samas teadis ta noori, kes **TUTVUSTE KAUDU ORGANISATSIOONI LIIKMEKS** said. Puude tõttu ei saanud ta organisatsiooni täisliikmeks, talle pakuti toetava liikme staatust. Pettumust põhjustas see, et kuigi puue seab mõningad piirangud sellele, mida ta teha saab, siis vormist ilmajätmine rõhutab tema alaväärsust.

Et noorte vanuserühm on sisemiselt väga mitmekesine⁵⁹, on soovitatud noorsootööd kavandada kindlale homogeensele noorterühmale. Vestlused ja vaatlused näitasid siiski, et **RISKIRÜHMADESSE KUULUVAID NOORI EI TOHIKS ERALDADA** – neid tuleks julgustada osa võtma tegevustest, mis neid ühiskonnaellu integreerivad. Terviseprobleemiga noored tunnetavad, et neisse suhtutakse teisiti, seda nii tänaval, koolis, tööd otsides kui vaba aja tegevustes:

„Tööd ei ole leidnud, sest vähesed tööandjad tahavad selliseid“ (oma asja käivitaja: N, 27, tervisemure)

See omakorda pärsib nende julgust noorsootöös osaleda. Samale tulemusele jõudsid Badia jt⁶⁰, kes uurisid erivajadusega noorte täiskasvanute ja täiskasvanute ootusi vaba aja tegevustele. Selgus, et noori takistas osalemast teistest sõltumine, hirm narrimise ees ja

⁵⁸ Ungar, M. (2005). *Handbook for working with children and youth. Pathways to Resilience across cultures and contexts*. California: Sage. Viidatud Tallinna 18+... (2016) kaudu.

⁵⁹ Peterson, L. (2014). *Noortevaldkond kui noortele hääle andja*. Noorteseire aastaraamat 2013. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis

⁶⁰ Badia, M., Orgaz, B. M., Verdugo, M. A., Ullán, A. M., Martínez, M. M. (2011). *Personal factors and perceived barriers to participation in leisure activities for young and adults with developmental disabilities*. Research in Developmental Disabilities, 32(6), 2055-2063

võimetus kõike kaasa teha. Erivajadusest olulisem takistus oli vajakajäämine sotsiaalsete suhete loomise oskustes.

SOTSIAALSED SUHTED RÜHMADE LÕIKES

Järgnevalt kirjeldatakse, millised on noorte täiskasvanute rühmade sotsiaalsed suhted, milliseid proovikive need neile ette veeretavad või milliseid eeliseid pakuvad.

RÜHM 1: ALGATAJAD JA EESTVEDAJAD

Algatajate rühm panustab aktiivselt mitmes keskkonnas korraga: tööl ja/või koolis, ühingutes või võrgustikes. Suhete loomine on nende noorte jaoks lihtne ja loogiline tegevus, nad võtavad initsiatiivi nii noorte kui ka täiskasvanutega sidemete loomisel. Arvukates võrgustikes korraga tegutsemisel on kiirendav mõju uute kogemuste ja oskuste omandamisele ning võimaluste äratundmisele. Täiskasvanulik olek toetab seda, et need noored saavad hakkama nii omasugustega piirdudes kui ka nendega, kellega muidu "ei klapiks".

„Ma ütleks, et need [trennikaaslased] ei olnud kunagi tegelikult need inimesed, kellega mul oleks suurepärane klapp olnud, aga tagasi vaadates on see suurepärane õpikoht olnud, sest ma olen õppinud koos töötama ja hakkama saama inimestega, kes ei ole nagu „minu inimesed“, kellele ei ole samasugused väärtused nagu mul, samasugused huvid nagu mul, aga sellegi poolest me tegime nii kaua seda asja koos.“ (N, 25, kooliajal hobiga tegelemisest)

„Kuna meie sihtrühm on gümnaasiumiõpilased, siis seda raskem on saada kontakti nende gümnaasistidega. Näiteks mina ei kutsu enam osalisi nendele üritustele. Ma pigem vaatan, et kogu pilt oleks paigas, kõik toimiks, aga ma ise kogu selle kutsumisega ei tegele, sest kui ma kutsuks 15-aastaseid inimesi, olles ise 25, siis ma arvan, et see distants on liiga suur.“ (N, 25, õpilasettevõtluse kogemus)

Algatajad ja eestvõtjad toimetavad oskuslikult nii tava- kui digikeskkonnas. Neile sobib tegutsemiseks keskkond, kus nad saavad tunda end kasulikuna ja täiskasvanutega võrdväärseks, mitte abistatavana. Noorte elu katkestused (nt kooli lõpetamine, kolimine) ja üleminekud ei ole neile keerulised. Uutes tingimustes võtavad nad juba tavapärase rolli – loovad uusi suhteid, asuvad inimesi juhtima. Vestlused näitasid, et algatajate rühm on valiv: nad soovivad tegutseda eeskätt täiskasvanute seltsis, esitades neile seejuures omalt poolt kõrgeid nõudmisi.

„...siin [osutades intervjuus kasutatud kaardile] mulle meeldis see, et on tegevusele suunatud, et „tule ja tee ära, aita kaasa“, mitte et „tule ja me aitame sul õppida, kuidas õunapuud lõigata““ (N, 25, õpilasettevõtluse kogemus)

„...pigem kohati nad [noortekeskused] viitavad, et mul on midagi puudu, mul on mingi hull probleem elus. Mul pole kunagi ühtegi sellist probleemi olnud elus, mida noortekeskus saaks aidata.“ (N, 25, õpilasettevõtluse kogemus)

„Tegelesin iiri tantsuga. Mulle ei meeldinud need kavad, mis juhendaja tegi. Ma ei tahtnud midagi arvustada, ma ei tahtnud midagi suurt muuta, aga detailid – ma arvasin, et võiks teisiti, andsin soovitusi, mõned soovitused. Aga mingi hetk sain aru, et juhendajale see üldse ei meeldinud, ma ei saanud temaga väga hästi läbi. See lõppeski minu jaoks siis, see iiri tants.“ (N, 22, noorteühendus)

Mitteametlike juhtidena asuvad nad lahendama inimestevahelisi lahkkelisid. Hilisemas tööelus on neil rohkem kasulikke sidemeid ning edasiliikumist toetavaid oskuseid. Töösuhetes ahvatleb neid võimalus ise valida, ennast juhtida, uusi võimalusi avastada. Nad võivad ka ise endale mingis vormis töö luua. Sellist seiklemist ja eneseületamist toetab võrdlemisi turvaline kodu ja lähedaste toetus. Et algatajate rühma esindajad suudavad üles ehitada sotsiaalseid võrgustikke, ei pruugi nad märgata nende võimu enese üle. Asendamatuks muutudes võib neile osutuda keeruliseks vanadest sidemetest lahti laskmine.

„Üks asi on minu jaoks veel, see traditsioonide hoidmine. Aktiivsus on praegu hästi madal, aga ma endiselt panustan sinna hästi palju energiat ja aega, ma ei saa lasta ringil hääbuda. See on ka hästi oluline. No see juhtimiskogemus, see tuleb alati kasuks. Aga pigem see traditsioon, ringiga on ju vaeva nähtud.“ (N, 22, noorteühendus)

RÜHM 2: OMA ASJA KÄIVITAJAD

Oma asja käivitajad on eelmisele, algatajate rühmale sarnased. Ka nemad tegutsevad erinevates keskkondades intensiivselt ja paralleelselt – tööl, koolis, noorsootöös, lähedaste ringis. Kui algatajate tegevus toetab uute sotsiaalsete võrgustike või ühingute teket või säilitamist, siis oma asja käivitajad kasutavad neid ümbritseva tegutsemiskeskonna võimalusi rohkem enda isiklikel eesmärkidel. Nende hobid või huviringid ning suhted juhendajatega aitavad ühel või teisel viisil kaasa sellele, et nad saavad püüelda oma ideede elluviimise – näiteks oma ettevõtte või muu projekti käivitamise – poole. Nad võivad leida noorsootöös osaledes endale kaaslasi, kellega koos oma projekti edendada või sellele rahastust otsida, kuid nad piiravad oma tegutsemiskeskondi sihipäraselt. Nad võivad teisi inimesi juhtida, kui see viib lähemale isiklikule eesmärgile, kuid ei pühendu teiste soovide või taotluste tagamisele. Mõneti enesekeskset toimimist toetab perekonna tugi ja nende tegevuse arendamiseks loodud tugistruktuur.

Sarnaselt eelmise rühmaga loovad need noored uusi suhteid nii eakaaslaste kui täiskasvanutega. Nad ei oota, et neile lahendusi pakutakse, vaid liiguvad ise enda seatud suunas. Oma asja käivitajad eeldavad enese täiskasvanutega võrdset kohtlemist ja kopeerivad kogetud täiskasvanute toimimisviise. Nende tegutsemiskeskond toetab isikliku edu saavutamisele pühendumist.

"Tihthepeale ongi need [puuetega] inimesed, kellel on mingis valdkonnas veel raskem algust teha kui meil normaalsetel inimestel. Ma vaatan, et mul kui noorel ja elujõus inimesel on küll võimalik neid aidata, kuidagi ma ikka oskan neid suunata." (M, 20, õpilasettevõtluse kogemus)

RÜHM 3: HUVIPÕHISED OMAETTE TEGUTSEJAD

Need noored osalevad tegevustes, mis toetavad nende kitsamat huvi või eesmärki. Huvipõhiste omaette tegutsejate sotsiaalsed sidemed arenevad sedamööda, kuidas nende tegevust märgatakse.

„Ma olen hästi noorelt hakanud videoid tegema, see on hakanud mulle meeldima. Nüüd viimased kaks aastat olen teinud seda põhimõtteliselt ka tööna. Ja see on ka üks koht, kus [noorteorganisatsioon] mind täiega aitas. Nemad olid põhimõtteliselt esimesed, kes tellisid meilt videoid. Kui me olime neile näidanud oma videoid, siis nad olid esimesed, kes tellisid. Ma olen neile super tänulik, et nad on andnud meile võimaluse, kus me oleme saanud nüüd nii palju areneda." (M, 20, õpilasettevõtluse kogemus)

Omaette tegutsejad pole sotsiaalses võrgustikus (mitteformaalse) juhi positsioonil, vaid abilise või elluviija rollis. Nende eelised peituvad selles, et teised vajavad neid nende oskuste pärast ja vastupidi – kui poleks laagreid, projekte ja vabatahtlike võrgustikke koordineerivaid inimesi, siis oleks huvipõhistel tegutsejatel keerulisem enda arendamise võimalusi leida.

„Lõpuks ma ei osutunud [töökohale] valituks, aga kuu aega hiljem, kui mul oli ülikooli lõpetamine, päev enne seda, siis mulle helistas seesama naine, kes ütles, et ta selle aja sees jõudis minna üle [teise ettevõttesse] turundusjuhiks ja ta mäletas mind. Neil oli vaja inimest, kes oli pädev turunduses ja kes valdab vene keelt. [...] töötan juba kaks aastat seal." (N, 23, ideekonverents)

Juhi või eeskuju rolli võivad nad sattuda siis, kui neid palutakse oma kogemusi jagada (nt tootimisgruppides nõustamine, õpetajana ülesastumine, Internetis teadmiste jagamine). Ka see noorte rühm võib täiskasvanutega aktiivselt suhelda, kuid rohkem õppuri ja toetatava rollis.

„Et suure inimesega rääkides tõmbas krampi, kunagi oli küll see mure. Et mis siis, kui ma teen midagi halvasti, see kunagi oli, aga olen sellest üle saanud. Ei ole nii hirmus rääkida.” (M, 20, õpilasettevõtluse kogemus)

See rühm keskendub rohkem ühele asjale või nišitegevusele, mistõttu harjumuspärasest erinevad ootused või ülesanded võivad neile keeruliseks osutuda. Võib juhtuda, et keskkonna muutuste tõttu hülgab selle rühma esindaja täiskasvanuikka üleminekul senise hobi ja asub tegutsema mõnel teisel olemasoleval rajal. See rühm tegutseb hästi väljakujunenud meeskonnas, kus neil on kindel roll. Seega võivad nad soodsate olude korral asuda ka noorsootöös juhendajate või mentorite rolli.

„Kõik projektirahad lähevad [TEDxi] korraldusele, meie ei saa sealt keegi midagi minu teada. Aga meie osalus on põhjustatud sellest, et me oleme kõik nii sõprade moodi – see seltskond on see, mis viis meid kokku ja mis hoiab koos.” (N, 23, ideekonverents)

RÜHM 4: PÄRSITUD TEGUTSEJAD, OMA VÕIMALUSE OTSIJAD

Selle noorte täiskasvanute rühma suhtlusring ei ole nii mitmekesine kui eelmistel rühmadel. Lähedaste toetust pole alati võtta, vastupidi – neil endal tuleb sageli teisi abistada. Enda arendamiseks vajalike suhete loomine ja sobiva keskkonna leidmine erinevatel põhjustel hästi ei õnnestu (nt ajanappus, väsimus). Tegevuste laad ja maht sõltub tugisüsteemi olemasolust ja tugevusest – sellest, kas keegi võimaldab neile vaba aja võtmist. Pärast kooli lõpetamist, kolimist vm katkestusi ei pruugi selle rühma noortel uusi suhteid juurde tekkida, ajavaesuse tõttu on oht kaotada ka senine suhtlusringkond.

Neil noortel on oht takerduda neid pärssivasse olukorda, sest rahuldada on võimalik eeskätt hetkevajadusi. Neil võib puududa võimalus ringi liikuda, võimalik on rahapuudus. Täiskasvanuea arenguülesannete täitmiseks tuleks neil olemasolevate kohustuste (hoolduskohustus, lapsehoidmine, lihttöö) kõrvalt leida palju lisaaega, kuid rööptegutsemine on nende jaoks keeruline, sest nad ei juhi oma ajakasutust ise. Nad vajavad tuge, et oma elu elavdada, õppida tundma võimalikke uusi rollimudeleid, tunda end kasulikuna väljaspool tuttavlikku ringi.

„[Selles väikelinnas] ei ole väga [...] võimalusi, aga mul oleks vaja 8-17ni tööd, et sobituks lasteaiaga ajaga. Mees tihti komanderingus ja ma pean saama lapse ära tuua lasteaiast. [Siinses linnas] on poed, puidutehas... Seal küll [on tööaeg] kaheksast viieni, aga väga raske töö pidi olema. Ainult [maakonnakeskuses] põhimõtteliselt ongi võimalusi, aga siis peaks autoga käimine ära tasuma. Ilma autota on ka raske jälle.” (N, 21, varajane vanemlus)

Noorsootöö aitab pärsitud noorel oma rühmaga samastuda (nt tunneb noor ema end Tugilas ühe lapsevanemana teiste hulgas) ja uusi suhteid luua. Arengukogemuste ja -probleemide

jagamine ning toetus olukorraga kohanemisel on sellele rühmale vajalik. Juba võimestatud noored nende seas soovivad ühiskonnaga integreeruda aga teiste inimestega võrdväärsel alustel (mitte puude või lapsevanemaks olemise alusel). Tegutsemiskeskond on ka laiemalt soodsamaks muutunud – rohkem on paindlikke töövorme, kaugtöö ja –õppe võimalusi, suhtlusvõrgustikke (sh sotsiaalmeedias), lastehoiu võimalusi.

RÜHM 5: TEISTEST SÕLTUVAD TEGUTSEJAD

Teistest sõltuvate noorte perekondlik taust ei pruugi olla toetav ning suhtlusingkond võib olla kas võrdlemisi üheplaaneline või väike. Toetudes endast aktiivsemate inimeste suhtlusvõrgustikule, piirduvad nad selle olemasolevate võimalustega. Erinevalt algatajate ja eestvedajate rühmast ei otsi nad ise kõrvale teisi tegevusi ega proovi olemasolevaid edasi arendada. Nad lähevad kaasa, kui kutsutakse või neile osalemiseks soodsad tingimused luuakse.

"Tegelesin korvpalliga, kui käisin põhikoolis ja keskkoolis /.../ Pärast tööle minemist enam ei jõudnud käia, töö ja trennikava ei klappinud kuidagi. Aga üritan vaikselt uuesti. /.../ Trenn on töökaaslastega koos, saal on pandud kaks korda nädalas, [ettevõttel] ja mujalt ka veel mehi käib seal, vahepeal ei saa mehi kokku, siis tuleb linnast ka mehi veel." (M, 25, tööstusettevõtte)

Muutustega toimetulekuks (kooli lõpetamine, mujale kolimine jne) võivad nad vajada abi, sest vanade sidemete katkedes sõltuvad nad sellest, kas uues kohas või uutes tingimustes ootavad teised teda avatult osalema. Näiteks läks üks noormees ema suunamisel ülikooli geograafiat õppima, kuid tundis õige pea, et see pole tema jaoks õige koht. Samas ei suutnud ta välja kujundada plaani, mida järgmisel aastal uuesti proovida. Üks noor ema kavandas mõttes ette tegevusi, millega pihta hakata, kui laps lasteaeda läheb (geelküünte paigaldamise kursused, sotsiaaltöö õppimine, sekretäriõppega jätkamine, ülikooli minek, oma ettevõtte tegemine, ilusalongis administraatorina tööle asumine jne), kuid ei võtnud selleks midagi ette. Sõltuvad tegutsejad saavad hästi hakkama meeskonnaliikmena (tegevustes, mis ei eelda erilist spetsialiseerumist, samuti ühekordsetes rollides), mitte juhina, sest nad ei oska oma võimeid kollektiivi omadest hästi eristada.

„Tagantjärele tundub hästi loogiline et ma seal ringis olen, saab käsi külge panna, kui kuskil vaja. Ring seda täpselt pakubki. Ma just nüüd mõtlesin selle peale, et ... Laupäeval oli [kooli üritus], kus oli ka teisi inimesi, aga ka väga palju ringiliikmeid. Siis õhtul, kui seal saunas autasustamine oli, siis istusin ja mõtlesin, et ikka nii mõnus seltskond, nii lõbus oli kogu see päev ja see õhtu ka, kogu aeg sai naerda, nii lõbus, toredad inimesed, tunned, et oled kambas, see aspekt ka sinna juurde." (N, 22, noorteühendus)

Noorsootöö võimaldab sellel rühmal tunda end suurema rühma liikmena – see kasvatab nende enesekindlust. Noored tõid välja, et noorsootöös osalemine on õpetanud neid toime tulema

uute või ebamugavate suhtlusolukordadega ning analüüsima oma ebakindluse põhjuseid sellistesse olukordadesse sattudes.

RÜHM 6: VÄHESE TOIMIMISVÕIMEGA NOORED

Nende noorte sotsiaalseid suhteid iseloomustab piiratud ringkond, eriti kui noor ei õpi ega tööta. Nad suhtlevad peamiselt oma eakaaslaste ja pereliikmetega. Maakohtades võivad nad tegutseda üsna omaette, sest rühmasuhteid on seal kauguste tõttu keerulisem juhtida. Endast vanemate inimestega samal tasandil suheldes (nt tööintervjuu) tunnevad nad end ebakindlalt. Katkestused, nt kooli lõpetamine, võivad kaasa tuua kõrvalejäämise, tegutsemisest hoidumise. Väheste toimimisvõimega noorte jaoks on uute suhete loomine keeruline. Nad ei haara ise kinni uutest pakutavatest võimalustest ning ka neid ümbritsevatel inimestel pole oskusi neid juhtida.

„Kui vaba päev satub pühapäevale, siis kui on normaalne ilm, nagu praegu kevadel ja suvel, siis sõidan maale, külasse. /.../ Saun ja šašlõkk. Puhkus looduses. /.../ No kui maal olen, siis puhkan ilma Interneti, telefonita. See tähendab, et kui sinna sõidan, siis olen puhtalt, ilma igasuguste sellisteta... teler jm. Aga kui linnas olen, siis olen Internetis, telefonis pidevalt. Ilma selleta, linnas ilma selleta ei saa. Sõidad maale, siis kirjutad kõigile sõpradele, et nägemist, ärge mind otsige, minuga sidet ei ole, ärge helistage. Raske!” (M, 24, kriminaalhooldus)

Noorsootöös osalemiseks peab neid keegi kutsuma. Nad keskenduvad lihtsakoelistele siin-ja-praegu asjatoimetustele, sest eeskuju andvaid mitmekülgsemaid rollimudeleid on nende ümber vähe.

„Noortekeskus... kunagi kutsuti, mingeid filme näidati terve ööni. Olid sellised kunstilised, need, mida ei näe televisioonis ja kinos, see pole minu jaoks huvitav.” (M, 24, kriminaalhooldus)

Et sotsiaalne tugi on neil sageli puudunud ka lapsena, ei oska nad ära tunda neid kahjustavaid suhteid. Täiskasvanute silma alt ära ja üksteiselt innustust saades võivad nad asuda tegelema keelatud tegevustega. Neil on vähem sotsiaalset kapitali, mis aitaks ühiskonnalt andeks saada, kui õigelt rajalt kõrvale on satunud. Piir lubatud ja illegaalsete tegevuste vahel on õhuke – neil on suurem oht ära kasutatud saada.

Väheste toimimisvõimega virtuaalsuhtlejate sotsiaalne ring on veelgi väiksem, piirdudes valdavalt virtuaalmaailmaga. Reaalses maailmas hoiavad nad eri põhjustel teistest eemale (nt terviseprobleem, kriminaalne minevik), veebis on teiste noortega turvalisem suhelda. Veeb võib pakkuda ka võimalusi peituda tegelikult lahendamist vajavate ülesannete eest. IKT-võimalused jätavad neile tunde, et nad teevad midagi, mis tagab neile seltskonna.

„Paari sõbraga olen tuttavaks saanud niimoodi, et olen netis kirjutanud neile, Facebookis oleme rääkima hakanud kirjalikult.” (M, 25, tervisemure)

„Mina usaldan veel eriti väheseid inimesi. Väga paljud inimesed on mulle liiga teinud. Sageli on need sellised asjad, mis teiste jaoks ei ole see midagi. Näiteks kui on erinevad põhimõtted /.../ siis võivad tekkida vaidlused. Viimasel ajal mitte niiväga, olen integreerunud rohkem. Võib olla, et ma ei nõustu sellega, mida enamik inimesi kollektiivis usuvad või arvavad ja siis tekivad arusaamatused. Näiteks võin lausa teravalt öelda.” (M, 25, tervisemure)

Selle rühma noor on valmis noorsootöös osalema, kui tegevus on jõukohane. Ta ei ole valmis võtma juhirolli, nagu aktiivsemate rühmade noored, kuid jaksab kanda endasarnaste noorte juhendaja rolli. Näiteks asus üks noor juhendama kalastamisharrastusega noorte rühma.

Intervjuud näitasid, et riskirühma noortele kavandatud noorsootöötegevustel on suur potentsiaal noortele vajaliku toe pakkumisel. Näiteks Tugilas pakuti noortele lapsega kodus olevatele emadele võimalust omavahel kokku saada sellal, kui nende lapsed mängivad, võimalust osaleda koolitustel, töötubades ja õppekäikudel. Intellektipuudega noorel aitas Tugila leida töökoha, väikese lapse ema julgustati kooli naasma, töökogemuse otsija leidis praktikakoha noortekeskuses jne. Tugila aitab kõrvale jäänuid kodust välja saada, olla kaasatud.

K: „Mis Tugila puhul tõmbas?” - V: „Vahva ju, huvitav on see, seltskond. Suunab õigele teele. Lihtsalt tahtsin rohkem teada, mis teed valla on. Puudust ma ei tundnud.” - K: „Mis sa siit saanud oled?” - V: „Jaa, olen ka saanud midagi siit. Julgust olen saanud, minna edasi, olla. Mitte lihtsalt olla. Julgelt edasi. /.../ See siin [Tugilas käimine] on mulle väga palju motivatsiooni andnud.” (N, 24, Tugila)

Selgituseks: K – küsija, V – vastaja.

RÜHM 7: AJUTISELT PASSIIVSED, ÄRAOOTAVAD NOORED

Selle rühma noored ei samasta end veel täiskasvanutega – neil on võimalik ja mugav neist sõltuda, kuigi nende tugivõrgustik on nõrk. Nende jaoks usaldusväärsesse suhtlusringkonda kuuluvad peamiselt samas vanuses noored, täiskasvanutega on neil lapse-täiskasvanu suhe. Nende koolipõlve sotsiaalsed sidemed on alles ning surve muutuse ettevõtmiseks pole suur. Nad on oma sotsiaalse võrgustiku abil küll noorsootöö pakutavate võimaluste ja arengu-ülesannetega võrdlemisi hästi kursis, kuid hoiduvad eri põhjustel veel ise ohjade haaramisest.

„Sain väga heade nõustajate juurde, mis aitas tohutult kaasa. /.../. Ma olin piiri peal, head mõtted, ma ei julgenud sealt üle minna. Siis nõustaja ütles, et „come on, kõik see töötab, mine“, lükkas mu tee. /.../. Mul oli kolm kursust vahepeal, ma käisin kahel kohal tööl, ma käisin täiskohaga koolis ja see nõustaja hoidis mind elus sel perioodil. Kord nädalas, kord kahe nädala tagant käisin kohal ja ta ütles „dava! läheb, läheb“, ja ta läks.“ (N, 25, töötus)

Noorsootöösse sattumiseks peab ka usaldusväärne inimene neid eraldi kutsuma, teave olema lihtne ja arusaadav. Nad ei tea täpselt, mida nad tahavad, seega aitab neid lühiajaliste järeleproovimise võimaluste pakkumine. Noorsootöös osalemine aitab neil luua eeskätt suhteid ja arendada oskuseid, millest neil on ka pikemaajaliselt kasu.

„Kui mul endal huvi ei ole, siis ma ikka ei tee. Seltskond hoiab seal kohapeal pigem, aga see pole põhjus minna. Enda huvi on ikka põhjus minna, aga seltskond teeb selle paremaks. Kui teed ühist asja, siis tekitad kamraadid endale. Vahel on sõbrad ka ees olnud mingites asjades, aga näiteks orkestris või Kaitseliidus polnud seda.“ (M, 21, arvutimängude mängimine)

4.2.3. Toimimisvõime

Noorte täiskasvanute elutrajektooride uurijad on jõudnud järeldusele, et noore elu kujundamisel on keskkonnast tulenevate tegurite kõrval oluline ka noore toimimisvõime, mis ühendab noore vajadused, soovid, eelised ja puudused antud tegutsemiskeskonna eripäradega. Noorte inimeste toimimisvõime (võime tegutseda ning püüelda eesmärkide poole) käsitus aitab mõista, et noored ei järgi passiivselt tegutsemiskeskonna pakutavaid tingimusi, vaid nad kujundavad oma elutrajektoore, valides rolle, olukordi, kogemusi, suhteid ja tingimusi etteantud võimaluste ja piirangute seast, mida pakuvad ajaloolised, poliitilised ja majanduslikud olud⁶¹. Nad kohandavad pidevalt oma isiklike eesmärgi vastavalt elusituatsioonile, üleminekuvajadustele ja ülesannetele. Seetõttu on ka normatiivsetel ettekirjutustel selle kohta, milliseid valikuid täiskasvanute arvates langetada tuleks, noorte eludes vähene roll.

⁶¹ Elder & Giele (2009)

„Ma näen hästi palju, et inimestel on mingeid ideid, ujuvad selle idee peal. Ümberringi aga inimesed kõik küsivad, et noh, millal sa siis päris elu elama hakkad.” (ajutiselt passiivne, äraootav noor: N, 25, töötus)

Hawkins jt⁶² rõhutavad, et noored ei väärtusta noore täiskasvanuea rolle ühtviisi. Väärtustatakse seda rolli, mida antud noor kogeb ja täita suudab – lapsevanemaks saanud noor peab oluliseks lapsevanemaks olemist, hariduselus osalev noor väärtustab sealseid suhteid ja arenguvõimalusi. Ranta⁶³ leiab, et elustsenaariumidest ei saa seega rääkida kui käitumuslikest valikutest, vaid rohkem kui rööbastest, mis suunavad edasi kontekstist ahvatletud ja võrdlemisi juhusliku, kuid jõukohase valiku teinud inimest. Noore soov osaleda tekib siis, kui tegevus või selle eesmärgid võimaldavad tal nendega samastuda⁶⁴. Osalemissoov kujuneb käsikäes inimese isikuomaduste ja identiteedi arenguga⁶⁵, nii et emotsionaalne side juba järeleproovitud tegevusega toetab sellega jätkamist ning vastupidi, tegevuses osalemine toetab selle tegevuse olulisuse kasvu muude vaba aja täitmise võimaluste kõrval. Osalemiseks olulised oskused täiustuvad tegevuses osalemise käigus, inspireerides sellega süvendatult või muude tegevustega kombineeritult edasi tegelema⁶⁶. Näiteks toetab juba tekkinud huvi tegevuse vastu ka selle kohta (nt Internetist) teabe otsimist⁶⁷, mis võib viia uute ideedeni, piisavate pädevuste ja ressursside korral ka teostuseni.

⁶² Hawkins, Oesterle & Hill (2004)

⁶³ Ranta (2015)

⁶⁴ Ballard jt (2015b),

Lanero, Vázquez ja Gutiérrez (2017).

Lawford, H. L., Ramey, H. L. (2017). *Predictors of early community involvement: Advancing the self and caring for others*. American journal of community psychology, 59(1-2), 133-143.

⁶⁵ Ballard jt (2015a),

Ballard jt (2015b).

Lannegrand-Willems, L., Chevrier, B., Perchec, C., Carrizales, A. (2018). *How is civic engagement related to personal identity and social identity in late adolescents and emerging adults? A person-oriented approach*. Journal of youth and adolescence, 47(4), 731-748.

Vene, K. (2007). *Noorte organisatsiooniline kuuluvus siirdeaja Eestis: motiivid ja eesmärgid individualiseerumisteooria kontekstis*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.

⁶⁶ Ballard jt (2015a).

⁶⁷ Chen, J. (2017). *Can online social networks foster young adults' civic engagement?*. Telematics and Informatics, 34(5), 487-497.

„Alguses, kui ma õpilasfirmas lõpetasin, siis mulle pakuti ka, et ma võiks sellesse organisatsiooni tulla, aga see ei tundunud mulle üldse atraktiivne. Mulle tundus, et noorteorganisatsioonid on sellised hüperaktiivsete laste kohad. Aga siis kui ma ülikoolist Taanist tagasi tulin, käisin mõnel [noorteorganisatsiooni] üritusel, olin abiks. Sain tuttavaks nende inimestega, kes tollal [organisatsiooni] vedasid. Olles käinud ka nende rahvusvahelistel üritustel, ise sai ka midagi korraldada ja tekkis konkurentsihimu, siis mõtlesin, et kui juba korraldada, siis korraldame kindlasti paremini, kui varem on korraldatud. Siis hakkaski, siis tuli mõte teha. Esimene üritus, mille korraldasime, oligi rahvusvaheline, siis tuli mõte teha see [üritus] 3 aastat tagasi. Siis hakkaski, sealt tuli häkatoni mõte, siis tulid ettevõtluslaagrid, siis tegime neid, mis on väiksem versioon häkatonist, siis oli jälle järgmine [üritus], mida oli vaja korraldada. Vahele tulid rahvusvahelised üritused, kus me ise kohal käisime. Sealt tuli mõte, et teeks siis selle konverentsi ka, mis nüüd tuleb. Nii ongi, et kogu aeg tuleb uus mõte juurde. Aga olnud asju ei saa ka laokile jätta. Et siis tuleb aina juurde ja juurde.” (algataja ja eestvedaja: N, 25, õpilasettevõtluse kogemus)

Noore täiskasvanu eaga kaasnevad muutused võivad kätkeda ühtede jaoks proovikive, mis arendavad toimimisvõimet, pakkudes uusi võimalusi ja rolle, teistele võib see kaasa tuua pettumust, stressi, ebakindlust, mis vähendavad toimimisvõimet. Toimimisvõime arengutegurid pole üheselt määratletavad – soodsad arengutingimused ei pruugi toetada noorte võimeid. Need, kelle jaoks olud on soosivad (nt perekonna kõrge sotsiaalmajanduslik positsioon), kipuvad vähem planeerima – nende jaoks on tulevik stabiilne või toetab arenguvõimaluste avanemist. Probleemaatilisemates tingimustes elavad noored peavad end ette valmistama erinevateks võimalusteks, et saavutada toimuva üle mingigi kontroll. Liiga suured hirmud võivad aga noore viia kaitseseisundisse, lükata edasi arengueesmärkide ettevõtmist. Oesterle⁶⁸ leiab, et madalamat toimetulekut hilisemas täiskasvanueas ennustavad nii liiga varane (nt planeerimata laps) kui liiga hiline arenguülesannete ettevõtmine (nn lapsepõlve venitamine).

Archer⁶⁹ leiab, et toimimisvõime areneb inimese tegutsemiskonteksti muutustega sünkroonselt sünnihetkest alates, kujunedes välja täiskasvanueaks. Kuigi järgnevas elus võivad inimesed kasutada kontekstist olenevalt erinevaid toimimisstrateegiaid, kalduvad nad siiski eelistama üht kesket toimimisviisi, mis areneb välja täiskasvanueaks. Ta leiab, et toimimisvõime arengus mängib eelkõige kaasa see, kui stabiilne oli noore inimese arengukeskkond ning kuivõrd on ta pidanud ise muutuvates oludes uusi lahendusi otsima. Archeri käsitus aitab mõista, et isiklike eesmärkide seadmise ja elluviimise võime aitab kaasa edule valitud kontekstides. Arenenud toimimisvõime aitab kaasa isikliku heaolu tajumisele

⁶⁸ Oesterle (2013)

⁶⁹ Archer (2012)

ning edule arenguülesannetes. Ranta⁷⁰ uuring näitab, et sellel noorterühmal, mis oli üleminekuperioodi alguses (20-aastaselt) oma majandusliku toimetulekuga rohkem rahul, paraneb majanduslik seis teiste rühmadega võrreldes 25-aastaseks saades oluliselt vähem – liigne rahulolu olemasolevaga ja soovimatus saavutada rohkemat pidurdavad noore edu. Mida kõrgem on aga toimimisvõime 19 aasta vanuses ja mida rohkem see areneb teel 25. eluaastani, seda rohkem paraneb ka noore finantsolukord.

TABEL 3. Tegutsemiskonteksti ja tegutsemisviiside roll püsiva toimimisvõime arengus

Tegutsemine/kontekst	Tegutsemiskonteksti järjepidevus, stabiilsus (näiteks eri põlvkondade ühes ja samas koolis käimine)	Tegutsemiskonteksti katkestatus (näiteks vanemate lahusus, töökaotus, sage koolide vahetamine)
Väljakujunenud tegutsemisviisid sobituvad uute olukordadega	Kommunikatiivne – toimib edukalt „teiste tuules“, võib unistada uuendustest või lahendustest, aga pole võimeline neid iseseisvalt ellu viima, eest vedama	Autonoomne – teab täpselt, mida tahab, teiste arvamust kuulda ei võta, näeb teistes vahendeid oma eesmärkide saavutamiseks, katsetab reeglitega, võib olla karismaatiline liider
Tavapärastest käitumisviisidest ei piisa, väljakujunenud praktikad ei ühildu olukorra lahendamiseks vajalikega	Metareflektsiivne – teab umbes, mida tahab, aga on iseenese suhtes kriitiline, korrigeerib oma kavatsusi kaasamõtlejatest lähtudes, on kogukondlik, maailmaparandaja rollis	Killustatud – ei suuda kavandada ega järgida oma toimumisstrateegiaid, ei suuda hoida järjepidevust, kõhkleb palju ja sõltub teistest oluliselt isegi pisikestes tehnilistes küsimustes

Allikas: Archer 2012

Mitmed uuringud toovad sarnaselt Archerile välja, et noorte osalemist kujundades tuleb arvesse võtta, et nende enesehinnang, enesekindlus, julgus ning algatusvõime võivad olla väga erinevad⁷¹. Ka see analüüs näitab, et rohke toimimisvõimega noored **JUHIVAD ENNAST PAREMINI NING ON SUUNATUD PROBLEEMIDE LAHENDAMISELE**. Raskuste esilekerkimisel suudavad nad võrdlemisi iseseisvalt leida viise nende ületamiseks.

⁷⁰ Ranta (2015)

⁷¹ Räni, A. (2011). *Noorte osalus ja motivatsioon. Valik noorsootöö eriala üliõpilaste artikleid 2010-2012*. (2014). Rannala, I., Veigel, M. (toim). Tallinn: Tallinna Ülikool.

Larson, R. W. (2000). *Toward a psychology of positive youth development*. American psychologist, 55(1), 170-183.

"Mul oli kaks valikut, kas lähen täiesti alla või edasi. Mulle on alati olnud tähtis teaduslik mõtteviis, et mitte, et oled teadlane kella 9–5ni, vaid 24/7. Et sa jälgid kõike enda ümber teaduslikult. Ka enda tegevust. Põhiasi, et mitte teha suvalisi seoseid, vaid otsida seda, mis on realselt põhjus ja põhjuse tagajärg. Siis mõtlesin, et olen nullpunktis ja mõtlen iseendast kui laisast, lohakast, kohutavast inimesest. Aga kas see on ka realselt tõsi? Mis on need faktid, mis tõestavad seda? Siis ongi mingid asjad, mis ma arvan, et on faktid, aga võib olla ka mu enda kujutlus ehk pseudofakt. Ja siis mõtlesin, et katsetan, kas realselt olen ka mingites asjades halb ja kohutav. Ehk siis hakkasin põhimõtteliselt teaduslikku eksperimenti tegema enda eluga. See on lapsepõlvest tulnud vajadus. /.../ Selline mingisugune vajadus teaduslikult asjadele läheneda. Pluss probleemilahendus ka. Kui sul on probleem, siis sa ei kurda selle üle, vaid leiad lahenduse. 24/7 teadus- ja insenerimõtlemine. See on suur vajadus. Suutsin selle enda poole pöörata ja enda peal seda teha. Kuna see on baasväärtus, siis august edasi veel sügavamale minekuga oleksin enda baasväärtusele jalaga löönud ja seda ma ei tahtnud teha. See oligi põhipõhjus./.../ Kui ma oleks sügavamale auku läinud ja teadusmaailmale „Head aega!“ öelnud, poleks ma olnud enam mina. Enda minapildi säilitamise vajadus oli selle juures ka. Lihtsam on kui on ümber sündmused või inimesed, kes aitavad peegeldada, kas see fakt on reaalne või mitte. Aga väljastpoolt tulek on pigem juhuslik. Antud juhul on hea, et see tuli seestpoolt." (huvipõhine omaette tegutseja: N, 26, teadushuvi)

Vähesema toimimisvõimega noortel võib küll sageli olla palju mõtteid selle kohta, mida teha, kuid nad ei jõua tegudeni. Võimendunud on väliste takistuste kogemine, lahenduste vähene nägemine. Ka **VÄIKESED TAGASILÖÖGID** võivad tingida tegutsemishimu kadumise.

„Isaga koos vaatasime mingeid neid võitluskunsti asju, sest ta on palju selliseid asju proovinud. Isegi korra helistasin sinna, aga telefon oli välja lülitatud, siis ma rohkem ei proovinud.“ (ajutiselt passiivne, äraootav noor: M, 21, arvutimängude mängimine)

TOIMIMISVÕIME (võime tegutseda ja püüelda eesmärkide poole) **ON PAREM**, kui noorel on

- olnud rohkem ja mitmekülgsemaid kogemusi eri olukordadega (ametlikud kohtumised, kriisiolukorrad, kogukondlik tegevus);
- olnud võimalusi rohkemaid rolle läbi proovida (eestvedamine, juhendamine, ülesande täitmine, sõnavõtmine, kuulamine jne). See:
 - tagab rohkem tuttavlikke olukordi, millest edaspidi juhinduda või õppida;
 - pakub rohkem võimalusi leida üles just endale meelepärane, sobiv tegevus;
- olemas mitmekülgne tagala nii lähedussuhete kui formaalse suhtevõrgustiku näol.

Noorsootöö saab pakkuda võimalusi kõigis kolmes punktis, seehulgas tegevuste kõrvaltulemitena. Näiteks arendab igasugune huvi- või organisatoorne tegevus ühtlasi **SUHTLEMISEKS JA SOTSIAALSETE SUHETE ARENDAMISEKS VAJALIKKE OSKUSI** (vt ptk 4.2.2). Noored täiskasvanud aga tajuvad oma staatust sageli „vahepealsena“, st et nad pole oskustelt enam lapsed, aga veel ka mitte täiskasvanud. **ET ENDISELT ON KERGEM SUHelda OMA EAKAASLASTEGA**, valivad nad selliseid tegevusi, kust eakaaslased eest leiab. Selles vanuses inimestel **POLE ALATI VEEL OSKUSI ISE ENDA ÜMBER UUT SELTSKONDA LUUA**, kui endavanustele sobivat tegevust ei pakuta; **TÄISKASVANUTEGA SUHTLEMINE VÕIB RASKUSI VALMISTADA, ERITI UUES OLUKORRAS**.

„Mulle oli siia [vestlema] tulek ka paras eneseületus. Kerge hirm nagu on. Aga et siin olid [noorteühenduse] omad inimesed, siis ei olnud nii hirmus..“ (teistest sõltuv tegutseja: N, 23, noorteühendus)

„No mina tahtsin segakooriga liituda. Aga ma ei julgenud ... Siis ma kaks segakoori leidsingi, aga ma arvasin, et neid võiks natukene rohkem olla. Noori naisi ei ole üldse noh. Mitte et mul oleks midagi keskealiste naiste vastu, aga ma mõtlen, et kus nagu kõik need noored on, et kas keegi ei taha laulda? Mulle väga meeldiks laulda.“ (pärsitud tegutseja, oma võimaluse ootaja: N, 21, Tugila)

Vanemaks saades võtavad noored täiskasvanud tasapisi rolle, mis arendavad nende oskusi eri oludes toime tulla, ka nende suhtlusvõrgustik avardub. Vestlused kinnitasid seda, et **NOORED VÄÄRTUSTAVAD ROLLE, MIDA NAD JUBA TÄIDAVAD** ja täita suudavad, seega võib oskuste proovilepanek ja areng toimuda peaaegu märkamatu. Üldjuhul on noorel mingi **ROLL, MIS ON TEMA JAKS KÕIGE OLULISEM**: kas õppimine, töötamine, organisatsiooni eestvedamine, väikese lapse emadel lapsevanema roll. Need noored täiskasvanud, kes täidavad samaaegselt mitut arenguülesannet, on sageli liiga väsinud, et võtta ette täiendavaid pere-, kooli- ja/või tööväliseid tegevusi. Võime märgata võimalusi, mille abil edasi liikuda või hõlbustada arenguülesannete täitmist, sõltub toimimisvõime määrast.

V: „Väga vist ei käi keegi kuskil [endavanustest, keda teab] – K: Miks? – V: Neid ei koti järelikult, teevad oma asja. – K: Mis sa arvad, kas see muutub mingil hetkel elus või see jääbki nii? – V: Võib-olla kui pere tekib, siis perega midagi tehakse. Kui nad pole terve lapsepõlve midagi teinud, siis ega nad vist nüüd ei hakka ka. /.../ Ma arvan, et selleks ajaks on välja kujunenud juba mingid asjad, huvid jne. Et enamik ikka täiskasvanud inimesed, peaks ise hakkama saama ja ise otsima. Ma ei viitsiks küll mingeid asju ka eest vedada [näiteks noorteprojekte].“ (ajutiselt passiivne, äraootav noor: M, 21, arvutimängude mängimine) – Selgituseks: K – küsija, V – vastaja.

Näiteks vestlus vene noortega näitas, et **VÄHESEMA TOIMIMISVÕIMEGA NOOR NÄEB** Eestis enese arendamise võimalustes **ROHKEM PUUDUJÄÄKE, ENAMA TOIMIMISVÕIMEGA NOORE JAKS ON**

SAMAD PUUDUJÄÄGID VÕIMALUSEKS. Tegutsema ahvatleb keskkond, mis vastab noore ettekujutusele oma võimetest.

„Mina mõtlen sellest perspektiivist Eestist ära sõita peaaegu iga päev. Lihtsalt Venemaa tõmbab ligi ja Euroopa, aga kindlasti mitte Eesti. See tähendab, et isiklikult mina ei näe siin kohta, kus oleks võimalik end nii realiseerida, et selle tulemusena oleks stabiilne tasu, lihtsalt rahulik elu.” (omaette huvipõhine tegutseja: M, 20, kutsekool)

„Minul on jälle hoopis vastupidine seisukoht. Need, kes räägivad, et siin on vähe teha, vähe perspektiivi, ma näen, et siin on palju vaba ruumi, kus saaks alustada millegi tegemist, kuidagi midagi liikuma panna ja siia rahvast meelitada. Töökohti juurde luua.” (algataja ja eestvedaja: M, 23, kutsekool)

KITSAD OLUD, VÄHENE TUGI JA VARASEMATE OSALUSKOGEMUSTE VÄHESUS võib ka edaspidi uudsetes olukordades kohanemist pärssida. Allaste jt⁷² soovivad noorte täiskasvanute üleminekut uude rolli toetada sellisel moel, et n-ö **VALMIS OSALUSKESKKOND** (ülalt alla) oleks kombineeritud selliste keskkondadega, kus noortel on **VÕIMALUS KORRALDADA TEGEVUST ISE (ALT ÜLES)**, tunda end looja ja otsustajana. Sellised väljakutsed peavad olema paraja raskusastmega ning pakkuma eduelamust. Tagasi hoiavad **KRIITIKA, VÄSIMUS, HIRMUD, OSKAMATUS**.

„Alguses oli ikka suht raske [Kaitseliidu tegevuses osaleda]. 15-aastasena ka füüsilises mõttes, aga iga korraga läheb paremaks. Kui sa mingi raske rännaku ära teed, siis on ikka mõnus tunne.” (ajutiselt passiivne, äraootav noor: M, 21, arvutimängude mängimine)

„Juba see olimepool on [Keenias] nii teistsugune ja see hirm oma elu ja tervise pärast, see on miski, mis püsib 24/7 ja kolm kuud järjest. Iga kord, kui midagi puutud, iga kord, kui midagi suhu paned, sa mõtled. Kui õhtul magama lähed, siis mõtled, kas see moskiito sääsk nüüd tuleb või ei tule. See oli kõige väsitavam minu jaoks, mitte isegi see töö ise, vaid see mure, kas ma jään terveks. /.../ Ma tulin koju mõttega, et lõpuks ma saan koju, siin on kõik hästi, siin on kõik stabiilne. Ja selgus, et kodus on asjad päris hullusti. See on selline... sel hetkel ma tajusin, et kuidagi see 3 kuud [vabatahtlikuna välismaal] pani mind rohkem uskuma sellesse, et ma saan hakkama isegi, kui olukord näib väga keerukas, /.../ Sellised olukorrad, kus sa tunned, et nüüd on läbi asi, tegelikult ikka saab midagi teha. Kodus ma ka tajusin, et alati on mingi lootus, et asjad pole nii mustvalged, et otsi see tera sealt üles.” (huvipõhine omaette tegutseja: N, 26, vabatahtlik tegevus)

⁷² Allaste, A., Beilmann, M., Pirk, R., Vihma P. (2016). Ühiskondliku aktiivsusega seotud keskkondades õppimine: noorte kogemused ja täiskasvanute arusaamad. Mitte- ja informaalne õppimine. Noorteseire aastaraamat 2016, 69-85. Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus.

TOIMIMISVÕIME RÜHMADE LÕIKES

Järgnevalt kirjeldatakse, mis iseloomustab noorte täiskasvanute rühmade toimimisvõimet, milliseid proovikive see nende ette veeretab või milliseid eeliseid neile pakub.

RÜHM 1: ALGATAJAD JA EESTVEDAJAD

Et selle rühma noored täiskasvanud tegutsevad erinevatel rinnetel, omandavad nad teistest rühmadest kiiremini mitmekülgsed oskuste pagasi. See võimaldab neil olla meeskonnamängija korraga mitmes võrgustikus, milles üks võib nõuda ühtesid, teine teistsuguseid oskuseid. Nende olulisemad tunnusjooned on iseseisvus, enesekriitilisus, võimaluste otsimine, arenenud suhtlus- ja esinemisioskused, aktiivne seltsielu, kuid samas kitsendatud suhtluspartnerite eelistused, aktiivne teabekanalite kasutamine, kõrge mobiilsus, mitmekülgsed digipädevused, kultuuridevahelise suhtlemise kogemused, hea keelteoskus, konstruktiivne rahulolematuse olemasolevaga ja optimism tuleviku suhtes. Nad on head kohanejad, kes tegelevad teadlikult enda koolitamisega. Neid kisub sinna, kus on rohkem võimalusi midagi muuta, seda toetavad varased juhtimise, asjaajamise, rahastuse taotlemise ja teabekanalite haldamise kogemused.

Mitmekülgne aktiivsus tingib rööptegutsemist, mis kasvatab nii ebakindlust kui enesekriitilisust (kas ma sobin? kas see on õige tee?), hoides esiplaanil küsimuse vaimsest toimetulekust. Samas kammitseb neid vaimselt ka see, kui nad **EI LEIA EEST UUSI ARENGUVÕIMALUSI**.

„Ma olen vahel ise tundnud, et äkki mul on ka see häire. Neid vahelduvaid perioode, kus ma olen hästi tegus ja kus mitte midagi ei tee, neid ikka on. Vahel kui hästi tegus olen, siis mõtlen et äkki pole õige... Aga mul õde on terapeut, õppinud kõiki neid asju, tema ütleb, et ära aja hullu juttu, ei ole sa.“ (N, 22, noorteühendus)

„Nüüd, kui ma olen kolm aastat selle valdkonnaga tegelenud, siis ma mõtlen, et võiksin teha mingisuguse oma ettevõtte ja võib-olla oma energia sinna suunata ja teises vallas kogu seda asja hakata üles ehitama.“ (N, 25, õpilasettevõtluse kogemus)

RÜHM 2: OMA ASJA KÄIVITAJAD

Oma asja käivitajad on toimimisvõimelt sarnased eelmisele rühmale, kuid nende käitumispraktikad on loomult autonoomsed ja vähekuulekad. Nad suudavad tegutseda ka ilma lähedaste heakskiidu või sarnaselt mõtleivate inimeste ringita, neid inspireerib rohkem võistlus ja enesetõestamine.

„Ma lihtsalt tahtsin end tunda iseseisvana, öelda, et mul on oma raha, kui tahan siis kulutan, ja läksin tööle. Alguses pesin ühes kohvikus nõusid, sain selle kohta tuttavalt teada. Üks tuttav tüdruk töötas seal ja tal oli vaja, et keegi teda asendaks, ma ütlesin et võin ja vot 15-aastaselt töötasin kuu ning läksin haige seljaga magama. Ma töötasin 8 tundi ja sain kaheksa eurot, ma ei kuulanud ema ja hea, et ei kuulanud, see-eest sain kogemuse ja mõistsin raha väärtust.” (N, 22, huvikool)

Selle rühma noored on oskuslikud teabe hankijad, vahendite otsijad, iseteadlikud otsustajad ja pühendunud tegutsejad. Neil on mitmekülgsed digipädevused, nad on aktiivsed suhtlejad, järgijate (nt 3. või 5. rühm) kaasajana tugevad, kuid kaasatavana pigem kehvapoolsed, kui kaasaja ei loo just raame või tugisüsteemi, mis nende isiklikele eesmärkidele kasuks tuleb.

„Ma tahtsin alati, et mul oleks oma äri. Kahjuks ma ei saanud seda kohe pärast lõpetamist teha, sest oli vaja algkapitali, vot, mu noormees toetas mind selles, ja kahekesi tegimegi, see idee on mul kogu elu olnud, seda teha, teadsin juba lapsepõlvest, et tahan ise millegi direktor olla” (N, 22, huvikool)

RÜHM 3: HUVIPÕHISED OMAETTE TEGUTSEJAD

Sarnaselt eelmisele rühmale on selle rühma noored täiskasvanud oma ambitsioonides autonoomsed, kuid erinevalt oma asja käivitajatest ei suuda nad enda ümber järgijaid või meeskonda koondada. Nende eelised ei peitu mitte avaras suhtlusringis, vaid kindlates oskustes kitsas valdkonnas. Seetõttu on nad sõltumatud, kuni keskkond seda võimaldab. Nad täiendavad end pidevalt, kasvatades tasapisi oma ekspertiisi.

„Enne töötasin kaks aastat AHHAAs, kus sai kõik n-ö selgeks õpitud ja ei olnud midagi uut enda jaoks enam. Suutsin AHHAAs ammendada juurde õppimise soovi. Esimene aasta motiveeris mind näiteks see, et iga päev käisin tööl ja kirjutasin kõik üles, mis õppisin. See aeg sai aga otsa.” (N, 26, teadushuvi)

Teised enesearendamise võimalused väljaspool huvipakkuvat valdkonda ei haara neid kaasa. Oma eesmärgi nimel võivad nad järjepidevalt tegutseda ning selleks vajalikku teavet ja ressursse otsida.

“Ma olen alati kursis [sotsiaalmeedia maastikul toimuvaga], igasugu uuendustega ja tean mis toimub. Ise olen huvitatud ka, mitte töö pärast. Ma pean mõtlema ka, kuidas see kõik töötab, algoritmid jne. ja igasugu uuendused, kuidas jõuda rohkemate inimesteni. /.../ Ma loen palju ja kui teada kohti, kust infot võtta, siis on olemas mõned firmad, kes jagavad seda. ja mina jälgin neid kanaleid ja tean juba, see tuleb ise minuni.” (N, 23, ideekonverents)

„Viimaste aastatega olen uudiste lugemisest võõrdunud. Keska lõpuni lugesin kõik uudised läbi, mis kätte sain. Aga praegu tuleb väga palju uut infot sisse ja see ei mahu. Teadusuudiseid saan Instagrami voost. Jälgin huvitavamaid teadlasi ja insenere, kes levitavad ise uudiseid sotsiaalmeedia kaudu ja saan Instagramist oma uudise kätte. Seal on ka kohe link edasi, kust lähemalt uurida. /.../ Tühja tuule tagaajamist ja tühja juttu on nii palju ja ma ei taha seda infot. Lihtsalt ei taha. Pigem keskendun sellele, mis konkreetselt vajalik. Päevatöö vahemälu piirang on ja seda ma ei taha ületada.” (N, 26, teadushuvi)

Samas võib nende tegevusel olla ka laiem mõõde ning isiklike eesmärkide saavutamiseks tehtavad pingutused võivad kaasa aidata suuremate probleemide lahendamisele.

“Tahan olla insener. Mida kiiremini on võimalik haridusprobleemidest üle saada ja need ära lahendada, seda toredam mulle ja seda rohkem saan roboteid ehitada enda elus. Aga selleks et neid ehitada saaks, on mul vaja kaasinsenere enda ümber ja nemad tulevad koolist ja kui seal on probleemid, mis olid ka mul... On rumal probleemidest läbi käia, näha probleeme, kus nad tulevad ja siis mitte midagi lahenduseks pakkuda. Teisest küljest see, et kasvatan endale tulevasi kolleege. Kõigi nende töötubade ja kõige selle kaudu. Sellepärast on mingid asjad vaja lahendada.” (N, 26, teadushuvi)

Tugisüsteemi kadumisel võivad nad kogeda kohanemisprobleeme. Valikute paljususe, ajasurve ja vajaduse rööbiti tegutseda võivad nende võimetele proovikiviks osutuda. Teiste inimeste juhtimise oskused ja meeskonnas tegutsemise oskused võivad toimida kitsas turvalises keskkonnas. Neile noortele saab noorsootöö pakkuda tuge T-kujulise kompetentsi⁷³ väljakujundamiseks, et lisaks oma silmapaistvatele oskustele oskaksid nad neid hästi ka teiste eluvaldkondadega siduda.

RÜHM 4: PÄRSITUD TEGUTSEJAD, OMA VÕIMALUSE OTSIJAD

Nende noorte täiskasvanud oskused elule sihte seada ja sihtide saavutamiseks vajalikke samme astuda on vähesed, eriti kui nende arengut pärssiv olukord on juba kaua kestnud. Nad võivad muutustest unistada, aga ei pruugi tegudeni jõuda. Pärsitud tegutsejad sõltuvad

⁷³ T-kujulise kompetentsiga inimestel on süvateadmised vähemalt ühel alal ning oskused mõista ja omavahel siduda erinevaid distsipliine ning nendega tegelevaid inimesi.

lähedaste eeskujudest, sobituvad väljakujunenud olukorraga. Muutuste ettevõtmiseks pole neil aega ega muid vahendeid (auto, raha, lähedaste tugi jm).

„Kui load ära teen, siis saan ka näiteks enda vanematel Tapal rohkem külas käia. /.../ Saaks rohkem käia kaugemal elavatel sõbrannadel külas ja rohkem lapsega liigelda, et lapsel oleks huvitavam. Tasub need load ära teha, annaks vabadust veidi. /.../ Kui load käes, saan rohkem käia. Näiteks koolitustele sõita, kui laps lasteaias.“ (N, 21, varajane vanemlus)

Pikka aega ühiskonnaelust eemal viibides võib mingil hetkel tulla noorel töö leidmiseks, õppima minekuks või noorsootööst osa saamiseks (nt esinemiskava omandamiseks) lühikese ajaga juurde õppida rohkem, kui ta suuteline on. Ebapiisavaks võivad osutuda rahalised võimalused (nt elukohta soetada), keeleoskus. Pealetükkiv väsimus suunab tegelema rohkem pealesunnitud kohustuste kui isiklike soovide täitmisega.

„Kõige valusam on see, et sa ei julge seda tunnistada, et oled ise seda kogenud. Teised ütlesid, et sa oled muutunud, ei käi enam väljas. Siis käis plõks endal.“ (N, 27, töötus)

Noorsootöö saab pärsitud noorele pakkuda tuge eneseregulatsioonioskuste arendamisel, et ta õpiks oma piire ära tundma ja aru saama, millal on mõistlik millestki loobuda.

„Mul juhtus niimoodi, et olin lihtne maapoiss ja tulin linna elama. Siis ma sattusin kanepit suitsetama, ja minuga juhtus nii, et mu sõbrad olid kanepisuitsetajad, ise olin kanepisuitsetaja. Ja siis ma suitsetasin seda nii palju, et see hakkas nagu elu segama. Ja mis minule kanepi tegi, oli see, et muutis mind hästi üksikuks, eksole /.../ Ja siis ma sain aru, et see, kuhu kanepi tegemine mind viib, ei ole kindlasti see, kus ma tahaks olla. Et noh, ma mõtlesin ka seda, et kui ma üldse kuskile tahan jõuda, et siis kanepisuitsetajana ei saa kuhugi jõuda. Mis mees sa oled, kui sa suitsetad, pilves oled kogu aeg kuskil.“ (M, 23, kriminaalhooldus)

RÜHM 5: TEISTEST SÕLTUVAD TEGUTSEJAD

Sarnaselt neljandale rühmale on ka nende noorte täiskasvanute jaoks keeruline oma sihtides järjepidev olla ja selleks vajalikke samme astuda. Erinevalt eelmisest rühmast ei pruugi neil endal olla erilisi unistusi, sest need sõltuvad rohkem teiste eeskujudest ning arvamustest ja juhtimisest. Seetõttu sobivad nad oma pädevustelt paremini tegutsema niššidesse, kus on vaja rohkem käsutäitjaid, äratelijaid, rutiinseid tegutsejaid, kohalkäijaid.

„Gümnaasiumis olid riigikaitsetunnid. See, kes andis, kutsus [Kaitseliitu]. Mõtlesin natuke ja siis läksingi. Kui juba oled, siis ilu pärast ei tasu ka olla, tasub ikka kohal käia üritustel.“ (M, 21, arvutimängude mängimine)

Nad oskavad suhelda võrdlemisi hästi, kuid pinnapealselt, vähe analüüsides. Neile sobib, et tehnoloogia on suhtlemisvõimalused mitmekesisemaks muutnud, sest siis saavad nad valida endale sobiva suhtlemise viisi. Töösuhetes vajab sõltuv noor palju juhendamist. Nad jälgendavad teiste töövõtteid, aga ei pruugi aru saada, miks tuleb ülesandeid just sellisel moel täita ja kuidas toimida siis, kui tingimused muutuvad. Intervjuudest tuli mitu korda välja, et ebamugavas olukorras võivad need noored pigem vältida osalemist, kui mõelda konstruktiivselt läbi, mida ette võtta olukorra lahendamiseks.

„No selles suhtes oli see nagu see mõte, et kui ma selle ala peale tööle ei taha jääda, et mida ma siin siis üldse edasi pingutan. Et see tekitas nagu rohkem hirmu, et jääda selle ala peale tööle, kui see, et minna ja proovida midagi uut.” (M, 23, kriminaalhooldus)

RÜHM 6: VÄHESE TOIMIMISVÕIMEGA NOORED

Selle rühma noorte täiskasvanud oskused on võrdlemisi ühekülgsed. Suhtlus- ja toimimisioskused reedavad, kui nad ei tunne end mõnes olukorras mugavalt. Täiskasvanutega suheldes võivad nad eelistada turvalisemat kirjalikku suhtlust. Nende enesehinnang on madal. Hinnangute andmist tajudes võivad nad ka provotseerivalt käituda, et väljendada teistsugustele normidele allumist.

Rühma probleemiks on oskuste ja pealehakkamise nappus, selle kõrval ka vajakajäämine materiaalses vahendites. Neil on soove ja nad teevad plaane, aga plaanidele ei järgne tegevust või puudub selles järjepidevus. Selle rühma oskuste tase eeldab, et noore tegevuse korraldaja pöörab talle eraldi tähelepanu ja panustab tema juhendamisse.

„Nii paljudest asjadest unistan. Üleüldiselt, et olla oma eluga rahul. Suure tõenäosusega lähen sügisest õppima ja siis ka tööle. Turundust. Pärast kaht aastat kutsehariduskeskuses õppimist tahaks veel minna eripedagoogikat õppima.” (M, 21, töötus)

Väheste toimimisvõimega noortele on vaja pakkuda eduelamust väljaspool lähedaste ringi, et toetada nende võimet asuda tegutsema võõras keskkonnas. Pakutav tugi peab olema järjepidev, sest ühekordse tegevusega ei kujunda välja tegevuses püsimiseks vajalikke rutiine. Noorsootöös osalemise potentsiaal on arendada oskusi (näiteks keeleoskust), millest on kasu muu hulgas tööturul hakkamasaamisel.

„Ma ise kaks nädalat istusin kaitseväes algul toas, üldse ei saanud aru, mida minust tahetakse. Midagi peale „tere” ei saanud aru. Kuigi koolis oli mul eesti keel „neli.” (M, 24, kriminaalhooldus)

„Infolehed - ma ei mõista infolehti, brošüürid ja muu viskan ma tavaliselt minema, sest nad kirjutavad eesti keeles. Mina kui vene inimene seisan ja mõtlen, et mis?” (N, 19, huvikool)

Need noored elavad sageli päev korraga ja ei planeeri oma tulevikku eriti teadlikult. Küsimusele tulevikuplaanide kohta ei osatud sageli midagi vastata. Oli näha, et alles uurija küsimus algatas sellise mõtteprotsessi.

“Tuleviku peale pole väga palju mõelnud. Praegu on üheks eesmärgiks saada normaalne töö. Muidu on liiga palju vaba aega, millega ei oska midagi peale hakata.” (M, 26, hängimine)

„Seda ei oska praegu öelda. Kui kaks nädalat puhkust saan, siis võin mõelda sellise asja peale.” (M, 24, kriminaalhooldus)

RÜHM 7: AJUTISELT PASSIIVSED, ÄRAOOTAVAD NOORED

Selle rühma noored ei oska iseseisvalt otsustada, mistõttu nad võivad otsustamist edasi lükata või sõltuda välisest suunamisest. Nende hinnangud lihttöödele võimaldavad aimata, et valmidus teha rutiinseid töid on neil ainult n-ö harjutamisperioodiks.

„Terve suvi, kõik suved on alati kinni olnud ... Tahaks, et terve päev telefon on välja lülitatud, muidu kogu aeg ole nagu valvekoer telefoni juures ... Suht nõme, töö pärast. Eelmine töö, siis ma olin transporttööline põllumajanduses, siis oli täpselt samamoodi, suvel on hooaeg, oma aega nagu ei olegi” (N, 24, täiskasvanute gümnaasium)

Need noored ei juhi ise teisi inimesi, aga nad võivad otsustada õigel hetkel kaasa lüüa. Selleks on vaja nii psühholoogilist valmisolekut kui valmidust iseenda oskusi ja omadusi tundma õppida.

„Raske on inimestele selgeks teha, et kuigi mul jalg ei ole otsast ära kukkumas, siis päriselt ka ma ei ole võimeline tegema. See [vaimne] on väga levinud probleem.” (N, 25, töötus)

„See, kuidas [töötute koolitusprogramm] oli üles ehitatud, see surus mugavustsoonist veel rohkem välja, nägid neid enda iseloomuomadusi, mis muidu olid peidus, need ei tule kodus niimoodi välja üksi. Nt tüümitöö juures oskus mingeid asju juhtida või siis kuidas teha nii, et tiim töötaks. Oskus esineda, avastad seal, et polegi nii hull, kui ma suudaks seal kuidagi normaalselt seista. Igasuguseid asju tuli seal välja.” (N, 25, töötus)

4.2.4. Sündmuste ajakohasus

Noorte täiskasvanute põhjused noorsootöös osalemiseks ei ole ühetaolised, vaid sõltuvad sellest, kuidas nende ressursid, pädevused ning sotsiaalsed suhted või taust suhestuvad

sellega, mida noorsootöötegevuses osalejalt (vaikimisi) oodatakse. Kui ajastus on õige (näiteks huvitegevuse aeg sobib, pakkumine sobitub isiklike plaanidega, ajakasutust saab ümber kujundada), siis on võimalik, et noor otsustab tegevuses osaleda. Seega on noore valik noorsootöös osalemise kasuks võrdlemisi juhuslik ning noorsootöötajale pole võimalik anda üheseid soovitusi, kuidas olla sobiva noore jaoks õigel ajal õiges kohas.

„Ma nägin hästi juhuslikult seda kuulutust. Tööandja minu meelest jagas seda Facebookis, et otsitakse kahte erialaspetsialisti Keeniasse erikooli ja mulle tundus see selline põnev võimalus proovida, aga ma ei arvanud, et ma saan. Lihtsalt mõtlesin, et ma katsetan. Meil oli Skype intervjuu ja motivatsioonikiri. Ja siis, kui selgus, et ma osutusin sinna valituks, siis tekkis selline meeletu hirm. Aga sellest sai vaikselt üle. See tuli üsna järsku minu teele, ma ei olnud kunagi planeerinud. /.../ Ma usun, et mind hästi julgustas see, et mu isa on aastaid käinud Aafrikas tööl, töölähetustel kahenädalastel. Jälle oli mingi lüli olemas, polnud päris tundmatu ja nende poolt oli ka selline julgustus, et muidu vanemad vast väga Aafrikasse last ei lubaks, aga isa ütles, et ei ole hullu.“ (huvipõhine omaette tegutseja: N, 26, vabatahtlik tegevus)

Eelnev näide aitab mõista, et noorsootöötajal on võrdlemisi keeruline ette aimata, kust leida noori, kelle eeldused sobivad (sotsiaalne taust, vanemate tugi, pädevused motivatsioonikirja kirjutada) ning kuidas neile teavet edastada (nt kelle vahel liikus teave seni, kuni see lõpuks tööandjani välja jõudis, miks sotsiaalmeedia algoritmid võimaldasid just sellel teatel paljude seast noorele nähtavaks muutuda jne).

ET NOORTE HUVI TEGEVUSES OSALEDA LÄHTUB SELLEST, MIDA NAD JUBA TEEVAD, ON TEISTE TEGEVUSTE VASTU KEERULINE HUVI ÄRATADA või oodata, et noor teeks sellele oma ajakavas ruumi. Intervjuudest selgus, et noore täiskasvanu perioodile on samas iseloomulik, et kuigi noorel on mõni valdkondlik soodumus, võib ta põgusalt katsetada mitmete erinevate tegevustega. See võib viia suheteni, mis haaravad noore enesega mitmekülgselt kaasa, aga ka veendumuseni, et need tegevused ei ole ikka „päris need“.

„Mind tõmmati kohe alguses pea ees sisse lihtsalt, oli üks tuutor, kes oli president. Alguses ma kuidagi ei julgenud, et no mingid matkad, nii ebamugav, sobivaid riideid ka pole, nagunii kukun igale poole sisse. Siis võtsin end kätte, läksin matkale, siis sain aru, et ei olegi nii hull. Siis astusin liikmeks.“ (algataja ja eestvedaja: N, 22, noorteühendus)

„Ei olnud nii suurt huvi selle spordiala vastu. Meeldis, aga ei olnud seda tunnet, et tahaksin otsida uue tantsurühma.“ (teistest sõltuv tegutseja: N, 22, noorteühendus)

Noore täiskasvanu eluperioodil loovad akna uuteks noorsootöövõimalusteks varasemate sidemete katkemised, nt **KOOLI LÕPETAMINE, VANUSEPIIRID, ELUKOHA VAHETUS, JUHENDAJA LAHKUMINE, VANEMATE ROLLI VÄHENEMINE**. See „aken“ loob võimaluse, et noor leiab oma

katsetustest uue tegevuse, aga ka selle, et naaseb mõnel hetkel eelneva tegevuse juurde uuel kujul või uues seltskonnas. Olemasoleva tegevusega jätkamine võib noore arengut pärssida, samas võib teismeliste mõeldud tegevusele loogilise ülemineku loomine (nt noortekoorist täiskasvanute koori edasi suunamine) aidata neid noori, kellele sama tegevusega jätkamine sobiks, kuid kes ise endale selleks meeskonda luua ei suuda.

„Kui kool ära lõppes, lagunes kõik laiali. Selles mõttes oli ka võrkpall samamoodi, läksid teise linna ära. Ma ei tahtnud kuskil mujal käia. Kui keskkool ära lõpeb, siis päris palju muutub, kõik on kooliga seotud.“ (pärsitud tegutseja, oma võimaluse ootaja: N, 21, Tugila).

„Jaa, see [ujumine] mul oli ja see jääb mul. Oli üks aeg, kui ma tegelesin päris tõsiselt, et Eesti tasemel võistelda, mul oli 10 või mõnikord isegi 14 trenni nädalas. Siis sain aru, et sport on rohkem terviseks ja ma soovin teisi valikuid endale. /.../ Mul olid ka teised hobid, tegin puidust mööblit. /.../ Teine oli ka aiandus. Lapsepõlvest saadik meeldis mulle midagi ise luua. Nüüd sain aru, et ma tahaksin midagi luua, mis oleks ühiskonnale kasulik, siis ma läksingi teadusesse, et tulevikus midagi kasulikumat luua ja hobid jäid natuke tahapoole, sest ma sisustan aega natuke teistmoodi, õppides ja mõeldes, kuidas võiks midagi kasulikuks teha.“ (huvipõhine omaette tegutseja: M, 19, õpilasettevõtluse kogemus)

Arenguülesanded ja uued kohustused nõuavad tähelepanu ja aega, see vähendab võimalusi reageerida pakkumistele, mis käsiloleva muutusega ei ühildu.

„Kooli ajal käisin korvpallis ja tantsimas. Korvpallis käisin päris kaua /.../ kuni 11. klassini. Aga siis hakkasid eksamid tulema ja hobidega tegelemine läks raskemaks ning pidi hakkama eksamite peale mõtlema.“ (pärsitud tegutseja, oma võimaluse ootaja: N, 21, varajane vanemlus)

„Vaba aega mul palju ei ole. Kuna ema on tõsiselt haige nüüd, siis veedan temaga sageli aega, teen emaga midagi toredat.“ (huvipõhine omaette tegutseja: N, 26, vabatahtlik tegevus)

Mitmel korral toodi välja, et noorte täiskasvanute huvisid saaks paremini toetada, kui võetaks arvesse, et nende **AJAKASUTUS POLE SAMASUGUNE TEISMELISTE EGA KA PERE- JA TÖÖELU PAIKA SEADNUD TÄISKASVANUTEGA**. Heitlikum ajakasutus ja suurem vajadus ringi liikuda toetab sellistes tegevustes osalemist, mida on võimalik teha pisteliselt või tavapärasest erinevatel aegadel.

„Tegelesin korvpalliga, kui käisin põhikoolis ja keskkoolis, siis mängisin II liigat Saaremaal. Pärast tööle minemist enam ei jõudnud käia, töö ja trennikava ei klappinud kuidagi.“ (teistest sõltuv tegutseja: M, 25, tööstusettevõte).

„Tahaks öösiti jõusaalis käia. Lapse kõrvalt päeval ei saa, aga jõusaal tehakse lahti alles kell 7“. (pärsitud tegutseja, oma võimaluse ootaja: N, 21, Tugila)

V: „Varem tegelesin võrkpalliga, aga võrkpalliga on see, et Tallinnas võrkpalli saab teha ainult Mustamäel ja ma ise elan Pirital. Ma loobusin lihtsalt aja tõttu, mul läheb nii kaua aega, et sinna jõuda ja tagasi jõuda. – K: kas loobumine oli raske? – V: Oli, kuna mulle täiega meeldib võrkpall. Ma olen otsinud, kus on mulle lähemal Piritale, aga ei ole lihtsalt.“ (huvipõhine omaette tegutseja: M, 20, õpilasettevõtluse kogemus)

Selgituseks: K – küsija, V – vastaja.

„Eelistan ise selliseid ühekordseid üritusi, üks nädalavahetus või nii. Kuigi mulle meeldib appi minna ja nii. Aga mul tekib endal alati hästi suur stress, kui tegu on mingi pikema kohustusega /.../ et mis siis, kui mul tuleb midagi ette või äkki tahan kuhugi ära minna. Mulle meeldib, kui saan kontrollida asju ja pikema perioodi tegevust on raske ette mõelda“. (teistest sõltuv tegutseja: N, 22, noorteühendus)

Sellel vanuseperioodil ei pruugi noorel täiskasvanul olla oma sissetulekut, mistõttu täiskasvanutele loodud lahendused (nt klubid) ei ole huvilistele ühtviisi kättesaadavad ka rahalistel põhjustel.

„[peab] olema pisut rikas, et teha vabatahtlikku tööd“ (algataja ja eestvedaja: N, 25, õpilasettevõtluse kogemus).

„Viimasel ajal trenni pole saanud, pole raha, et trenni eest maksta.“ (teistest sõltuv tegutseja: N, 23, noorteühendus)

„K: kust see huvi tuli? – V: ma ei teagi, lihtsalt üks hetk tekkis. /.../ Autoasjandusega ei saanud tegeleda, raha ei olnud selleks. Selle elektroonikaga saab tegelda, saab ühe prügiga tekitada teise prügi.“ (huvipõhine omaette tegutseja: M, 25, tööstusettevõte)

Selgituseks: K – küsija, V – vastaja.

Hinnatundlikke ja neid noori, kel pole võimalik pikalt pühenduda, võib ahvatleda avaliku ruumi lahendustega. Näiteid egalitaarsetest, eri noortele sobivatest lahendustest toodi välisriikidest.

„Ma olen kogu aeg mõelnud, et neid võimalusi võiks olla rohkem: päike paistab, lähed mängid sõpradega pinksi. Neid võimalusi on väga vähe. See siin on kaubamaja kõrval, sorry, sinna ma ei taha minna.“ (ajutiselt passiivne, äraootav noor: N, 25, töötus)

Intervjuudes rõhutati, et **NOORTE TÄISKASVANUTE TEAVITAMISEL** neile mõeldud tegevustest või lahendustest **ON VAJA LÄHENEDA VAATENURGAST, MIS NOORI KÕIDAB**. Kui vihje tegevusele kaasa haarab, otsitakse selle kohta Internetist hiljem lisa. Näiteks töid noored välja, et kutse puhul tulla välismaale vabatahtlikuks ei kõneta neid mitte vabatahtliku töö, vaid reisimise võimalus. Aruteludes selgus, et üheks noori ühendavaks, kuigi leerideks jagavaks teemaks, võib olla toitumine (ja ilmselt ka teised teemad, mis seonduvad ebakindlusega oma keha, suhete ja seksuaalsuse suhtes). Teabekanalite probleeme küsitletud ei tõstatanud, sest noored ei ole teadlikud teabest, mis nendeni ei jõua.

„Neil on selline reklaam, mis ei kõneta üldse neid inimesi, kes peaksid olema huvitatud, sest see kõnetab maitea keda. Sest et kõik see reklaam on visuaalide ja keele poolest, nad üldse ei jõua õigete inimesteni. /.../ Lihtsalt info ja kõik. Sellest võib-olla huvituvad ainult mingid usinad emad, kes pärast ütlevad oma lastele, aga sellest ei piisa ju. See keel esiteks, see kirjakeel ja see reklaam peab olema ahvatlev just nendele, kellele see on suunatud.” (N, 21, ideekonverents)

„Ainult imelik, et noortepäev, aga plakatil on vanainimesed.” (toimimisvõimeta noor: N, 19, huvikool) – Märkus: plakatil olid Genka ja Paul Oja.

NOOR TÄISKASVANU VÕIB SOOVIDA TEGEVUSES OSALEDA, AGA TA EI VASTA ALATI TINGIMUSTELE.

Selleks võib olla oskuste, ka keeleoskuse tase (inglise keel on mõnel puhul vene noorele parem alternatiiv kui eesti keel, eriti ametikeelena). Noorte täiskasvanute rühmale on mõeldud üha rohkem mitteformaalse õppimise võimalusi valdkonnis, mis eeldasid varem pikaajalist akadeemilist väljaõpet.

„Ja siis käisin näiteks programmeerimise kursusel Tartu Ülikoolis ja on plaanis veel minna, sest ma avastasin alles nüüd, et on sellised tasuta kursused, mis ei nõua alusharidust.” (ajutiselt passiivne, äraootav noor: N, 25, töötus)

„Tegelt ma tahaksin lastega töötada, aga minul jääb see paraku hariduse taha kinni. Tahaksin lasteaivanuste lastega töötada. Aga lasteaias nõutakse nii palju pabereid, nii kõrgeid pabereid, ma kardan, et ma vist ei ole võimeline ülikoolitasemel õppima.” (pärsitud tegutseja, oma võimaluse ootaja: N, 27, Tugila)

Piiranguid võivad seada ootamatud elusündmused. Näiteks võivad noore täiskasvanu elukäiku järsult muuta töötuks jäämine, lähedase raske haigus, hooldusvajadus, autoõnnetused, planeerimata rasedus.

„Kaheksa kuud olin kodus, kui lõpetasin kutsekooli, lõpuks leidsin töö. Elu tuli vahele, jäin lapseootele. Jäin koju, otsustasin, et laps on tähtsam.” (sotsiaalsete sidemeteta noor: N, 27, töötus)

K: „Kas sa oled jalgpalli mänginud ka?” – V: „Jaa, ma olin, rohkem kui 6 aastat professionaalne jalgpallur.” – K: „Kas kooli ajal või pärast kooli?” – V: „Nii kooli ajal kui pärast seda.” – K: „Miks lõpetasid?” – V: „Sest olen ratastoolis. Praegu ma ei saa enam jalgpalli mängida” (pärsitud tegutseja, oma võimaluse ootaja: M, 25, töötus).

Selgituseks: K – küsija, V – vastaja.

Enamik noortest tõi välja, et nad on oma tegevuse juurde sattunud noortega tegelevat organisatsiooni ümbritseva võrgustiku tõttu. Näiteks sai Keenias vabatahtlikuna töötanud noor selleks tõuke töökaaslase jagatud kuulutusest; iduettevõtet arendavat noort kutsus tema tuttava tuttav, samuti on mitmed intervjuueeritud sattunud vabatahtlikuks või ühenduse liikmeks sõbra või pereliikme kaudu. Uute tegevuste juurde on jõutud ka teiste alade spetsialistide soovitusel, nt jõudis üks noor vabaühendusse vabatahtlikuks oma psühholoogi soovitusel, teine aga Tugila noorte lapsevanemate rühma hoopis seetõttu, et otsis sealt abi oma terviseprobleemiga pereliikmeka toimetulemiseks, kolmas jäi silma töövestlusel. Seega tasub edendada koostööd eri haldusalade spetsialistide vahel, samuti noorsootöötajate ja nende spetsialistide vahel, kes täiskasvanutele mõeldud tegevusi ellu viivad.

Noorte võimalus selliseid vihjeid ja soovitusi vastu võtta on erinevad. Esimese kolme rühma noorte jaoks, kelle võimed on mitmekülgsed ja välja arenenud, on lihtne tegevuses osaleda – üks asi viib teiseni. Ka siis, kui neid tabab õnnetus, näiteks spordivigastus, leiavad nad võrdlemisi lihtsalt teisi jõukohaseid tegevusi.

„Õpilasfirmadega on nii, et neid saab teha ühe aasta. Siis edasi on sul paar võimalust - kui tahad täpselt sama asja edasi teha, siis teed rahvusvahelise õpilasfirma ja siis võid teha reaalse ettevõtte.” (oma asja käivitaja: M, 20, õpilasettevõtluse kogemus)

„Siis astusin [ühingu] liikmeks. Olin presidendikandidaat ka sel hetkel, aga õnneks ei valitud, oleks liiga vara ka olnud. Oligi hea, et algul ei valitud kohe presidendiks, olin rebane ka alles. Aga käisin üritustel, aitasin kaasa ja korraldasin. Juhatuses korraldasin veel rohkem ja nüüd on veel rohkem.” (algataja ja eestvedaja: N, 22, noorteühendus)

Esimese kolme rühma noored täiskasvanud ei sobitu abi vajava noore rolliga, nad tahavad olla need, kes abistavad ja juhivad, sh iseennast. Neil on selgem arusaam sellest, millises vormis ja millise sisuga tegevustega nad soovivad end siduda. Tegevused, mis parema algatusvõimega noori köidavad, on tulnud nende ellu ajal, mil neil pole veel perekohustusi või aitab pere kaasa uutes tegevustes osalemisele. Nende tegevused on orgaaniliselt ettevõtlike noorte tegevusi toetava struktuuriga seotud (Ajujaht, rahvusvahelised olümpiaadid). Ülejäänud rühmadele (4–

7) on vajadusepõhine toetamine olulisem. Nende valikud on rühma lõikes juhuslikumad ja seetõttu mitmekesisemad nii valdkonniti kui oskuste taseme poolest. Kui esimese kolme rühma noored õpivad uusi oskusi juurde töö käigus, siis teiste rühmade noored peavad eraldi aega leidma selleks, nt et õppida CV-d kirjutama, töökohta otsida, tegeleda suhtlusprobleemide lahendamisega. Oma koha leidmine on vaevalisem (tuleb rohkem ennast „müüa“) ja juhuslikum, sõltudes rohkem teiste osaliste valmisolekust ja võimalustest (näiteks kohtade arv, seatud tingimused).

„Otsisin tööd ka, olin kandideerinud kolmekümnele töökohale ja üks kutsus kohale reaalselt.“ (pärsitud tegutseja, oma võimaluse ootaja: N, 27, töötus)

„Mulle väga meeldis koorilaul keskkooli ajal ja põhikoolis olid suured võimsad koorid. Kui kool ära lõppes, lagunes kõik laiali. Selles mõttes oli ka võrkpall samamoodi, läksid teise linna ära. Ma ei tahtnud kuskil mujal käia. Kui keskkool ära lõpeb, siis päris palju muutub, kõik on kooliga seotud. Need, kes on keskkooli ära õpetanud, 20–24-aastased, suht nulliring, kes siin huvitegevust teevad, ma arvan.“ (pärsitud tegutseja: N, 21, Tugila)

„Edasised mõtted ongi kõrgkooli minna, aga on hästi palju lahtiseid otsi /.../ On mitu eriala. Tuleb hakata valikuid tegema ja sisseastumiskatseid. Sõltub eksamitulemustest nüüd ka, kuhu üldse saaksin katseid teha.“ (ajutiselt passiivne, äraootav noor: N, 19, Tugila)

Et vähesema toimimisvõimega noorte ümber on oluliselt vähem toetavaid inimsuhteid, mille abil noorsootööni jõuda (või liikuda edasi täiskasvanuea arenguülesannetega) ning neid piiravad rohkem nii osalemisele seatud tingimused kui isiklikud oskused-võimalused, on ka noorte täiskasvanute earühmas oluline tegeleda egalitaarsete osalusvõimaluste arendamisega. Selleks sobivad kutseõppeasutused, mitteformaalne õppimine, töökohad, linnaruum. Heaks näiteks on üks Eesti kutseõppeasutus, kus noorsootöös osalevad praktiliselt kõik noored, kui nad korraldavad teatريفestivali. Idee algataja sõnul:

„Kui ma kümme aastat tagasi siia tööle tulín, siis oli esimene asi, mis ma mõtlesin, et siin on selline hullumeelne kombinatsioon - siin on kõik, siin on need, kes teevad oma kätega auhinnad, siin on kokad, kes kõiki toidavad, siin on kohad, kuhu saame majutada kogu teatriseltskonna, meil on transport, millega saab näitlejaid vedada, see on selline suur läbiviimine, kus tahaks olla, näha loomingulisi inimesi [...] metallitöölised [teevad] medaleid parima näitlejarolli eest, puidutöölised loovad meile kellasid meie kavandite järgi, puust kellad kingitusteks, kõik lõigatakse puust välja, kogu festival on suur teekond ja seetõttu on selle nimi „Kõik teed viivad teatritini“ nagu kõik teed viivad Rooma, ainult siin viivad need veel keskerihariduseni. [...] nad ei maga, nad ei söö, nad ei ela põhimõtteliselt millegi muu jaoks kui sellele.“

4.3. Soovitused

Noorte täiskasvanute rühmade noorsootöös osalemise võimaluste uuringust koorus välja järeldus, et **19–26-AASTASTE NOORTE ERINEVATELE RÜHMADELE SOBIVAD VÕIMALUSED ON NOORSOOTÖÖS OLEMAS NING NENDE VAJADUSTEGA ÜLDJOONTES KOOSKÖLAS.**

Noorte täiskasvanute osalemist noorsootöös saab **SUURENDADA**, kui:

- neile mõeldud tegevusi muuta **kättesaadavamaks** (piirkondlik ebaühtlus, noortele täiskasvanute jaoks liiga paindumatud lahtiolekuajad) ja **nähtavamaks** (vähendada ametikeelt, kõnetada noortemale sobivas võtmes, haarata noorte kaasamiseks noorsootöö suhtlusvõrgustikku selle väliseid inimesi ja asutusi);
- vähesema toimimisvõimega noorte võimestamiseks kasutada rohkem **eri valdkondade spetsialistide loimitud lähenemist** ning kaasata noorsootöö suhtlusvõrgustikku noore jaoks usaldusväärseid inimesi ning **tavapäraseid suhtluskeskkondi** (avalikud üritused, maapiirkondade kauplused, Interneti vestlusruum, endised õpetajad ja treenerid, huvihariduse ja –tegevuse, noorteühingute ja noorte osaluskogude vilistlased, töökohad jt);
- otsida täiendavaid võimalusi selleks, et nooremale vanuserühmale kavandatud noorsootöö **tegevused saaksid jätkuda ka täiskasvanueas**, sh nooremast rühmast eraldi; ning et täiskasvanuikka jõudvate noorte huvitegevuse juhendajad **suunaksid neid teadlikult edasi** samalaadsete, kuid vanemale põlvkonnale kavandatud tegevuste juurde;
- tagada huvitegevustele, milles osalemine võib jääda noorte täiskasvanute rahaliste võimaluste taha, **loomupärased soodsamad alternatiivid**, n-ö säästutegevused (nt tänavakorvpall, rannavõrkpall, noorte muusikaklubid, keskused noortele täiskasvanutele);
- innustada huvikoole sellistes valdkondades, mis eeldavad akadeemilist aluspõhja (ballett, muusikainstrumentide õpetus, kunst jne), **välja töötama õppekavasid**, mis võiks sobida noortele, kes on oma valikutes selgusele jõudnud hiljem või kellele õppekavapõhine lähenemine on seni barjääriks olnud;
- kasutada noori täiskasvanuid teavitava ja kutsuva lähenemise asemel rohkem selliseid, mis aitaksid **noort täiskasvanut noorsootöösse kaasata muude tegevuste loomupärase osana** (nt tööandja korraldatud sporditreeningud, kutsekooli panus kogukonnatöösse), võtta eri asutuste koostöös (nt noortekeskus, Töötukassa, Maakondlik Arenduskeskus) kasutusele ruumid, mis on noortele ligitõmbavad;
- toetada noorte omaalgatust, näiteks suunata mentori juurde nõustamisele noori, kel on oma idee või mure ning toetada projekte, mis **aitaksid kõrvalejäävatel noortel oma huvi ühistgevuse vastu välja näidata** (nt kultuurilise tegevuse „kaasav eelarve“ või õhtujooksu „Tinder“), sest enamik täiskasvanuid ei tule toime iseenda vajaduste katmiseks uue kollektiivi loomisega.

Selleks, et kaasata noori täiskasvanuid paremini noorsootöösse, tehakse järgnevalt rühmade kaupa mitmeid ettepanekuid. Need on läbi arutatud ja täiendatud koostöös mitme noorte tegevust kujundava praktikuga: Vivian Aun (Töötukassa), Kelli Ilisson (Tartu Linnavalitsus, Noortegarantii), Diana Lõhmus (Tartu Lastekunstikool), Merilin Priimäe (Tähe Noorteklubi, Tugila). Kuigi ettepanekud on paigutatud nende rühmade alla, millega neil on kõige suurem ühisosa, tuleb võtta arvesse, et sotsiaalsed rühmad ja nende vajadused kattuvad omavahel.

RÜHM 1: ALGATAJAD JA EESTVEDAJAD

Selle rühma noorsootöös osalemise võimalused on head (noorteühendused, huvitegevus), tugisüsteem noorte organiseerunud tegevuseks on mitmekesine.

Vestlused noortega näitasid, et nad pingutavad võrdlemisi palju selle nimel, et organisatsioone üles ehitada või neid toimimas hoida ka siis, kui mõttekaaslasi või kaasteelisi ei jätku. Ühingute tavapärasel ja mõneti bürokraatlikul moel juhtimine peletab ühingute juurest noori, kes ei soovi end pikalt ühele teemale pühendada ega ühe ühingu tegemistega piirduda. Seetõttu võib **noorteühingute** meeskondadega teha ajurünnakuid selleks, et otsida oma eesmärkide saavutamiseks **paindlikumaid ja lühiajalisemaid tegevusi**, mille abil kaasata rohkem noori ja levitada häid praktikaid.

Tähelepanu võib juhtida noorteühenduste juhtimisel tekkida võivale läbipõlemisohule – praegu nõuab organisatsioonide juhtimine lühiajalisemaid, mitmekülgsemaid, kattuvamaid, paindlikumaid ja mitmekülgsemaid tegevusi kui varem. Noortega töötavad spetsialistid olid kogenud, et algatajate ja eestvedajate rühma noored on vahel liiga kogenematud, et tunda endas ära ohumärke enne, kui vaimne olukord liiga hapraks muutub. Selleks soovitati **enesejuhtimise ja meeskonnatöö oskusi** hakata edendama juba noorema vanuserühma seas. Terviseprobleeme kogenud noored saavad praegu nõustajatelt individuaalselt nõu küsida ning noorteorganisatsioonidele tehakse vaimse tervise teemal koolitusi. Noorteühingute tarbeks saab välja arendada koolitusi, mille abil läheneda ülepinge probleemidele mitte individuaalselt, vaid neid riske arvesse võtvaid praktikaid või põhimõtteid noorteühenduste juhtimisse integreerides. Enesejuhtimise oskuste arendamiseks sobivad hästi noorte endi kogemuste vahetamise rühmad, mis juba toimivad. Nende tegevust (sh *online*) võib laiendada noortele täiskasvanutele loomulikes kogunemiskohtades üle Eesti (nt nagu Tartus SPARK Makerlab). Samuti võib sellistes kohtades kaasata noorsootöötaja, kellega noor täiskasvanu saab oma elulisi muresid arutada.

RÜHM 2: OMA ASJA KÄIVITAJAD

Ka selle rühma jaoks on võimalused noorsootöös osalemiseks hästi välja arendatud, samuti tegevused, milles osaletakse koos noortega mõnes teises valdkonnas (mh ettevõtluse edendamine). **Autonoomse tegutsemisega** (*versus* võrgustav tegevus, vt eelmine rühm) käib kaasas suurem **võimalus sattuda isolatsiooni**, muutuda teiste sotsiaalsete rühmade jaoks mõistetamatuks. Suure saavutusvajadusega kaasneb suurem võimalus vaimsete uperpallide tegemiseks, eufooria ja pettumus võivad käia vaheldumisi. Selle rühma võimalik arengutrajektoor algab õpilasettevõttest või noorteühingust, liikudes mingil hetkel oma

organisatsiooni või ettevõtmiseni. Nende noorte puhul on läbikukkumisrisk kombineeritud võimalusega leida tasuvaid töotsi, õppida asju tööle panema. Nad **võivad vajada tõlki** enda ja teiste inimeste vahel, samuti võib neil tekkida probleeme Eestisse naasmisel (kui nad on vahepeal käinud mujal väljakutseid ja kogemusi otsimas), sest autonoomse noorena võivad nad kaotada kontakti turvavõrguga.

Oluline on **toetada oma asja käivitavate noorte õnnestumise kogemust** uute tegevuste käimalükkamisel. Noori toetavad ka ülikoolide praktikavõimalused ja mitmed võistluste formaadid. Selleks, et autonoomne noor leiaks tuge ka maakondades väljaspool suuremaid tömbekeskusi, saab arendada Maakondlike Arenduskeskuste ja Töötukassa proaktiivset tegevust noorte ideede käivitamisel (eriti noorte tarbeks, kes soovivadki oma algatusega kohalikule tasandile jääda). Selleks võib tuua keskuste noortele suunatud tegevused kohtadesse, mis on oma asja käivitavatele täiskasvanutele loomulikud külastuskohad (Tartu näitel SPARK, Aparaaditehas, loomelinnakud koos sealsete võimalustega).

RÜHM 3: HUVIPÕHISED OMAETTE TEGUTSEJAD

Need noored täiskasvanud vajavad kedagi, kellega oma huvialal koos tegutseda, nad **vajavad vahendajat ja turvavõrku**. Näiteks inimesi, kes tunnustaks nende süvahuvi ja annaks nende huvialaga tegelemisele väljundi.

Kuigi selliseid noori toetatakse avatud noortekeskustes, kus on paindlikud võimalused oma projektidega katsetamiseks, võivad neile noortele sobida tegutsemiseks paremini sellised **ruumid**, kus nad ei asu noorema põlvkonnaga koos. SPARK Makerlabi tüüpi kohad ja ettevõtluse edendamise keskkonnad sobivad väga selge huvi või arendusplaaniga innukatele ja ettevõtlikele noortele. Huvipõhistele omaette tegutsejatele võivad sobida pigem kogukonnakeskused, kus on võimalik oma huvialal vabas vormis pikemaajaliselt tegutseda. Näiteks katkeb suurema osa muusikakooli kasvandike jaoks muusikaline tegevus kooli lõpetamisega. Selliste noorte jaoks võiks säilida edasiharjutamise võimalus, mis säilitaks nende oskused kasvõi sotsiaalsel üritustel ülesastumise tarbeks. Et **selles rühmas on iseõppijaid**, võib noortekeskuses otsida nende projektidele juurde ka **mentoreid**. Iseõppijad on hoidunud eemale n-ö akadeemilisest baasist või alustanud tegevusega hiljem, mistõttu nad ei pea oluliseks tavapäraselt väljaõpet, pigem soovivad nad asjaarmastajatena erinevaid nišše välja arendada. Selleks saaks ka **täiskasvanute huvihariduse ühendada nõustamisega teistest valdkondadest** (nt mentor ettevõtlusest), et noor saaks võimaluse oma huvialast töökoha, toote, haridusprogrammi vm välja arendada. Noortegarantii programmis saab noore suunamisel arvesse võtta mitte üksnes töös või hariduses osalemist, vaid ka isetegevusest (hobitegevusest) välja kasvada võiva ettevõtluse või kõrvaltulu teenimise profiili (nt kunst, käsitöö). Praktika näitab, et NEET-noorte hulgas on ka lihtsalt mõneks ajaks enda jaoks huvipakkuva tegevuse arendamisele pühendunud isetegijaid.

Neil noortel on keeruline leida seltsilisi Tartust-Tallinnast kaugemal. Edendada võib mentorlust noorte teadus- ja leiutajate festivalidel, mis viiks noore kokku inimestega, kes tema teeneid vajaksid – nt olümpiaadivõitja saab anda järeleaitamistunde, tehnikahuviline leiab rakenduse

sobivas ettevõttes. Üheks võimaluseks on edendada noortenišši nn nokitsejatele Maakondlike Arenduskeskuste juures, mis nõustavad praegu ka vabaühenduste ja vabatahtliku tegevuse valdkonnas (aga pigem kõigile avatud ruumides, kus oleksid täiskasvanutele loodud võimalused tegelemiseks hobidega, nagu fotograafia, kunst, bändi tegemine, teraapiate praktiseerimine, kogukonnaalgatused jne).

Valdkondades, kus noored tegutsevad pühendunult oma huvialal nii, et tööalases arengus ja hariduses on lihtne maha jääda (nt tippsport), tuleks juhendajatele (treeneritele jt) lisada kohustus juhendada noori nende (täiendavates) karjäärivalikutest ja -võimalustest või suunata neid nõustamisele.

RÜHM 4: PÄRSITUD TEGUTSEJAD, OMA VÕIMALUSE OTSIJAD

Pärsitud noortel ei ole võimalik võtta aega, et tegeleda enesearenguga, teha läbimõeldud otsuseid, vähendada vaimset üksiolekut. Osadele selle rühma noortele sobib Tugila, kuid Tugila ei ole jõudnud väiksematesse kohtadesse ja kõigis Tugilates ei osutata teenuseid 19–26-aastastele ning sotsiaalmeedia võimalused Tugilaga suhtlemisel ei rahulda kõiki. Noortega tegelevad praktikud leiavad, et nõustamisele jõuavad sellest noorte täiskasvanute rühmast aktiivsemad. **Tugila nähtavust sellele noorterühmale tuleb muuta paremaks ning kujundada tegevusi, mis just sellele vanuserühmale sobivad.** Noorte tähelepanu köitmiseks võib kasutada **kohti ja tegevusi, mis on neile arusaadavad** (kommertsmeelelahutus, trennisaalid, kauplused, sotsiaaltöö, õppeasutused, perearstikeskused, linnaruum) ning inimesi, kes ei tegele ise noorsootööga, kuid puutuvad ameti tõttu noortega kokku (perearstid, kiirtoidukohtade teenindajad).

Nende noorte täiskasvanute probleemiks uute arenguülesannetega jätkamisel on **liigne kohustustega hõivatus** (reeglina väike laps, aga ka lihttöö, harvem vanemate sugulaste järele vaatamise kohustus), mis **raskendab abi küsimist või enese arendamist**. Seetõttu saab laiendada Tugila kogemust noorte emade võimestamisel – lapsed saab kaasa võtta, neile on samal ajal tegevus tagatud. Lapsi on muidugi ka teistel noorte täiskasvanute rühmadel. Noortega tegelevad praktikud pakkusid välja, et kasu oleks omavalitsuse **suunatud lapsehoiuteenusest**, mida noorsootöötaja saaks noorele soovitada, kui noorel on vaja käia teises linnas sessioonõppes, täiskasvanute gümnaasiumi õhtuses õppes, külastada nõustajat või konsultanti. Noorte töötutega tegeleva vabaühenduse ja ka spordiklubide näitel võib öelda, et see on vajalik teenus, mis võib vähendada noorte täiskasvanute haridusest või tööturul väljakukkumist. Selleks, et Tugilasse jõuaks rohkem (lastega) pärsitud tegutsejate rühma esindajaid, võib kasutada ühe Tartu noorsootöötaja praktikat liikuda neis sotsiaalmeedia gruppides, kus noored täiskasvanud tegutsevad. Samuti saab muuta Tugilat nähtavamaks, paludes end vahendada perearstil, Töötukassal, perekoolil, beebidega võimlemise rühmadel, külastuskeskustel. Teavituseks võib valida ka kohti, kuhu sellised noored satuvad või mis nende vaatevälja jääb – teave mänguväljakutel, avalike asutuste mängunurkades, autodel jm.

RÜHM 5: TEISTEST SÕLTUVAD TEGUTSEJAD

Sellel täiskasvanud noorte rühmal ei ole püsivust ega ettevõtmist, et teha midagi ilma teiste kutsumise või sunnita. Selle rühma noored **võivad mingitel hetkedel vajada lühiajalist tuge**: vaja on nõustajat, tuutorit, mentorit, et saada juurde kindlust ja tuge otsustamisel (Tugila, Töötukassa). See võib olla karjääri-, õppe- või psühholoogiline nõustamine. Nende jaoks on oluline **teadmiste ja oskuste pidev täiendamine**, mis annab neile enesekindlust juurde, aga ka **eneseteadvustamise ja -juhtimise oskuste arendamine**, mis aitab neil eristada isiklikke pädevusi kollektiivi omadest. Noorsootöötajad, õpetajad jt kogukonna **eestvedajad, kes on noortega tegelenud siis, kui need olid vanuses 14–18**, saavad oma endiste hoolealustega ühendust võtta ning kaasata vajadusel tegevustesse, mis ei piirdu nooremate rühmaga (nt treenerid töötavad eri rühmadega, muusikaõpetajad). Noorsootöö saab **kaasata aktiivsemaid noori**, et nad tooksid teistest sõltuvad noored enesega kaasa.

Selleks, et edendada nende noorte individuaalset toimumisvõimet, aga suunata neid ka neile sobivatesse keskkondadesse, võib haridussüsteemis **edendada laiemat eneserefleksiooniga tegelemise praktikat** (nt oma karjäärivõimaluste analüüs), et noored, kes pidevalt erialasid või töökohti vahetavad, kursustelt välja kukuvad või ei julge valitud eriala vahetada kartusest otsustamise ees jne, leiaksid süstemaatilisemalt võimalusi enesejuhtimise võime arendamiseks. Karjäärinõustaja juurde liiguvad need, kes saavad ise aru ja julgevad tunnistada, et nad vajavad abi. Neid noori võib julgelt **suunata vabatahtliku tegevuse juurde**, et nad saaksid juurde kogemusi, mille abil enda võimeid tundma õppida (nt Töötukassas, aga ka koolis). Ka selles saaks kaasata kogukonda või noorsootöövälisest võrgustikku (töökohad, haridusasutused jm).

RÜHM 6: VÄHESE TOIMUMISVÕIMEGA NOORED

Kuuenda rühma noorte puhul võib juhtuda, et **kui nad vajalikul hetkel sobivat tuge ei leia, jäävad nad aktiivsest tööelust või õpingutest kõrvale** ning loobuvad täiskasvanuea arenguülesannete poole püüdlemisest. Teadmatuse ja kogenematus ning kitsa sotsiaalse ringi tõttu on neil suurem oht riskikäitumiseks ja halbade valikute tegemiseks (narkootikumid, tumeveeb, kiirlaenu, riskikäitumine liikluses ja lähisuhetes). Võimalikud on materiaalse toimetuleku raskused. Valikuvõimalusi võib piirata vähene eesti keele oskus.

Need **noored ei pruugi aru saada, et neil on probleem** või et neid saab aidata. Noorsootöö spetsialistide silma alla ei pruugi nad sattudagi, eriti puudutab see virtuaalmaailma sulgunud noori. Nende märkamist saab toetada noortega tegelevate **spetsialistide valdkondadeülene võrgustikutöö**. Omaavalitsuse **Noortegarantii** võib tagada võimaluse, et kui iga mittetöötava, mitteõppiva ja koolitustel mitteosaleva noorega ühendust võetakse, soovitatatakse talle ühtlasi vajadusepõhiselt lisaks ka mõnd noorsootöötegevust arengu mitmekesistamiseks või jõukohaseks muutmiseks, edasiliikumise toetamiseks. Lühiajaline rakendatus noorsootöös võib aidata noorel tegutseda ja suhteid edendada seni, kuni avaneb uus võimalus töö- või õppekohale kandideerida. Laiendada saab **mobiilsete noorsootöötajate** praktikad – tegutsedes tänaval (nt avalikel üritustel, virtuaalses keskkonnas), saab ta noorte seltskonda

sulanduda ja viia neid kokku inimestega, kellel on võimalik noorte arengule pisitasa kaasa aidata.

Koolinoorsootöös ja huvitegevuses saab vähesema toimimisvõimega noori juba enne täisikka jõudmist **suunata tegevuste juurde**, mille abil on nende käekäiku lihtsam ka hiljem jälgida (nt liigub noor noortekoorist täiskasvanute koori). Probleemiks võib olla arvutisõltuvusest tingitud depressioon. Selleks, et reaalse maailma eest peitunud noori leida, võib edendada ka **vihjeliini** (Noortegarantii programmile), mis võimaldab noore vajadusest teada anda siis, kui teda märganu teda ise aidata ei oska. Et **üksindus on üha suurem, sh vanuseülene probleem**, ei pea sellega tegelema tingimata noortekesksetl. Ka siin võivad kaasa aidata avalike asutuste võimalused, näiteks kogukonnakeskused, mis on avatud ühtviisi kõigile soovijatele. Nende noorte tähelepanu haaramiseks (tegevusse kutsumiseks) võib neile läheneda nende **tarbimisharjumusi arvesse võttes** (nt bensiinijaamad, kiirtoidukohad). Praktikud soovitasid selliseid noori suunata **enesejuhtimise, ka konfliktijuhtimise koolitustele** (olemas Töötukassas), samuti **vabatahtlike programmide** kaasabil välismaale. Vähesse toimimisvõimega noored võivad vajada **toetajat või tugiisikut**, kes aitaks neil päevaplaani koostada ning aitaks kujundada rutiine, et sellest kinni pidada.

RÜHM 7: AJUTISELT PASSIIVSED, ÄRAOOTAVAD NOORED

See noorte rühm võib liikuda erinevate (pigem vähesemate sidemete ja osalusaktiivsusega) rühmade arengutrajektoore mööda, kui on teistele n-ö järele küpsenud. Neil on **oht teadmatuses/kogenematuses tingitud halbade valikute tegemiseks ja riskikäitumiseks**. Hea, kui on olemas **teavitus- ja nõustamistugi** asutuses, millega nad kokku puutuvad (toetav isik või tugitegevused koolis, veebipõhine konsulteerimise võimalus vmt). Omavalitsuste **Noortegarantii** programmi abil saab tööst, haridusest ja koolitustelt kõrvale jäänud noorte arenguülesannetega edasiliikumise toetuseks kaasata ka noorsootööd. Hea näitena tõstsid noored esile töötute noortega tegelevat keskust, kus neid **kuulatakse (vajaduspõhisus) ja pannakse kohe tegutsema**. See aitab noorel oma võimed üles leida. Samuti soovitasid praktikud võtta eeskju **noorelt-noorele rühmanõustamisest** (Mure pooleks), laiendada seda gümnasistidelt täiskasvanutele, seejuures kasutada nõustamiseks neutraalseid pindu. Noorte jaoks, kellel on vähene toimimisvõime, soovitati kaasata uute kogemuste (töövestlus jm) turvalisuse suurendamiseks vajadusel tugiisikuid.

Viimasele kolmele rühmale on iseloomulik, et nad ei suuda oma ideid tegevuseks välja arendada. Seetõttu sobib neile üldiste soovituste seast eriti soovitus pikkida linnaruumi tegevusele ajendavaid vahendeid. Et need rühmad ei suuda pikemat aega ühele tegevusele pühenduda, võib sellele vanuserühmale mõeldud noortekeskustes edendada argiseid tegevusi või minikoolitusi (näiteks söögitegemine, meikimine, CV-de kirjutamine, arvuti korrastamine jms) ning paluda sinna kutsuda noori isiklikult mitteformaalset võrgustikku kaasates (noorte endised õpetajad, mobiilsed noorsootöötajad, lapsevanemad, aktiivsemad noored). Sellised kohtumised võivad olla lähtepunktis sellele, et pakkuda noorele teadlikult järgmisi võimalusi.

KOKKUVÕTE

Uuringu eesmärk on välja selgitada, **mis kujundab 19–26-aastaste noorte noorsootöös osalemist** ning teha ettepanekuid selle vanuserühma vajadusi ja huve arvestavate tegevuste kavandamiseks noorsootöös (vt ptk 4.3). Selleks analüüsiti teaduskirjandust ja rakendusuuringuid, rühmitati noored, uuriti neid kvalitatiivselt ning töötati välja soovitusi noorte rühmade aktiivsemaks kaasamiseks noorsootöösse.

Noori täiskasvanuid noorsootöösse kaasates on vaja arvesse võtta seda, et noorel seisab sellel eluetapil ees palju valikuid, samas puuduvad selged tegevustrajektoolid täiskasvanuikka jõudmiseks ning otsustesse sekkuvad lisaks muule ka juhused, mida mängib noorele ette teda ümbritsev elukorraldus ja muutuv maailm.

Noorte täiskasvanute teemalisest teaduskirjandusest selgub, et inimese elukaare arengu noore täiskasvanu etapil ei toimi täiskasvanutele loomupärased järk-järgulised valikumehhanismid, mis aitaksid muuta noorte otsuseid erinevate tegevuste kasuks paremini ennustatavateks. Selle etapiga kaasnevate arenguülesannete valik ja järjekord võivad olla võrdlemisi juhuslikud, kuigi rajasõltuvusi võib leida sotsiaalsest taustast, põlvkondlikust kogemusest jm tulenevalt. Kuigi erinevaid arengutrajektoore on võimalik longituuduuringutega jälgida, muutuvad trajektoolid nähtavaks tagantjärele. Elderi mudel aitab mõista, et noorte tegevuste valikut ei kujunda mitte üksnes ühiskondlik taust või elukorraldus (kaasajal rakendatavate tegevuste repertuaar), vaid ka teda ümbritsev suhete võrgustik, talle avanevad soodsad juhused või ootamatud proovikivid ning isiklik toimimisvõime (agentsus). Toimimisvõime loob seosed noore enda eelduste ja pakutavate võimaluste vahele, see ei ole noore individuaalne omadus. Näiteks on vähesema toimimisvõimega noore ümber sageli ka vähem võimalusi noorsootöös osaleda, mistõttu ka tema valmisolek selleks on madalam.

Noorte valikuid noorsootöös osalemise kasuks toetavad kindlad isikuomadused ja sotsiaalne identiteet, sotsiaalmajanduslik taust, töökspidamised ja oskused, samastumis- ja kuulumisvajadus, mõttekaaslus, kogukondlik kuuluvus, sotsiaalsed suhted, positiivsed kogemused, meeldivad tegevused, soodne ajastamine, eneseteostuse vajadused, väljakutse olemasolu, maailmaparandamise soov, vaba aja täitmine, huvi pakutava teema või organisatsiooni vastu, kodune kasvatus jne. Noorte soovi osaleda kahandavad võimaluste puudumine, enesekindluse ja algatusvõime vähesus, kriitika, väheesteetiline keskkond, sobimatus noorterühma, pakutavate oskuste ja kogemuste vähene vajalikkus. Noorte rühmade analüüs näitas, et need tegurid kipuvad erinevates noorte täiskasvanute rühmades ebavõrdsel moel kuhjuma. Nendel rühmadel, kelle toimimisvõime on parem (uurigus nimetatud kui algatajad ja eestvedajad, oma asja käivitajad, huvipõhised omaette tegutsejad), on lihtsam noorsootöö kogemust täiskasvanuea arenguülesannete täitmiseks ära kasutada. Vähesema toimimisvõimega noored täiskasvanute (pärsitud tegutsejad, teistest sõltujad, vähesed

toimimisvõimega ning ajutiselt passiivsed) areng peidab suuremat juhuslikkust ning oluliselt suuremat energiakulu arenguülesannete täitmiseks tehtavate üksikute sammude astumisel.

Toimimisvõime on parem, kui noorel on:

- olnud rohkem ja mitmekülgsemaid kogemusi eri olukordadega (ametlikud kohtumised, kriisilukorrad, kogukondlik tegevus);
- olnud võimalusi rohkemaid rolle läbi proovida (eestvedamine, juhendamine, ülesande täitmine, sõnavõtmine, kuulamine jne), mis:
 - tagab rohkem tuttavlikke olukordi, millest edaspidi juhinduda või õppida;
 - pakub rohkem võimalusi leida üles just endale meelepärane, sobiv tegevus;
- olemas mitmekülgne tagala nii lähedussuhete kui formaalse suhtevõrgustiku näol.

Et noore täiskasvanu valikud ning õpikogemused kujundavad tema elu ka hilisemas täiskasvanueas, tuleb just eriti vähesema toimimisvõimega noori täiskasvanuid toetada uute kogemuste omandamisel. Selleks tuleb lihtsustada ligipääsu (liiga kõrged ootused, keerukad tingimused) ning lõimida noorsootöös (ja samalaadsetes tegevustes) osalemine neile mõistetavate suhete ja tegevuste sisse (vähem elitaarsust, rohkem vahetuid kontakte). Noored soovivad üldjuhul osaleda rollides või arendada rolle, mida nad juba täidavad, sest see on neile mõistetav. Olemasolevasse rollimudelisse mittedobituvaid (nt täiendavaid ressursse nõudvaid, oskuste baasi ületavaid) tegevusi ei osata tahta. Seetõttu võib noorte tegevustes osalemise kujundamisel pöörata tähelepanu eeskätt sellele, et noorte arengupotentsiaali arendamine lähtuks nende tavapärasest tegutsemiskeskonnast, kuid pakuks piisavalt võimalusi eksperimenteerimiseks.

Noores täiskasvanueas kujundab noorsootöös osalemist, aga ka täiskasvanuea arenguülesannete sooritamist veel varasem peresuhete ja noorsootöö võrgustik. Varasemad sidemed võivad noori täiskasvanuid piirata, aga ka võimestada. Selles vanuses toimub vanade sidemete katkestamine ja uute väljakujundamine. Varasemate põlvkondadega võrreldes tuleb ühiskonnas toimunud muutuste tõttu olla noorel täiskasvanul uute tegevuste ja suhete loomisel iseseisvam või loota rohkem formaalsetele tugistruktuuridele. Noorte täiskasvanute noorsootöötegevuste valik on mitmekesine, kuid neis tegevustes osalemine pole selles vanuses noorte jaoks nii tavapärane ja enesestmõistetav kui noorematele. Vähesema toimimisvõimega noortele täiskasvanutele mõeldud teenused ei ole igal pool Eestis võrdselt kättesaadavad, tegevused ei ole noortele täiskasvanutele ka alati nähtavad ja neid saab rohkem kaasata rohujuuresandil.

Peatükis 4.3 tehtud soovitused lähtuvad sellest, et noorte täiskasvanute noorsootöös osalemine sõltub sellest, kuidas noorsootöös pakutav ja nõutav suhestub nende ressursside, pädevuste, sotsiaalsete suhete ja taustaga. Sellest lähtuvalt on noored täiskasvanud ja tehtud soovitused rühmitatud. Noorte rühmade ühine eripära on, et ajakasutus muutub selles eas oluliselt, kuigi eri rühmadel ise moel – aktiivsematel rühmadel see tüüpiliselt tiheneb, vähemaktiivsetel võib rohkem aega üle jääda. Ajakasutuse rutiinid muutuvad – kohati on vaba aega palju, siis on jälle väga tihe periood. Hetked, mida saaks endale võtta noorsootöös osalemiseks, ei pruugi kattuda noorematele või täiskasvanute rühmadele mõeldud

tegevustega, mistõttu tasub vaadata üle noorsootöö tegevuste ajad ja kohad – noorele emale võib näiteks jõusaali külastamine sobida varahommikul või hilisõhtul, nõustamisteenuses osalemine üldse virtuaalsel kujul.

Noore täiskasvanu eluperioodil on ka tüüpiline, et mõned tegevused kaovad ära ja uued tulevad asemele, nende valik sõltub palju soodsast ajastusest ning noorsootööd ümbritsevast isiklike tuttavate-sõprade ning ametiisikute võrgustikust. Selleks, et seda laiendada, tuleks noortega tegutsevate spetsialistide ning asutuste vahel rohkem ühiseid tegevusi kavandada (nii noorsootöösse suunamine kui noorsootöö tegevuste toomine uutesse kontekstidesse). Teismee tegevustest loobumine või ilma jäämine on mõnele võimalus, mõnele piirang. Tuleb silmas pidada, et noorsootöö ei tohi noorelt võtta ära vajadust isikliku pingutuse järele – sama tegevusega jätkamine võib mõnel puhul vähendada uute arengukogemuste hankimist (liigne turvatunne, muutustest hoidumine). Noored katsetavad sellel perioodil rohkem, mistõttu ka noorsootöö võiks olla avatum heitlikumale ajakasutusele ning lühiajalistele plaanidele.

Eesti noorsootöö on mitmekülgne, kuid osadele noortele liiga kulukas või seotud ülearu kõrgete nõudmistega. Noored imiteerivad sageli täiskasvanute elu – kui see nõuab liigset pingutust, kasutatakse tegevustest osasaamiseks n-ö säästuv variante (kui spordiklubi on kallis, minnakse lihtsalt tänavale jooksmas, mängitakse rannavõrkpalli jm). Heaks näiteks on need huvikoolid, kus ei pea õppima asumiseks eelnevalt omandama kindlat nõutavat baastaset või kus ei pea järgima ranget õppekava (nt solfedžo, maalikunst) – see aitab huvitegevuses osaleda noortel täiskasvanutel, kes soovivad selle tegevusega jätkata paindlikult ja omas tempos. Noorsootöös on ka mitmeid tegevusi, mis noori kõnetavad, kuid milles osalemise (sh vaikimisi) tingimused ületavad vähesema toimimisvõimega noorte võimalusi. Selleks võiks kavandada rohkem egalitaarseid (võrdsusele suunatud) võimalusi noorsootööst osa saamiseks, eriti seal, kus noored on seotud juba muude tegevustega (töö, kool, tänav, kogukond). Selleks, et osaleda kriitiliselt olulistest tegevustest (nt oluline koolitus, nõustamine, töövestlus jm), võiks noorele pakkuda võimalusi endale see aeg vabaks teha – näiteks soovitada noorele ajutise lapsehoiu teenust, levitada Tugila kogemusi oma noorte abil ajutise lapsehoiu võimaldamisel.

Noortele (täiskasvanutele) on väga olulised inimesed, kellega koos tegutseda ning kus tegutseda. Iga noorte rühm vajab mõneti erinevat kogunemiskohta. Aktiivsemad noored võivad leppida kohvikute, kontorite, ühistranspordi ja sotsiaalmeediaga, sest nende elu on väga kiire, sotsiaalse aja veetmine on n-ö programmiliselt ette kirjutatud (nt suvepäevad). Ettevõtlikud noored soovivad liikuda ettevõtluse arengukeskkondade lähistel (SPARK jms). Vähesema toimimisvõimega noored võivad eelistada rohkem avalikku ja virtuaalruumi, kogukonnakeskusi, mis on lihtsalt ligipääsetavad, egalitaarsed, kuid samas võrdlemisi anonüümsed. Paljud neist ei saa liiga suurte kauguste või aega täitvate kohustuste tõttu teiste noortega kokku. Osad rühmad neist eelistavad aega veeta omavanustega, teised samastavad end pigem täiskasvanute maailmaga. Siiski ei soovi noored täiskasvanud üsna tõenäoliselt aega veeta enesest noorematega, v.a juhendaja või tuutori rollis. Seetõttu võib üle vaadata noorte täiskasvanute kogunemiskohad ning selle, milliste eri valdkondades noortega

tegelevate spetsialistide tegevusi on mõistlik ühte koondada (nt SPARK Makerlab + enesejuhtimise alane nõustamine).

Selles uuringus pole eraldi vaadeldud nende noorte vajadusi, kes tulevad Eestisse tagasi välismaalt ning kelle sidemed ja võrgustikud, mis aitaksid kiiresti tagada töö- ja elukoha, edendada isiklikke suhteid ning tagada ligipääsu sotsiaal-, haridus- ja noorsootöö tegevustele, võivad olla katkenud. Kuivõrd tegemist pole ainuüksi noori puudutava probleemiga, võiks seda edaspidi eraldi teemana analüüsida.

VIIDATUD ALLIKAD

Ajakasutuse uuring. (2010). Eesti Statistikaamet. <https://www.stat.ee/63886>

Akiva, T., Horner, C. G. (2016). *Adolescent motivation to attend youth programs: A mixed-methods investigation*. Applied Developmental Science, 20(4), 278-293.

Aksen, M., Kiisel, M., Saarsen, K., Koppel, H., Jaanits, J., Tammsaar, H., Rajaveer, L., Narusson, D., Trumm, E. (2018). *Noorte osalemine otsustusprotsessides*. Tartu: Tartu Ülikool.

Allaste, A., Beilmann, M., Pirk, R., Vihma P. (2016). *Ühiskondliku aktiivsusega seotud keskkondades õppimine: noorte kogemused ja täiskasvanute arusaamad*. Mitte- ja informaalne õppimine. Noorteseire aastaraamat 2016, 69-85.

Archer, M. S. (2012) *The Reflexive Imperative in Late Modernity*. Cambridge, etc: Cambridge University Press.

Arnett, J. J. (2004). *Emerging adulthood. The winding road from the late teens through the twenties*. New York: Oxford University Press.

Badia, M., Orgaz, B. M., Verdugo, M. A., Ullán, A. M., Martínez, M. M. (2011). *Personal factors and perceived barriers to participation in leisure activities for young and adults with developmental disabilities*. Research in Developmental Disabilities, 32(6), 2055-2063

Ballard, P. J., Malin, H., Porter, T. J., Colby, A., Damon, W. (2015b). *Motivations for civic participation among diverse youth: More similarities than differences*. Research in Human Development, 12(1-2), 63-83.

Ballard, P. J., Pavlova, M. K., Silbereisen, R. K., Damon, W. (2015a). *Diverse routes to civic participation across ages and cultures: An Introduction*, Research in Human Development, 12: 1-9.

Borden, L. M., Perkins, D. F., Villarruel, F. A., Stone, M. R. (2005). *To participate or not to participate: That is the question*. New Directions for Student Leadership, 2005(105), 33-49.

Chen, J. (2017). *Can online social networks foster young adults' civic engagement?*. Telematics and Informatics, 34(5), 487-497

De Backer, K., & Jans, M. (2002). *Youth (-work) and Social Participation: Elements for a Practical Theory*. Brussels: Flemish Youth Council, 22.

Denault, A. S., Poulin, F., Pedersen, S. (2009). *Intensity of participation in organized youth activities during the high school years: Longitudinal associations with adjustment*. Applied Development Science, 13(2), 74-87.

Dunne, A., Ulicna, D., Murphy, I., Golubeva, M. (2014). *Working with young people: the value of youth work in the European Union*. Euroopa Komisjon, http://ec.europa.eu/assets/eac/youth/library/study/youth-work-report_en.pdf

Elder, G. H., Jr. & Giele, J. Z. (Eds.) (2009). *The craft of life course research*. New York: Guilford.

Elder, G. H., Jr. & Shanahan, M. J. (2007). *The life course and human development*. In W. Damon & R. M. Lerner (Eds.), *The handbook of child psychology* (Vol. 1). New York: Wiley, 665–715.

Elder, G. H., Jr. (1998). *The life course and human development*. In W. Damon & R. Lerner (Eds.), *Theoretical models of human development*. *Handbook of child psychology* (Vol. 1., pp. 939–991). Hoboken, NJ: Wiley.

Grob, A. (2001). *Youth to adulthood across cultures, Transition from*. In N. J. Smelser & P. B. Baltes (Eds.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*. Oxford: Elsevier, 16678–16682

Haridus- ja Teadusministeerium. (2013). *Noortevaldkonna arengukava 2014–2020*. Tartu: HTM https://www.hm.ee/sites/default/files/noortevaldkonna_arengukava_2014-2020.pdf

Harro-Loit, H, Vihalemm, T. (2017). *Personaalse ja sotsiaalse aja kiirenemine ja tihenemine*. Vihalemm, P jt (toim). *Eesti ühiskond kiirenevas ajas. Uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ 2002–2014 tulemused*, 411–421. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Havighurst, R. J. (1948). *Developmental tasks and education*. New York: Longman.

Hawkins, J. D., S. Oesterle, K. G. Hill (2004) *Successful young adult development: executive summary*. Washington: University of Washington, <https://docs.gatesfoundation.org/documents/successfuldevelopment.pdf>

Helve, H. & Bynner, J. (Eds.) (2007). *Youth and social capital*. London: Tufnell.

Holland, J. (2007). *Inventing adulthoods: Making the most of what you have*. In H. Helve & J. Bynner (Eds.), *Youth and social capital* (pp. 11–28). London: Tufnell

Keller, M., Kiisel, M. (2017) *Tarbimine: võimalused, eneseväljendus ja sääst*. Vihalemm, P jt (toim). *Eesti ühiskond kiirenevad ajas. Uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ 2002–2014 tulemused*, 299–342. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kiisel, M., Saarsen, K. ja H. Tammsaar (2018). *Kuidas kohalikke otsustusprotsesse noortele lähemale tuua? Noored ja osalus. Noorteseire aastaraamat 2018*. Eesti Noorsootöö Keskus

Kirss, L., Batueva, V. (2011). *Eesti noorte osalemine noorsootöös*. Noored ja noorsootöö. Noorteseire aastaraamat 2011, 37–54.

Lanero, A., Vázquez, J. L., Gutiérrez, P. (2017). *Young Adult Propensity to Join Voluntary Associations: The Role of Civic Engagement and Motivations*. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 46(5), 1006–1029.

Lannegrand-Willems, L., Chevrier, B., Perchec, C., Carrizales, A. (2018). *How is civic engagement related to personal identity and social identity in late adolescents and emerging adults? A person-oriented approach*. Journal of youth and adolescence, 47(4), 731-748.

Larson, R. W. (2000). *Toward a psychology of positive youth development*. American psychologist, 55(1), 170-183.

Lauritzen, P. (2008). *Eggs in a Pan: Speeches, Writings and Reflections*. (A. R. Yael Ohana, toim.) Council of Europe Publishing. <https://www.coe.int/t/dg4/eycb/Source/Peter%20Lauritzen%20book.pdf>

Lawford, H. L., Ramey, H. L. (2017). *Predictors of early community involvement: Advancing the self and caring for others*. American journal of community psychology, 59(1-2), 133-143.

Manganelli, S., Lucidi, F., Alivernini, F. (2014). *Adolescents' expected civic participation: The role of civic knowledge and efficacy beliefs*. Journal of adolescence, 37(5), 632-641

Noorsootöö seadus. RT I 2010, 44, 262. – RT I, 04.07.2017, 39.

Oesterle, S. (2013). *Background Paper: Pathways to Young Adulthood and Preventive Interventions Targeting Young Adults*, Workshop on "Improving the Health, Safety, and Well-Being of Young Adults", Washington (DC), National Academy of Sciences Building, May 7-8, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK202209/>

Oesterle, S., Johnson, M. K., Mortimer, J. T. (2004). *Volunteerism during the transition to adulthood: A life course perspective*. Social Forces, 82(3), 1123-1149.

Perekond, perepoliitika ja selle suundumused Eestis ja mujal Euroopas. Teemaleht nr 1, 13.01.2014. Riigikogu Kantselei õigus- ja analüüsiakond: https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2015/01/Teemaleht_1_2014.pdf

Peterson, L. (2014). *Noortevaldkond kui noortele hääle andja*. Noorteseire aastaraamat 2013. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis

Ramey, H. L., Lawford, H. L., Rose-Krasnor, L. (2016). *Motivations for Activity Participation as Predictors of Emerging Adults' Psychological Engagement in Leisure Activities*. Leisure Sciences, 38(4), 338-356

Randma, K. (2015). *Noorsootöö võimalused Tallinnas. 18–26-aastaste noorte teadlikkus ja ootused*. Tallinna Ülikool, lõputöö.

Ranta, M. (2015). *Pathways to adulthood: Developmental Tasks, Financial Resources and Agency*, Jyväskylä: University of Jyväskylä. https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/46161/978-951-39-6227-2_vaitos16062015.pdf?sequence=1

Rosa, H. (2013). *Social Acceleration. A New Theory of Modernity*. New York: Columbia University Press.

Rämmer, A. (2011). *Noorte motivatsioon noorsootöös osalemiseks ja nende hoiakud noorsootöö suhtes*. Noored ja noorsootöö. Noorteseire aastaraamat 2011, 55-69. Koost. Poliitikauuringute Keskus Praxis

Räni, A. (2011). *Noorte osalus ja motivatsioon*. Valik noorsootöö eriala üliõpilaste artikleid 2010-2012. (2014). Rannala, I., Veigel, M. (toim). Tallinn: Tallinna Ülikool. www.digar.ee/arhiiv/et/download/116307

Selliõv, R. (2017). *Osalus noorsootöös*. Haridus- ja teadusministeerium. https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/eesti_noorte_osalemine_noorsootoos.pdf.

Statistikaamet. Pressiteade, 26.02.2014. <https://www.stat.ee/pressiteade-2014-022>

Tallinna 18+ ja riskiohus noorte osalemine noorsootöös. Uuringu kokkuvõte. (2016). Tallinn: Tallinna Spordi- ja noorsooamet. <http://www.tallinn.ee/TLN-noorsootoo-2015-aruanne-11.04.2016%20https://www.tallinn.ee/Tallinna-18-ja-riskiohus-noorte-osalemine-noorsootoos>

Taru, M. (2013). *Koolist tööle, lapsest lapsevanemaks*. Riigikogu Toimetised 28. Tallinn: 29 Riigikogu Kantselei. [2015, jaanuar 15]

The 2nd European Youth Work Declaration. Veebis: https://pjp-eu.coe.int/documents/1017981/8529155/The+2nd+European+Youth+Work+Declaration_FINAL.pdf/cc602b1d-6efc-46d9-80ec-5ca57c35eb85.

Tuleviku töö – uued suunad ja lahendused. Uuringu lõpparuanne. Technopolis Grupp/TÜ RAKE. https://skytte.ut.ee/sites/default/files/skytte/tuleviku_too_lopparuanne.pdf

Ungar, M. (2005). *Handbook for working with children and youth. Pathways to Resilience across cultures and contexts*. California: Sage

Vene, K. (2007). *Noorte organisatsiooniline kuuluvus siirdeaja Eestis: motiivid ja eesmärgid individualiseerumisteooria kontekstis*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Vihalemm, T., Lauristin, M. (2017). *Ajakasutussuutlikkus ja kihistumine Eesti ühiskonnas*. Vihalemm, P jt (toim). Eesti ühiskond kiirenevas ajas. Uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ 2002-2014 tulemused, 437-454. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Lisa 1. Intervjuu kava

Sissejuhatus, tutvustus, mida uurijatena teeme, miks tahtsime uuritavate (noortega) vestelda ja miks just sel viisil, mis selle töö tulemus võiks olla; mis võiks sellest kasu olla noortele endile; intervjuu läbiviimise nüansid: salvestamine, uuritavate anonüümsus ja konfidentsiaalsus, vabadus ja õigus igal ajal intervjuult lahkuda, õigus mitte vastata.

I osa

Tutvumine

1. Tutvustusring – nimi, kust on pärit, vanus; mis koolis on käinud, kus tööl käinud, kas on käinud sõjaväes. Palun kirjelda ka, mis on Sinu peamised huvid, millega Sulle meeldib tegelda?
2. Palun mõelge veidi ja pange märksõnade või joonistusena paberile oma olulisemad tegevused tüüpilisel argipäeval (näiteks päevaplaan: mida millal teed, kellega ja kus). Kirjeldage, mida te endale üles märkisite? Milliseid tegevusi peate enda jaoks oluliseks? Miks?

Päevaplaani kasutada oluliste märksõnade, võtmetegevuste saamiseks! Miks küsimuseni saab tulla kõige lõpus. Küsimusi ei tohi tulistada üksteise otsa.

II osa

Juhtumitest rääkimine, juhtumite tutvustus. Noored arendavad lugusid oma kogemusest lähtudes.

1. Palun võtke 3 minutit ja lugege läbi lehekülg noorte lugudest! Märkige juurde, milliste juhtumitega olete kokku puutunud, ka need, mis tulevad tuttavad ette sõprade või tuttavate kaudu! 3 minutiline paus, hoida vaikust.
2. Palun kirjeldage, millised juhtumid Te ära märkisite! Enimnimetatud juhtumist hakkab pihta, sealt vähemnimetatute juurde. Millised on Teie kogemused selle looga? Kuidas Teie lood lahenesid/ Mis sellest noorest sai? Millist tuge või võimalusi oleks Teie arvates vajanud see noor/ (olenevalt juhtumist) tema lähedane?
3. Te ei nimetanud praktiliselt selle ja selle lugusid. Näide. Mida Te nendest lugudest arvate?

III osa

Arutelu noorsootöö näidiste vihiku üle. Erinevad noorsootöö tegevused, kogemused nendega, teabe kõnetamisviis.

1. Palun võtke 5 minutit aega ja sirvige seda näidiste vihikut. Kui olete vihiku üle vaadanud, võtke need värvilised postitiribad. Märgistage X värviga ära need näited, mis teid kõnetavad, mida tahaksite teha, vajaksite või juba teete/osalete/käite jne. X värvi postitiga tähistage vihikus ära need näited, mis teid kuidagi ei kõneta või milles kohe kindlasti ei soovi osaleda.
2. Nii, palun alustame Sinust. Palun nimeta, millised tegevused sa ära märkisid? Milliste tegevuste või juhtumitega nimetatutest Sulle meeldib tegeleda? Millised on sinu kogemused nendega? Kirjelda, kuidas Sa nende tegevuste juurde sattusid (kui tegeleb)? Milliseid võimalusi Sa nendes

tegevustes enese jaoks näed (kui meeldib, aga ei tegele/osale/ei käi)? Millisel moel see tegevus peaks toimuma, et see muutuks kättesaadavamaks, saaksid osa võtta? Kuidas neis Teile meeldivates tegevustes osaleb nutitelefon/ saaks kasutada nutifoni, Interneti võimalusi? *(Siin tuleb sõnu teada, sest telefon on ikkagi pigem vahend kui iseseisev toimija)*

3. Räägime nüüd nendest tegevustest, milles osalemist Te kindlasti ette ei kujuta või olete osalenud, aga peate pigem ebavajalikuks, ebameeldivaks, soovite teadlikult vältida? Kirjeldage oma kogemusi, mis aitaks seda mõista! Selgitage, millisel põhjusel Te ei soovi neis tegevustes osaleda?
4. Lõpetuseks palun korra ka Teie tagasisidet nende teadete ja kuulutuste kohta. Milline neist teadetest haaras rohkem pilku? Milline jääb selgelt teiste varju? Milliste teadete puhul näete kohe, et seda võiks noortele teistmoodi edastada? Kuidas? *(mõte jõuda ka sotsiaalmeedia kirjelduseni, kui neil võimalik, siis näidaku näidiseid)*

IV osa

Kokkuvõte. Ennast on soojaks/ lahti räägitud, korjab kokku tekkinud ideed.

1. Lõpetuseks tulen sellise teema juurde. Kui Sul oleks täielik vabadus enda tegemisi kujundada (või kui Sul ongi täielik vabadus), siis millega Sa enda päevi sisustaksid (millega Sa enda päevi sisustad)? Millega tegeleksid (millega tegeled)? Milline näeks (näeb) välja Sinu ideaalne päev ja selle tegevused?

Lõpetamine, tänusõnad!

Lisa 2. Vaatluse kava

NB! Osalusvaatluse puhul selgub täpne protsess ja ka rõhuasetus, millele fookus suunata, alles välitöö käigus. Seetõttu ei kirjuta me ette ka täpseid punkte, mida vaatluse puhul märgata, vaid iga uurija teeb selle otsuse vaatluse käigus vastavalt konkreetsele olukorrale.

Alltoodud küsimus- ja vaatluskava ei ole üks-ühele kasutamiseks, vaid pigem pidepunkte pakkuv abimaterjal, inspiratsiooniallikas uurijale, mille abil vestlusi juhtida, märgata ümbritsevat konteksti ja aidata noortel oma kogemusi ning arvamusi kirjeldada. Küsimuste järjekord sõltub vastustest, teemade esile kerkimisest. Täpne sõnakasutus valitakse samuti vastavalt situatsioonile.

VAATLUS- JA KÜSIMUSKAVA

Noore taust

Avame noorte laiemat sotsiaalmajanduslikku konteksti. Kaardistame tema põhilised tegevused, saame esmase aimu noore prioriteetidest, argipäevast, tulevikuootustest.

Kui vana sa oled? Kust sa pärit oled? Millega igapäevaselt tegeled?

Kirjelda oma kooliteed (erinevad koolid, asukohad, inimesed, huvitegevused). Kas ja millal oli raskeid hetki? Miks? Mis su valikuid mõjutasid?

Töötavale noorele: palun kirjelda oma tööd? Kuidas sinna tööle said? Miks töötad just seal? Kuidas oma tööga rahul oled? Millised on tulevikuplaanid sellega seoses? Kas töö võimaldab hästi ära elada?

Üliõpilastele/kutsekooli õpilasele: Mida õpid? Kuidas tegid valiku selle eriala kasuks? Milliseid tulevikuväljavaateid näed oma erialaga seoses? Mida soovid pärast kooli lõpetamist teha? Miks otsustasid edasi õppima minna? Kuidas end elatad, majanduslikult hakkama saad? Kas töötad kooli kõrvalt? Kus? Miks just seal?

Kirjelda palun oma päeva-/nädalaplaani? Kuidas sa enda aega planeerid? Millised on peamised tegevused?

Kodu ja pere

Jätkame noore sotsiaalmajandusliku tausta avamisega isiklikumal tasandil. Lisandub kooselu ja leibkonna teema.

Kus ja kellega sa elad? Palju inimesi on su peres/korteris/toas?

Ühiselamu/korterinaabrite puhul: kuidas teil on koos elamine korraldatud - kuidas tasute erinevate kulude eest; kas jagate kulusid toidule jm? Kuidas kirjeldaksid oma

korterikaaslasi/ühikakaaslasi? Kui palju te koos aega veedate, mida ette võtate? Kuidas toimib ühiselu?

Milllega su vanemad tegelevad? Kui palju veedate perega aega? Mida siis koos teete?

Kuivõrd on vanemad/õed-vennad/kaaslased mõjutanud sinu tegevusi ja valikuid?

Millist rolli sinu arvates vanemad noore elus mängivad? *(Kas aitavad toime tulla? Elab vanematega koos, toetavad rahaliselt, kui tihedalt suhtleb vanematega...?)*

Elukaaslase olemasolu tuleb ka siin silmas pidada.

Sõbrad

Avame noore sotsiaalset võrgustikku, selle variatiivsust, tegevusi.

Kui suur on su sõprusringkond? Mida te sõpradega koos teete? Kas teil on oma kindlad kohad kohtumiseks? Kus/Millised? Miks just need?

Kuidas sõpradega suhtlete? Kui tihti? Milliseid suhtluskanaleid kasutate? Kui tihti saate kokku? Mida siis tavaliselt teete? Kas teil on mingeid tegevusi, mida tavaliselt teete? Millised? On teil mingeid omavahelisi traditsioone? Kuidas need on kujunenud?

Suhtluskanalid ja sotsiaalmeedia

Keskendume kitsamalt noorte suhtluskanalitele, eriti sotsiaalmeedia kasutusele, et mõista, kuidas toimub seal info jagamine ja leidmine ning milleks üldse sotsiaalmeediat kasutatakse.

Sotsiaalmeediat võiks lasta tal sirvida ja vähem nõ kuivalt rääkida. Las ta sirvib oma voogu ja kui ta usaldab, ehk näitab mõnda sisukamat postitust, mis tema tähelepanu äratav. Kui ta lubab, võib sellest teha foto.

Millistel hetkedel vaatad sotsiaalmeediat, milliste tegevuste kõrvale seda teed ja mida siis täpsemalt vaatad või kellega millisel põhjusel suhtled? *(Võimalusel vaadelda, mida ta sotsiaalmeedias teeb, kus käib, kuidas seal suhtleb, milliseid kanaleid regulaarselt jälgib...)*

Kuidas jätab meelde huvitavad tegevused või sündmused? Kuidas kasutad selleks nutiseadmete abi? *(Nt kas salvestab Facebookis, kui märgib end üritusest huvitanuks või minejaks, kas tuleb tihti ette et jätab siiski minemata? Mis hetkel otsustatakse, kuhu minna ja kuhu mitte?)*

Kuivõrd konkreetse sotsiaalmeedia kanali kasutamine sõltub sellest, kellega suhelda? Kuidas see seotud on? Millisteks tegevusteks kasutad veel sotsiaalmeediat?

Millistest kanalitest saad ennast huvitava kohta infot? Mis kanaleid jälgid? Miks just neid? Mis teemadel hoiad silma peal? Kas sa tunned, et sinuni jõuab piisavalt infot selle kohta, mis sind huvitab? Millistest kohtadest sooviksid veel infot saada?

Kui palju erinevates sotsiaalmeedia kanalites postitusi teed/sisu lood? (*Kas teeb ise tihti näiteks Facebooki evente või teeb üleskutseid osaleda endale huvipakkuvates tegevustes; blogipostitused?*) Millistes kanalites? Milliseid postitusi? Miks?

Vaba aja tegevused

Eesmärgiks on mõista, mida noored peavad silmas vaba aja all ning kuidas seda aega kasutatakse, millised on sellega seotud ootused tulevikule.

Milllega tegeled vabal ajal? Kirjelda oma vaba aja tegevusi? Kellega neid koos teed? Mida üldse pead vabaks ajaks?

Kirjelda, kuidas sooviksid oma päeva veeta, kui sa saaksid ise vabalt valida, millega tegeleda.

Mille järgi valid, kuidas oma vaba aega veeta? Kuivõrd on sealjuures oluline millegi uue õppimine, eneseareng? Kas sul on huvisid, millega sa tahaksid, aga ei saa tegeleda? Selgita, mis on seejuures takistuseks (*aja või mõne muu ressursi puudus, asukohast tulenevad põhjused, puudub vastav seltskond...*). Kuidas neid takistusi oleks võimalik ületada?

Millised on sinu tulevikuplaanid? Kuidas sinu arvates aitab/aitaks noorsootöö eesmärkide saavutamisele kaasa? Mis saaks sellele kaasa aidata? Keegi lähedane, sõber, lapsevanem, ametnik?

Milliseid tegevusi sa tead, kus sa saaksid kaasa lüüa, mida sinu piirkonnas pakutakse/toimuvad sinu kandis? Kas ja kust oled selle kohta teavet otsinud või leidnud? Meenuta oma kogemusest, kui kättesaadav/arusaadav/ülevaatlik see oli.

Varasem kogemus

Kaardistame konkreetsemalt noore kogemust osalemises või mitteosalemises noorsootöös ning ka korraldamata tegevustes. Eesmärgiks on mõista ka valikute tagamaid.

Millistes huvi- ja vaba aja tegevustes oled varasemalt osalenud? Mis põhjusel osalesid? Kuidas selleni jõudsid/Miks just need tegevused? Kas võtad neist või sarnastest tegevustest endiselt osa? Miks? Miks mitte?

Milliseid tegevusi sa pigem väldid – mille kohta oled otsustanud, et sinna kunagi ei lähe? Miks (teema, teised inimesed, asukoht, raha jne)?

Oled sa osalenud mingites projektides/vabatahtlikus töös/koolitustel vms? Räägi oma kogemustest. Mis sind selleks ajendas? Kas oled praegu millegi sellisega seotud? Miks? Miks mitte?

Kuidas sinu vaba aja tegevused muutusid seoses keskkooli lõpetamisega/täisealiseks saamisega/tööle asumisega/ülikooli või kutsekooli astumisega/ülikooli või kutsekooli lõpetamisega? Millest see sinu arvates tulenes? Sõjaväkke minekuga ja sealt tulekuga? Vabatahtlikuks minekuga, tulekuga, välismaal õppimisega. NB! siin ei ole olulised üksnes tegevused, vaid ka sotsiaalsed sidemed.

Kuidas hindad oskuseid ja teadmisi, mida oled tänu huvitegevuses osalemisele saanud? Kuidas need on sulle kasulikud olnud?

Kui pole eriti osalenud: Kas oled tagantjärele mõelnud, et oleks võinud osaleda – et see oleks andnud mõned oskuse, mida on hiljem elus vaja läinud. Miks toona ei osalenud? Kas näed ühe võimalusena, et praegu võtaksid midagi sellist ette (näiteks läheks näiteringi või väitlusklubisse)? Miks? Miks mitte?

Potentsiaalselt huvipakkuvad tegevused

Avame veelkord noorte motivatsiooni, huvisid, ootusi ja informeeritust noorsootöö osas.

Kas on mingeid noorsootöö tegevusi/vaba aja tegevusi, milles sooviksid osaleda? Millised need on? Miks just need tegevused? Millest see osalemine sõltub/on mõjutatud? Kui palju mõjutab osalemist raha? Kuivõrd oled teadlik tegevustest, mis on tasuta või soodsama tasuga?

Millist rolli mängib teiste samas tegevuses osalejate taust ja vanus? Milline peaks olema teiste samas tegevuses osalevate inimeste taust? / kuivõrd valid oma tegevusi selle järgi, kes selles veel osalevad? Kas on oluline, et sinuga koos osaleksid neis tegevustes ka sõbrad või tuttavad?

Millised on Sinu kogemused tegevuste juhendajatega? Arvamus omal käel huvidega tegelemise vs juhendatud tegevuse kohta?

Kui omab ise mingeid oskusi (nt kitarrimäng, fotograafia vm), kas on mõelnud, et võiks ise tulevikus noorematele neid teadmisi edasi anda? Kui jah, siis mis formaadis (huviring, individuaalne õpetamine, youtube'i video...) Mõelda, mida oleks vaja teha ja kelle poolt, et selline omaalgatus saaks aset leida. Lihtsalt teadmine, et teeks küll, ei aita edasi. Küsitlustest tuleb tüüpiliselt välja, et kõik tahaksid mingit üritust, kohaletulijaid aga ei ole.

Kuivõrd näed end huvikoolide nagu... tegevuste sihtrühmana? Kas sinuerialistele on piisavalt huvipakkuvaid huviringe? Kas sa tunned, et tahaksid neis osaleda? Millest see sõltub? Kas need pakuvad noortele vajalikke oskusi ja teadmisi või on midagi puudu? Milliseid tegevusi vaja oleks?

Lisa 3. Vaatluste kirjeldused

Arvutimängude mängijad Tartus ja Kesk-Eesti väikelinnas

Vaatlus toimub ühel juunikuul laupäeva pärastlõunal Tartu Ülikooli ühiselamu toas. Uuritavad on kaks noormeest **Karmi (21)** ja **Fred (21)**, kes on arvutimänguhuvilised ning mängivad vaatluse ajal üle Interneti sõjalist strateegiamängu Wargame AirLand Battle: Karmi oma ühikatoas ning Fred kodukohas. Mõlemad noormehed on pärit ühest Lõuna-Eesti väikelinnast, Fredil on pooleli IKT-alased õpingud Tartu Kutsehariduskeskuses ning Karmi on mõned kuud varem jätnud pooleli geograafiaõpingud Tartu Ülikoolis ja töötab nüüd ühes Aasia toidukohas Tartus, teadmata päris täpselt, mida edasi teha. Kumbki noormees ei pea end väga aktiivseks, kuigi mõlemad on tegevad ka Kaitseliidus. Karmi tegeles kooliajal õpilasesinduse tööga, rahvatantsuga, pillimänguga ja Noorkotkaste/Kaitseliiduga, kuid sattus enamikuga tegelema väliste mõjude ja juhuslikkuse, mitte niivõrd iseenda ettevõtlikkuse ajal. Fred ei tegelenud kooliajal huvitegevustega, kuid pärast gümnaasiumi riigikaitsekursust tekkis huvi kaitsevaldkonna vastu ning pärast isiklikku kutsumist kursuse juhendaja poolt astuski Kaitseliidu liikmeks. Ta loodab peagi leida erialase töö, kuid möönab, et teine aasta koolis tuleb üsna tihe. Arvutimängude mängimine nende igapäevast elu oluliselt ei takista ning olulisel kohal on ka sõpradega suhtlemine, kuid mõlemad poisid leiavad, et olenemata kuumast päikesepaistelisest päevast hoolimata poleks nagunii muud paremat teha.

Töötukassa poolt noortele organiseeritud külastus: tehas Lõuna-Eesti väikelinnas

Vaatlus toimub juuni lõpus Lõuna-Eesti väikelinnas tööstuselektroonika ettevõtte tehases. Tegemist on ühega Töötukassa poolt organiseeritud ettevõtete külastustest noortele. Et eelnevalt polnud külastusele tulevate noorte kohta palju infot, ei olnud võimalik teada, millisesse gruppi kuuluvaid noori sel vaatlusel kohatakse. Kohapeal selgub, et osalejaid on kolm: Marko (36), **Henri (23)** ja **Triin (26)**. Viimased kaks õpivad mõlemad Tartu Ülikoolis arvutitehnikat ning on tulnud kohale erialasest huvist. Külastust viib läbi personalispetsialist, kes esmalt tutvustab ettevõtet ja selle väärtusi ning seejärel viib külalised ringkäigule läbi tehase erinevate alade. Palju on juttu üldistest tööpõhimõtetest ja töövõimalustest keskkaridusega noortele ning spetsialistide ametikohtadest on vähe juttu, kuigi konkreetsele sihtgrupile oleks ilmselt huvi pakkunud just spetsiifilisemad teemad. Kahjuks noortega külastuse ajal juttu rääkida ei ole võimalik, kuna vaba hetke väga ei teki – ühe paariminutilise pausi ajal õnnestub aga luua kontakt Triinuga, kellega lepime kokku kokkusaamise Tartus. Kahjuks samal päeval aga kohtuda ei õnnestu, vestlus toimub hiljem, juulikuus.

Triin on pärit Lõuna-Eesti väikelinnast ning väga suure teadushuviga. Tema tuleviku eesmärgiks on tegeleda robootikaga kosmosetehnoloogia valdkonnas. Teadus on nii tema töö kui hobi – ta töötab Loodusmuuseumis külastusjuhina, Spark Makerlabis tegevusjuhendajana, Kolmes Pörsakeses teadusteatri läbiviija ning aitab vabatahtlikuna korraldada Robotexil üht võistlust. Varem on ta töötanud AHHA keskuses tegevusjuhendajana. Teadushuvi sai Triinul

alguse lapsepõlves erinevaid raamatuid lugedes, loodust ja ümbritsevat mõtestada püüdes ning telekast National Geographicu saateid kui ka Macgyveri ja A-Rühma sarju vaadates.

Algselt õppis Triinu ülikoolis ökoloogiat ja füüsikat, kuid õppejõudude vähene kirg oma aine vastu mõjus Triinu õpimotivatsioonile laastavalt ning ta jättis kooli pooleli. Sellega kaasnesid ka psühholoogilised probleemid, millest Triinul aitas üle saada just teaduslik mõtteviis ja lähenemine. Pärast nelja aastast pausi otsustas ta taas ülikooli minna, seekord õppima arvutitehnikat.

Enda jaoks väga oluliseks teemaks peab Triin teadushuvihariduse arendamist. Oma erinevate tegevuste kaudu soovib ta aidata leida lahendusi probleemidele, mis Eestis teadushuvihariduses on. Ta toob välja, et motivatsiooniks on tegelikult isiklik soov ehitada roboteid, kuid selleks on tarvis kaasinsenere enda ümber. Kui aga haridussüsteemis on probleemid, mida tema oma kooliajal koges, ei ole tal tulevikus heal tasemel kolleege.

Korraldamata noorsootöös osalemine: TEDx ideekonverentsi korraldustoimkonna liige

TEDx Lasnamäe meeskonnast õnnestub antropoloogil juuli keskel kohtuda **Veronikaga (23)**, kes kutsub antropoloogi kaasa ühte oma tavapärasesse sõpradega kohtumise kohta – kohvikusse Tallinna kesklinnas. Veronika on pärit ja elab Maardus, terve kooliaja ja tööelu on ta veetnud Maardu ja Tallinna vahet sõites ning sõnab, et kogu tema elu on Tallinnas. Vaid ülikoolis käies elas ta vahepeal Tartus ühiselamus. Sõpradega suhtlemine ja erinevates söögikohtades kohtumine on Veronika elus olulisel kohal, samamoodi nagu tema kirg joonistamine ning huvi õnnestunud erialavaliku (turundus) vastu. Lisaks tööle turundusvaldkonnas tegeleb ta ka TEDx-i meeskonnas just turundusega ning kasutab turundusteadmisi muuhulgas enda kunsti jagamiseks sotsiaalmeedias. Veronika rõhutab, et TEDx-i tiim on kui sõpruskond, kelle tuumiku hulgas on aktiivsus ja ürituste organiseerimine olnud elu osaks juba kooliajast. Parasjagu on TEDx-i tegemistes väike paus, kuid augustis algavad uuesti tiimikoosolekud ja grupivestlustes oma vastutusvaldkonna toimetuste organiseerimine. Veronika ise ei pea end väga aktiivseks nooreks ning kirjeldab end pigem kui tagasihoidlikku, kuid lisab, et miskipärast TEDx-i üleskutse kõnetas teda ning tänu seltskonnale ja tiimi heale toimimisele tunneb ta, et on õiges kohas.

Lääne-Virumaa väikelinn, noor ema

Kadri (21) on kaheaastase tütre ema, kes on pärit Viljandist, koolis käinud Tapal, elanud aastakese Rakveres, kuid praegu elab koos mehe ja lapsega Lääne-Virumaa väikelinnas. Ta on üles kasvanud kasuperes. Selles väikelinnas on Kadri elanud ühe aasta ning kolimise põhjuseks oli väiksem lasteaia järjekord ning võimalus osta oma korter. Vaatlus toimub Kadri kodus Lääne-Viru väikelinnas ja kestis neli tundi. Kohale jõudes mängib toas telekas ning Kadri tütar Jana vaatab Maša ja karu multikat. Telekas on ühendatud Youtube'ga ning terve vaatluse aja mängivad taustal lastele mõeldud videotega täidetud erinevad kanalid. Kuna ilm on külm ja vihmane, ei läinud Kadri sel päeval Janaga õue mänguväljakule, vaid jäi tuppa. Iga natukese aja tagant valivad Jana ja Kadri ka koos uusi videoid, mida vaadata. Ainukeseks väljaskäiguks

sel päeval on toidupoes käimine. Pood asub kodust viie minuti kaugusel ja Kadri käib seal peaaegu iga päev.

Kadri mees töötab ehitusel ja on tihti kodust eemal. Ka vaatluse ajal on mees lähetuses ja pidi tagasi tulema paari päeva pärast. Kadri vanemad elavad Tapal ja mehe vanemad Väike-Maarja ligidal. Kuna vanavanemad elavad mujal ja samuti töötavad, ei jõua nad sageli appi last hoidma.

Kadril on mitmeid mõtteid, mida oma tulevikuga peale hakata, kuid hetkel on ta lapsega kodus ning seetõttu ei ole võimalik erinevates tegevustes osaleda. Sügisest läheb Jana lasteaeda ja siis loodab Kadri kas tööle minna või käia enne ehk mõnel koolitusel, õppida midagi, mis aitaks paremini tööd saada. Ta on näiteks mõelnud, et tahaks õppida geelküünte panemist või professionaalset meigi tegemist – tema koduks olevas väikelinnas ei pidavat olema eriti inimesi, kes sellega tegelevad.

Kooli ajal käis Kadri korvpalli mängimas ja tantsimas, kuid praegu ei ole lapse kõrvalt aega hobidega tegeleda. Lisaks ei toimu kodulinnas tema jaoks huvitavaid tegevusi. Kadri nendib, et Rakveres oleks kindlasti rohkem vaba aja veetmise võimalusi nii talle kui lapsele, kuid transpordiprobleem ei võimalda tal sinna minna. Vaatlusele järgneval nädalal on Kadril sõidueksam ning ta loodab, et juhilubade saamine aitab tal muutuda mobiilsemaks – käia sagedamini külas oma vanematel ja sõbrannadel Tapal ning minna nendesse kohtadesse, kuhu muidu ei ole saanud.

Tartu, linnakeskuse park

Vaatlus toimub linnakeskuse haljasala platsil viie noorega – 2 tüdrukut ja 3 poissi. Noored istuvad pingil, joovad õlut, räägivad juttu ja naudivad ilusat sooja suveilma. Vaatlus ei ole varasemalt kokku lepitud, vaid jutule saadakse kohapeal spontaanselt. Alguses on noored veidi skeptilised ja kahtlustavad, kuid selgituste järel on valmis rääkima ja oma kogemusi jagama.

Anneli (19) töötab tanklas müüjana ja õpib Tartu Kutsehariduskeskuses majutusteenindust. Oleks pidanud sel aastal lõpetama, aga ütleb, et ei viitsinud. On pärit Tartu lähedalt väikesest alevikust, kus lõpetas põhikooli. Pärast seda tuli Tartusse kutsekasse. Varasemalt on käinud erinevates trennides – korvpall, iluvõimlemine ja tantsimine. Tantsimisega tegeles ta kõige kauem, käis JJ-street tantsukoolis, kus tegi hip-hop tantsu. Erinevate tegevuste juurde jõudis Anneli sõprade abil. Tantsimine sobis ja meeldis talle kõige rohkem, seepärast tegeles ta sellega ka kõige kauem. Põhikooli ajal käis Anneli aktiivselt ka kohalikus noortekeskuses ja aitas seal vahel mõnd üritust korraldada. Kutsekasse tulles ei olnud enam aega, et tantsimas käia, ja see jäi pooleli. Kuna praegu peab Anneli end ise majandama ja tööl käima, ei ole aega, energiat ega viitsimist, et oma vaba aega muude tegevustega täita. Pigem sooviks ta vabal ajal lihtsalt puhata ja sõpradega koos olla. Igapäevategevuste hulka kuuluvadki tööl käimine ja sõpradega aja veetmine. Tulevikus soovib Anneli saada hea töökoha ja mõnusalt elada. Huvisid, millega tahaks tegeleda, ei oska ta välja tuua, ütleb, et ei viitsi praegu millegagi tegeleda. Hetkel on sooviks puhata ja "niisama olla".

Kätlin (20) õpib Tartu Kutsehariduskeskuses toitlustusteenindust, aga ei ole väga motiveeritud seda lõpetama. Arvab, et sügisel läheb siiski kooli tagasi. Vahepeal on ta töötanud erinevates toitlustusettevõtetes, kuid praegu ei ole sobivat leidnud. Kätlin elab koos oma vanematega, kes aitavad tal ka majanduslikult toime tulla. Nooremana on ta tegelenud laulmisega, kuid see jäi katki pärast põhikooli lõpetamist ja kutsekooli astumist. Kui tal oleks piisavalt aega ja rahalist ressursi, sooviks Kätlin õppida kitarri mängima. Muudes huvitegevustes ta varem väga ei osalenud, kuna ei olnud huvi ja laulmas käis ta juba niikuinii. Laulma sattus Kätlin vanema õe initsiatiivil, kes käis samuti kooris. Vabal ajal surfab Kätlin Internetis ja saab sõpradega kokku, eriti suvel. Sõpradega käiakse erinevates baarides ja pubides. Tulevikuplaanidele ei ole Kätlin veel väga mõelnud, aga kuna talle meeldib inimestega suhelda, näeb ta end tõenäoliselt töötamas mõnes restoranis teenindajana. Kui Kätlin saaks oma päeva veeta ükskõik kuidas, sooviks ta sõita reisile Egiptusesse.

Priit (26) on pärit Kesk-Eesti väikelinnast. Ta on olnud kriminaalselt karistatud ja saanud tingimisi vangistuse. Priit käib ehitusel tööl, siis kui pakkumisi tuleb, kuid vaatluse ajal naudib ta suve ja puhkab. Kooli ajal käis ta väga erinevates trennides – jalgpall, korvpall, võrkpall, breiktants. Trennis käis Priit sellepärast, et muud ei olnud teha. Praegu sooviks ta tegeleda masinaspordiga, kuid ei ole ise uurinud ja huvi tundnud, kas Tartus selleks mingeid võimalusi on. Sellest hoolimata julgeb ta arvata, et Tartusse oleks vaja paremaid võimalusi masinaspordiga tegelemiseks. Kui saaks ükskõik kuidas oma päeva veeta, siis sõidaks Priit sõpradega reisile ja puhkaks korralikult. Näiteks sooviks ta minna Pariisi. Tuleviku peale pole Priit väga palju mõelnud. Üheks eesmärgiks peab praegu "normaalse" töö saamist, sest vastasel korral on tal liiga palju vaba aega, millega ei oska midagi peale hakata.

Tarmo (27) on pärit Tartu lähedalt külast, õppinud kutsekoolis keskkonnakaitset ja logistikat ning hetkel töötab tehases masinaoperaatorina. Erialasele tööle ei taha ta minna, sest praegu on palk väga hea ja töö meeldib – on piisavalt lihtne ja pakub ka vaba aega. Vabal ajal käib Tarmo sõpradega õlut joomas ning vahel rannas. Ta elab üksi üürikorteris. Kooli ajal olid Tarmo hobideks korvpall, sulgpall ja tõstmine. Kõige tõsisemalt tegeles ta sulgpalliga – käis võistlustel ja oli oma vanusegrupis ka Eestis päris heal tasemel. Praegu oleks ta ehk huvitatud maleringis käimisest, aga ei ole uurinud, kas või kus Tartus sellist võimalust pakutakse. Kui saaks päeva ükskõik kuidas veeta, sõidaks ka Tarmo kuhugi reisile (esimesena tuleb pähe Las Vegas ja selle kasiinod). Teine variant meelepärasest vaba aja veetmisest oleks lihtsalt sõpradega ilusa ilma korral väljas olemine, grillimine ja õlle joomine.

Taavet (26) on pärit Tartu lähedalt külast, kus elas kuni 14-aastaseni. Siis kolisid nad perega Tartusse. Taavet õppis Tartu kutsehariduskeskuses, praegu töötab koos Priiduga ehitusel, kui pakkumine tuleb. Nooremana tegeles Taavet kickboxiga ning on ka mänginud bändis trumme, kuid bänd läks laiali ja enam ta seetõttu sellega ei tegele. Tarmo ütleb, et praegu tal hobisid peale sõpradega õllejoomise ei ole. Kui muid takistusi ei oleks, sooviks tegeleda motokrossiga ja arvab, et Tartusse oleks vaja korralikku kardirada. Taavetile meeldib üldse autodega tegeleda ja neid putitada. Lähitulevikus sooviks Taavet luua pere ja saada oma kodu. Praegu arvab, et

sõpradega niisama olemist ja joomist on veidi liiga palju ja see on üheks takistuseks sellel teel. Samuti oleks vaja leida püsiv töökoht, et hakata oma kodu jaoks raha kõrvale panema.

Joomise põhjenduseks toovad poisid selle, et neil on liiga palju vaba aega ja sõbrad on sellised, kellega lihtsalt hakatakse kohe õlut jooma. Tegelikult ütlevad kõik, et tahaksid vähem juua, aga seda on tunnetatava sotsiaalse surve tõttu raske teha.